

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ЗАХАРЧЕНКО Наталія Володимирівна

УДК 811.112.2'42

**КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛЕМІЧНИХ
ТРАКТАТІВ МАРТИНА ЛЮТЕРА**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Д и с е р т а ц і я
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник:
Козловський Віктор Володимирович
доктор філологічних наук, професор

КИЇВ – 2013

З М І С Т

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛЕМІЧНОГО ТРАКТАТУ МАРТИНА ЛЮТЕРА.....	14
1.1. Визначення полемічного трактату	15
1.2. Жанрово-стильові характеристики полемічного трактату	15
1.3. Новаторські характеристики полемічних трактатів М. Лютера	19
1.4. Методологія дослідження мови полемічних трактатів М. Лютера	25
1.4.1. Лексико-семантичний підхід	27
1.4.2. Лінгвостилістичний підхід	28
1.4.3. Комунікативно-прагматичний підхід.....	33
1.4.4. Лінгвокогнітивний підхід.....	41
Висновки до Розділу 1	44
РОЗДІЛ 2. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОСНОВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У ПОЛЕМІЧНИХ ТРАКТАТАХ МАРТИНА ЛЮТЕРА	47
2.1. Мовленнєвий жанр і мовленнєвий акт як операційні одиниці у дослідженні полемічного тексту	48
2.2. Поняття комунікативно-когнітивної моделі в лінгвістиці.....	53
2.3. Реалізація комунікативно-когнітивної моделі відносин <i>Лютер і паписти</i> у мовленнєвому жанрі <i>захист інтересів</i>	55
2.3.1. Стратегія формування компетенції адресата	58
2.3.2. Стратегія дискредитації опонента	67
2.3.3. Стратегія переконання.....	73
2.4. Реалізація комунікативно-когнітивної моделі відносин <i>Лютер і турки</i> у мовленнєвому жанрі <i>захист інтересів</i>	78
2.4.1. Стратегія формування емоційного настрою адресата.....	79
2.4.2. Стратегія характеристики опонента.....	89
2.4.3. Стратегія переконання.....	90
2.5. Реалізація комунікативно-когнітивної моделі відносин <i>Лютер і євреї</i> у мовленнєвому жанрі <i>захист інтересів</i>	92

2.5.1. Стратегія лояльності і розуміння	93
2.5.2. Стратегія агресії та звинувачення опонента.....	96
2.5.3. Стратегія переконання адресата	104
2.5.3.1. Тактика аргументації	104
2.5.3.2. Повтор як окрема тактика стратегії впливу	113
2.5.3.3. Стратегія впливу на адресата.....	118
Висновки до Розділу 2	121
РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТ КАМРФ (БОРОТЬБА) ЯК БАЗОВИЙ КОНЦЕПТ У ПОЛЕМІЧНИХ ТРАКТАТАХ МАРТИНА ЛЮТЕРА.....	124
3.1. Основні вектори боротьби М. Лютера як відображення процесу пізнавальної діяльності людини	124
3.1.1. Боротьба за свободу (лексичний знаменник <i>Freiheit / frei</i>)	130
3.1.2. Боротьба за віру (лексичний знаменник <i>christlich</i>)	132
3.1.3. Боротьба за Німеччину (лексичний знаменник <i>Deutschland / deutsch</i>)	136
3.2. Комунікативно-когнітивна характеристика концепту КАМРФ	144
3.2.1. Семантична структура концепту КАМРФ	145
3.2.1.1. Ядро концепту КАМРФ	146
3.2.1.2. Периферія концепту КАМРФ	150
Висновки до Розділу 3	163
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	171
СПИСОК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	200
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	201
ДОДАТОК А	205

ВСТУП

Наукові дослідження у сучасному мовознавстві свідчать про інтенсивний розвиток комунікативно-когнітивної лінгвістики [напр.: 3; 10; 14; 18; 21; 27; 31; 33; 42; 55; 74; 128; 136; 177; 223; 238; 239; 255]. В її межах співіснують споріднені розділи мовознавства, які розглядаються в контексті сучасної наукової методології, характеризується функціональним підходом, цілеспрямованістю у використанні мови в різних художніх текстах [напр.: 2; 17; 25; 52; 55; 61; 65; 73; 132; 148; 150; 154; 170; 199; 202; 212; 254].

Одним з таких розділів є стилістика. Її задачі сьогодні полягають не тільки у вивченні індивідуальної манери виконання мовленнєвих актів як стиля мови певного автора [278, с. 492]. Стилiстика досліджує еволюцію стилів у зв'язку з історією *літературної мови, мову художньої літератури* в її еволюції, універсальні прийоми мовної побудови творів літератури (*стикаючись з поетикою*), *жанри спілкування* (*стикаючись з прагматикою*), експресивні засоби (*конотацію*), *фігури мовлення і тропи*, які не пов'язані з конкретним стилем (конкретного автора / мовця) [278, с. 492-494].

Плідність і перспективність застосування у стилістиці нових досягнень загальної теорії мови підтверджують праці вчених з України, Росії, Німеччини, США, а також інших країн [напр.: 177; 52; 63; 39; 153; 201; 212; 126; 264; 274; 227; 260; 271].

Комунікативно-прагматичний та комунікативно-когнітивний підходи до вивчення мови розширили діапазон стилістики, визначили нові завдання та прийоми дослідження. Лінгвістами робиться акцент на вивчення тексту, різноманітних сфер людського спілкування. При цьому вивчення самого тексту орієнтовано на оформлення та інтерпретацію мовних фактів, включаючи мовну поведінку людини як центральної фігури ситуації спілкування [122, с. 13-22]. Враховуючи текстові ознаки художнього тексту і одночасно значеннєву роль засобів письмової мови у формуванні поведінки людини, дослідники в першу чергу звертають увагу на мовну тканину твору,

мовні засоби експресивної виразності, а отже – стилістику. Н. К. Данилова зазначає, що різниця між прагмалінгвістичним та стилістичним аналізом тексту полягає в тому, що перший орієнтований на дослідження особливостей мовної діяльності суб'єкта в різних сферах мовленнєвої практики, на розуміння внутрішньої логіки мовної поведінки і творчої діяльності індивідуума, на вивчення певних "мовленнєвих алгоритмів", закладених в мові, в той час як стилістичні дослідження акцентують увагу на відхиленнях від норми, притаманних вибору певного автора [48, с. 200-201]. Вважаємо, що у контексті сучасної стилістики такий погляд на прагмалінгвістичний та стилістичний аналіз мови (мовлення) дає "привід" не тільки до *інтеграції* споріднених лінгвістичних напрямів, а й сприяє всебічному опису об'єкта дослідження.

Інтегральна парадигма знання спрямовує лінгвістичні дослідження на діяльнісно-антропологічний підхід до мови, в основі якого закладені комунікативно-прагматичні та лінгвокогнітивні принципи дослідження об'єкта [71, с. 144-238; 216; 217]. Такий підхід забезпечує взаємозв'язок і взаємовплив комунікативних і когнітивних факторів процесу мовного спілкування, можливість відносно повно дослідити необхідні мовні та мовленнєві явища.

Дисертація присвячена дослідженню комунікативно-когнітивних особливостей полемічних трактатів видатного німецького Реформатора Мартіна Лютера. Сполучення "комунікативно-когнітивні" і "особливості" означає дослідження тих характеристик об'єкта, які вказують на роль автора тексту (полемічного трактату) як людини, яка на основі власного життєвого досвіду, осмислюючи минуле і дійсність, пояснює своє розуміння (оцінку) ситуації. Засобом мислення та вираження думки виступає мова: вона є інструментом доведення авторського задуму до адресата з метою привернути увагу та вплинути на нього. У цьому виявляють себе функції мови: призначення та дії у суспільстві. Функції мови є її характеристиками, без яких мова не може бути сама собою. Двома, базовими, функціями мови є

комунікативна (служити засобом людського спілкування) і когнітивна – пізнавальна, гносеологічна (інколи її називають експресивною), яка виражає діяльність свідомості [278, с. 564].

Спираючись на теорію функціонального підходу до мови, ми досліджуємо стилістику мовних одиниць у їх реалізації; при цьому зміст і смисл мовних одиниць слугує "містком" до концептуального аналізу предмета. У такий спосіб стилістика мовних одиниць слугує основою їхньої комунікативно-когнітивної інтерпретації.

Отже, **актуальність** дисертації зумовлена застосуванням комунікативно-когнітивного напряму дослідження мови полемічних трактатів М. Лютера. Такий підхід відповідає загальній тенденції сучасної лінгвістики до інтерпретації розумової діяльності людини у її мовленні і визначається пошуком мовних і мовленнєвих засобів, які об'єктивують індивідуально-авторське світосприйняття. Актуальність дослідження ми пояснюємо також тим, що полемічний трактат, зокрема його лінгвостилістичні та комунікативно-когнітивні характеристики, в українській лінгвістиці спеціально не досліджувався. Увага вчених приділялася лише загальним стилістичним і риторичним прийомам усного ораторського мистецтва [20; 33; 34; 79], а також вивченню індивідуального стилю окремих відомих письменників [87; 138; 144; 154].

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами кафедри. Дослідження здійснюється у межах наукової теми "Розвиток і взаємодія мов та літератур в умовах глобалізації" (код 06 БФ 044-01), яка розробляється Інститутом філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка і затверджена Міністерством освіти і науки України.

Мета дисертації полягає у виявленні та дослідженні комунікативно-когнітивних характеристик мови полемічних трактатів М. Лютера. Для досягнення цієї мети застосовується лінгвостилістичний та лінгвопрагматичний аналіз лексики. Це сприяє визначенню і дослідженню

функціонування основних комунікативно-когнітивних стратегій автора як стратегій боротьби з опонентами; встановленню та інтерпретації змісту базового концепту КАМРФ (БОРОТЬБА) як лінгво-соціально-політичного концепту.

Мета дослідження передбачає вирішення таких **завдань**:

- 1) Сформувані теоретико-методологічні засади дослідження полемічних трактатів М. Лютера.
- 2) Встановити структурно-композиційні ознаки полемічних трактатів М. Лютера, їхні стильові особливості; зазначити роль мови у формуванні та вираженні основних комунікативних стратегій і тактик полемічних трактатів.
- 3) Виявити стилістичні, лінгвопрагматичні та комунікативно-когнітивні основи комунікативних тактик і стратегій полемічних трактатів М. Лютера.
- 4) На основі семантико-стилістичного та прагмалінгвістичного аналізу мови полемічних трактатів дослідити напрями боротьби М. Лютера з опонентами; обґрунтувати дослідження концепту КАМРФ.
- 5) Встановити засоби об'єктивації концепту КАМРФ, визначити його семантичну структуру та зміст, комунікативно-когнітивні характеристики.

Об'єктом дослідження в дисертації є полемічні трактати М. Лютера; **предметом** – мова полемічних трактатів. Мова слугує для нас засобом встановлення та аналізу стилістичних особливостей полемічних трактатів, авторських стратегій і тактик, визначення змісту концепту КАМРФ, його комунікативно-когнітивних характеристик.

Матеріалом дослідження є мова 3-х значимих полемічних трактатів М. Лютера: *Wider das Papstum zu Rom vom Teuffel gestift* (укр.: Проти Римського Папства, що засноване дияволом), *Vom Krieg wider die Türken* (Про війну проти турків), *Von den Juden und ihren Lügen* (Про євреїв та їхню брехню) та мова 22-х полемічних творів, які наближені за проблематикою та

стилем до названих вище трактатів. Загальний обсяг проаналізованих текстів складає 1 500 сторінок.

Методологія роботи ґрунтується на синтезі *лексико-семантичного, лінгвостилістичного, комунікативно-прагматичного та лінгвокогнітивного* підходів до аналізу мовних одиниць і спирається на використання комплексної методики дослідження. *Лексико-семантичний та лінгвостилістичний* підходи застосовуються для встановлення значення та функцій лексичних одиниць, стилістичних фігур, їхніх взаємозв'язків та функціональної спрямованості, а також для загальної лінгвостилістичної інтерпретації полемічного тексту. *Комунікативно-прагматичний* підхід ми використовуємо з метою встановлення та визначення функціонально-прагматичних характеристик, когнітивних параметрів породження та інтерпретації фрагментів полемічних трактатів М. Лютера, визначення комунікативних стратегій і тактик автора. *Лінгвокогнітивний підхід* передбачає міждисциплінарне дослідження об'єкта при врахуванні та взаємодії різних галузей лінгвістичних знань (стилістики, прагматики тексту, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики). Виокремлення когнітивних ознак мови полемічних трактатів дозволяє розглядати їх як комунікативну подію, що відбувається у межах соціального контексту та конкретного історичного часу. Комунікативно-когнітивний аналіз фрагментів тексту сприяє соціально-історичній та ідеологічній реконструкції ситуації того часу в Німеччині, проникненню в глибинну смислову структуру тексту, розкриттю громадянської позиції автора трактату. *Описово-аналітичний* метод використовується для узагальнення отриманих результатів.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній уперше в українській германістиці з урахуванням трьох чинників комунікації (*адресант – текст – адресат*) здійснено комплексне дослідження мови значимих полемічних трактатів М. Лютера як соціально-політичного та культурного діалогу зі світовою та національною спадщинами; узагальнено

основні жанрові характеристики цих творів, визначено комунікативні стратегії і тактики; досліджено комунікативно-когнітивний аспект стилістики мовних одиниць; подано семантико-когнітивну інтерпретацію базового концепту КАМРФ. Вищезазначене є нашим **особистим внеском** у розробку теми.

Теоретичне значення дисертації полягає в тому, що її теоретичні положення, висновки та результати інтерпретації практичного матеріалу є внеском у дослідження комунікативно-когнітивних характеристик полемічних текстів, що сприяє подальшій розробці теоретичних питань з лексичної семантики, стилістики тексту, лінгвопрагматики, когнітивної семантики.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали та висновки дослідження можуть бути використані в курсах стилістики німецької мови (розділи "Стилістична семантика тексту", "Стилістичні фігури і тропи"), лексикології німецької мови (розділи "Слово. Денотативне та конотативне значення", "Функції слова"), спецкурсах з лінгвопрагматики ("Теорія мовленнєвих актів"), когнітивної семантики ("Семантична структура концепту"); у науковій роботі студентів і магістрів.

Положення, що виносяться на захист:

1. Лексико-семантичний та лінгвостилістичний аналіз лексики полемічних трактатів М. Лютера дає підстави зазначити, що у них наявна нова соціально-політична проблематика, нова ідея – боротьба (Kampf) за відстоювання інтересів громадян Німеччини: свобода віросповідання, самостійність у впровадженні соціально-політичних змін у країні.

2. Полемічні трактати М. Лютера характеризують: комунікативно-когнітивні моделі *Лютер і папісти, Лютер і турки, Лютер і євреї; мовленнєвий жанр захист інтересів; головні стратегії автора* (напр.: *формування компетенції адресата, дискредитація / звинувачення опонента, переконання адресата у правоті своєї думки, рекомендації / заклики*);

тактики реалізації стратегій (напр.: *пояснення / роз'яснення ситуації, критичне приниження опонента, різка, груба характеристика, іронія, натяк, аргументація, риторичне питання*); відповідні інтенції (напр.: *звинуватити опонента, викликати у адресата обурення, переконати адресата*).

3. **Стильова** авторська індивідуальність М. Лютера виявляє себе на стадії реалізації мовленнєвого акту і далі – у межах комунікативних авторських стратегій та тактик. Мова полемічних трактатів є зрозумілою, експліцитною, експресивно-емоційною. В арсеналі художніх прийомів М. Лютера – невеликий, однак частотний, ланцюг стилістичних фігур (напр.: різні види повтору, риторичне питання, синтаксичний та лексико-граматичний паралелізм, антитеза, порівняння; застосування цитат). Зазначені фігури та прийоми слугують вираженню оцінної позиції автора на проблему, бачення конкретних шляхів боротьби.

4. Боротьба за визволення Німеччини знаходить вербальне вираження за допомогою лексики та формату її застосування.

Боротьба М. Лютера за свободу (*Kampf für Freiheit*), віру (*Kampf für Glauben*), за Німеччину (*Kampf für Deutschland*) розглядається у форматі *лінгво-соціально-політичного* концепту.

Ядро концепту КАМРФ вербалізують слова (поняття) Streit / Auseinandersetzung ("суперечка" / "спір"). Ці поняття асоціюються із боротьбою за впровадження та відстоювання ідеї автора.

Зона *ближньої* периферії ядра концепту окреслена тематичними ситуаціями (фреймами). Значимими тематичними ситуаціями є: *аргументація* (причин боротьби М. Лютера з опонентом); *звинувачення* опонентів в їх протиправних діях; *визначення тактики* (боротьби).

5. Семантичну структуру концепту КАМРФ визначають такі когнітивні моделі (розумові структури, смисли):

Головною тактикою боротьби має бути **слово** (*mit dem Worte muessen wir streiten, ... / Mit Gewalt der Predigt und dem Wort wehren*);

Застосування зброї у боротьбі – це присуд **Бога**: Хто візьме меч, від меча й загине (*Gottes Urtheil: Wer das Schwert nimpt, soll durchs Schwert umbkommen*); робити це слід із чистою совістю (*mit rechten Gewissen kriegem*);

Результатом боротьби має стати свобода віросповідання (*Keiner soll zum Glauben gezwungen werden*);

Боротьба – це крок до об'єднання всіх німецьких земель (*Vereinigung aller deutschen Länder*) та свободи християнської церкви в Німеччині (*Freiheit der christlichen Kirche*);

Боротьба за душі євреїв: вони, я і ми, діти нашого Бога (*sie sind Blutfreund, Vettern und Brüder unsers Herrn*).

У боротьбі – ніякої довіри євреям (*Kein Vertrauen den Juden*).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри германської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2009 – 2013 рр.), на міжнародних конференціях: Кримського лінгвістичного конгресу "Язык и мир" (Ялта, жовтень 2009 р.; жовтень 2010 р.), "Етнічні мовно-культурні моделі світу в контексті українського перекладознавства: до 90-річчя Миколи Лукаша" (Київ, жовтень 2009 р.), "Мови і світ: дослідження та викладання" (Кіровоград, березень 2010 р.), "Іноземна філологія у ХХІ столітті" (Запоріжжя, квітень 2010 р.), "Етнічні виміри університету: мова, література, культура" (Київ, квітень 2010 р.), "Думка й слово: традиції О. Потебні й сучасна філологічна наука. До 175-річчя О. Потебні" (Київ, жовтень 2010), "Концепти та константи в мові, літературі, культурі" (Київ, квітень 2011), "Мови і світ: дослідження та викладання" (Кіровоград, березень 2013 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у десяти наукових статтях, дев'ять з яких опубліковано у провідних наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України. Усі публікації виконано одноосібно.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (319 позиції), джерел ілюстративного матеріалу (26 позицій), додатку (у ньому подано зміст окремих термінів, які вживаються у роботі). Повний обсяг роботи становить 220 стор., з них основного тексту – 170 стор.

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми, визначено мету, основні завдання, об'єкт і предмет дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи; наведено методи дослідження, представлено дані про апробацію положень дисертації та публікації її основного змісту.

У **Розділі 1** – "Теоретико-методологічні основи дослідження полемічного трактату Мартіна Лютера" – визначено поняттєвий та теоретичний апарат дослідження. Відповідно до завдань дисертації розкрито зміст *полемічного трактату*, термінів: *лінгвістична стилістика, регулятивна функція мови, комунікативна стратегія, комунікативна тактика*; визначено жанрово-стильові характеристики полемічного трактату як такого та полемічного трактату М. Лютера, зокрема; подано основні дослідницькі підходи у вивченні полемічних текстів (лексико-семантичний, лінгвостилістичний, комунікативно-прагматичний, лінгвокогнітивний).

У **Розділі 2** – "Лінгвостилістичні засоби вираження основних комунікативних стратегій у полемічних трактатах Мартіна Лютера" – на основі лінгвостилістичної та комунікативно-когнітивної інтерпретацій лексичних одиниць визначено *мовленнєвий жанр* твору, встановлено та досліджено *комунікативно-когнітивні моделі*, авторські *стратегії* і *тактики* реалізації моделей.

У **Розділі 3** – "Концепт КАМРФ (БОРОТЬБА) як базовий концепт у полемічних трактатах Мартіна Лютера" – у межах встановлення причин та векторів боротьби М. Лютера зі своїми опонентами обґрунтовано введення концепту КАМРФ, досліджено його семантична структура та сюжетно-композиційна роль у розкритті ідеї та сутності боротьби Реформатора.

У **Загальних висновках** підсумовуються результати дослідження, визначаються можливості практичного застосування, окреслюється перспектива подальшого вивчення мовних особливостей творів М. Лютера.

У **Додатку** подано низку термінів, які вжиті у дисертації.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛЕМІЧНОГО ТРАКТАТУ МАРТИНА ЛЮТЕРА

Розділ присвячений обґрунтуванню головних питань дослідження комунікативно-когнітивних особливостей полемічних трактатів М. Лютера. Оскільки проблематика дисертації перебуває у руслі стилістичної семантики, лінгвопрагматики, когнітивної лінгвістики, логічним, вважаємо, буде висвітлення основних теоретико-методологічних положень зазначених напрямів.

Формування поняттєвого апарату дисертації здійснюється у межах викладу питань, необхідних для розв'язання поставлених у роботі завдань: ми пояснюємо терміни, якими оперуємо у роботі: *полемічний трактат, стилістика, лінгвістична стилістика, регулятивна функція мови, комунікативна стратегія, комунікативна тактика*; зазначаємо жанрово-стильові характеристики полемічних трактатів М. Лютера, головні стратегії полеміки, тактики їхньої реалізації, функції; обґрунтовуємо застосування сучасних наукових підходів до об'єкта дослідження – лексико-семантичного, лінгвостилістичного, комунікативно-прагматичного та лінгвокогнітивного.

Метою розділу є також уточнення окремих питань, що пов'язані з названими науково-методологічними підходами, а саме: – роль мови як засобу взаємодії людей у суспільстві та як інструменту, що формує свідомість людини та її поведінку; – місце мови у стильовому малюнку полемічного трактату; – роль мови полемічних трактатів М. Лютера як засобу, що віддзеркалює внутрішній світ автора, визначає головну мету твору, мовленнєві стратегії і тактики, історичні процеси розвитку німецької мови, слугує засобом створення, розвитку, зберігання та трансляції культури народу.

1. 1. Визначення полемічного трактату

У науковій літературі під **трактатом** (лат. *tractatus* "підданий розгляду") розуміється жанр прози 40 – 50 років XVI століття. Це – літературний твір, як правило, наукового або релігійного характеру, в якому розглядається окреме питання чи проблема; письмові роздуми на спеціальну тему. Трактат – багатий на відступи, риторику, історичні паралелі, переважно біблійними або античними [280, с. 502]. Він є одним із засобів оперативного впливу на масову аудиторію з метою її політичної, ідеологічної та соціальної орієнтації [81, с. 54]. Полемічний трактат повинен бути доступним для розуміння аудиторією, емоційно-експресивним та переконливо логічним.

У XVI столітті трактат стає одним з найбільш типових засобів масової комунікації та пропаганди. Давньоверхньонімецький період (1350 – 1650 роки) відзначається високою продуктивністю щодо появи нових лексичних одиниць та семантичних змін у структурі значень старих слів в історії німецької мови [140, с. 227-233]. Основні причини цих мовних процесів – екстралінгвістичні, пов'язані з загальними тенденціями суспільних процесів нового часу. Все це знайшло віддзеркалення у літературній творчості відомого німецького Реформатора Мартіна Лютера.

1. 2. Жанрово-стильові характеристики полемічного трактату

Вивчення особливостей полемічного тексту розвивалося протягом тисячоліть і тісно пов'язане з риторикою та мистецтвом оратора. Починаючи з Аристотеля риторика визначалася пошуком засобів переконання та розумілася як властивість знаходити можливі засоби переконання відносно кожного даного предмету [8, с. 18–19].

Перші, хто вважали риторику наукою переконувати, були софісти. Вони оцінили силу слова, його переконуючий потенціал [119, с. 6 – 10]. Пізніше з єдиної науки виростили два напрями: *риторика* (уміння говорити) та

схоластика (уміння мислити) як втілення раціоналізму дедуктивно-метафізичного смислу [121, с. 45]. Відомий німецький фахівець у галузі комунікативних технологій Карстен Бредемайер (Karsten Bredemeier) визначає риторику як "науку про ефективне застосування мовленнєвих компонентів (слів і фраз) у процесі публічного спілкування" [50, с. 11]. Риторика описує технічні прийоми, які дозволяють добитися колегіального вирішення питань на власну користь або просто "вибити ґрунт з під ніг опонента" [50].

Античні ритори керувалися здебільшого принципом контрастного протиставлення думок, що передбачало співвідношення окремого із загальним, предметів один з одним, їхньої оцінки з боку мовця. Ефект цього принципу полягав у тому, що увага оратора була спрямована не на один ізольований об'єкт (з його характеристиками), а на два, що неминуче потребувало порівняння двох (і більше) об'єктів, концентрації на їхніх відмінних особливостях (рисах). Така тактика викликала увагу слухачів, оскільки лексична аргументація пов'язувалася з логічною [116, с. 10]. Логіка судження була наслідком непорушного зв'язку риторики та логіки доказу. Остання реалізовувала себе у форматі аргументативного тексту, визначальними особливостями якого є протиріччя, що виражає себе у конфлікті, зіткненні думок, протиставленні тактик розуміння предмета [20, с. 88]. Установка на переконання спроможна забезпечити найбільший вплив на адресата.

Загальними тактиками реалізації полеміки вважають дискусію і спір. Спір здебільшого побудований на емоційній аргументації, а дискусія, як правило, ведеться на раціональній основі. Вона може бути двосторонньою, багатосторонньою, полемічною. Всі інші форми полеміки – це лише ти чи інші види дискусії, що розташовуються зліва або справа від неї на шкалі емоційності. **Полемічна дискусія**, в якій кожен з учасників прагне зайняти домінуюче положення, стає екстремальним випадком діалогу [267, с.15].

Полеміку від дискусії звичайно розрізняють. Метою *дискусії* є пошук спільного порозуміння, а *полеміки* – ствердження однієї з конфронтуючих позицій. Провідну роль займає ініціатива, нав'язування власного "сценарію" обговорення теми, спонтанність у використанні доказів, вибір найбільш вдалого часу для викладу вирішальних аргументів [282].

У першій половині ХХ ст. – з появою Празької школи семіотики – полеміка привертає до себе увагу вчених, які визначають її як семіотичну єдність, знак, у складі якого присутня ціла система знаків, естетичний об'єкт, що живе в колективній свідомості читача. Згідно з семіотичним підходом до аналізу тексту первинний зміст трансформується, піддається складному "переопрацюванню", набуває нових значень у процесі культурного функціонування та формує нові ідеї. Семіотичні механізми передбачають, як автор кодує текст та як реципієнт (читач) його декодує. За процесом кодування слідує синтез полемічного твору (сполучення мікротем), а реципієнт отримує вже синтезовані дані та переходить до їх декодування. За умов розбіжності кодів адресанта (автора) та адресатів (читача) повідомлення деформується, а процес його декодування адресатом ускладнюється, оскільки останній може володіти неповним набором мовних та культурних кодів [182; 129].

Полемічний твір виявляє **словесно-художню єдність**. Вона розподілена на постановку головного питання (проблеми), прямий виклад основної теми, на авторські ремарки, як правило, з оцінним ставленням, на висновок автора. Б.В. Томашевський зазначає, що ремарки виконують виключно службову функцію повідомлення про задум автора широкому колу читачів, і тому вони подані простою прозаїчною мовою. Поступове розгортання епізодів (мікротем), пов'язаних структурним принципом, і є *тканиною* твору. В основі **полемічного** твору лежить зображення цілісної дії, яка розвиває головний конфлікт ситуації у тексті і спрямована на досягнення запланованої мети, подолання суперечностей, перешкод [199, с. 50].

Головними ознаками стилю полемічного трактату називають: – відкрити, підкреслену виразність авторського "я"; – соціально-оцінний характер подання матеріалу; – чергування стандартних і експресивних мовних засобів; – наявність логічних і образних елементів в оповіданні; – міжстильовий характер засобів вираження, використання елементів розмовного мовлення [88, с. 480].

Серед функцій полемічного трактату розрізняють: сугестивну (функція переконання), інформативну (вона відповідає за повідомлення про всякого роду події); експресивну, (підкреслюється суб'єктивне ставлення автора до актуального предмету або явищу дійсності); – магічну (завдяки цій функції текст набуває рис політичного дискурсу, що сприяє породженню патріотичних почуттів до рідної країни). Базовими стратегіями та головними інтенціями, що використовуються в полемічних трактатах, є інформативно-інтерпретаційна стратегія, стратегія формування емоційного настрою адресата, агітаційна стратегія, стратегія переконання, стратегія боротьби за владу, стратегія дискредитації, нападу та самооборони [15, с. 250].

Найпоширенішими тактиками, що виявляють себе в текстах полемічних трактатів є: – *пояснення* (адресант повинен враховувати відсутність необхідних фонових знань у адресата і тому не повинен обмежуватися простою констатацією факту, простою оцінкою інформації, а супроводжує свою відповідь або виступ додатковою інформацією); – *заклик* (як складова агітаційної стратегії на мовленнєвому рівні він представлений дієсловами та словосполученнями, формат яких вказує на "наказ", "рекомендацію", "обов'язковість"); – *обіцянка* (із врахуванням ціннісних орієнтирів і акцентуванням позитивної інформації обіцянка є складовою агітаційної стратегії; ця тактика часто використовує контраст, протиставлення у часовому вимірі "рано" – "пізно", а також у якісній оцінці "добре" – "погано"); – *звинування* (для вираження агресивного протистояння у форматі "свої" – "чужі"); *кривдження, знуцання, висміювання* опонента.

1. 3. Новаторські характеристики полемічних трактатів М. Лютера

Політична постать М. Лютера постійно привертала до себе увагу вчених різних країн у різні часи. Його твори ставали об'єктом дослідження істориків [напр.: 245; 252; 166; 186; 205], літературознавців [напр.: 72; 269], лінгвістів [напр.: 70; 236], фахівців з теорії перекладу [напр.: 240; 211], соціології [напр.: 185; 173], культурології [209].

М. Лютер вважається автором найбільш ранніх творів полемічної літератури, що отримали в середні XVI століття широке розповсюдження на території Німеччини. У центрі полемічних творів М. Лютера – тема **боротьби** проти зловживань Римо-Католицької церкви, іудейських проповідників, дій радикальних протестантських рухів, свавілля князів і влади, якими керував "старий злий ворог – диявол" [205, с. 299]. Його полемічні твори висвітлюють теологічні та соціальні проблеми, пов'язані із реформацією церкви в Німеччині, оцінкою цілей і результатів селянських повстань, роллю німецької мови як основного чинника в об'єднанні країни. Трактати, написані німецькою мовою (на відміну від прийнятої у ті часи латини) у формі *питання – відповідь*, являють собою ідеологічну дискусію, детальне обговорення двох протилежних точок зору. М. Лютер виступає за консолідацію духовних сил німецьких князів, відстоює національні ідеї, закликає боротися за власну землю, давати опір туркам, які здійснювали загарбницькі походи на німецьку територію.

Загально визнаною вважається роль М. Лютера в утворенні **нових** на той час релігійних, політичних, державних ідей. Він вперше в історії адресує свої тексти до широкого читацького загалу. Дбаючи про доступність та зрозумілість своєї мови для масового читача з різних земель Німеччини: "*daß mich beyde, sowohl Ober-, als auch Niederdeutsche verstehen mögen*" [313, с. 222], М. Лютер уникає надто складних понять і широко користується мовними засобами емотивної оцінки (значну частку яких становлять

оказіональні композити з яскраво вираженим пейоративним, експресивно-оцінним, компонентом у семантичній структурі слова), що утворені за допомогою стилістичних засобів метафоризації та гіперболізації. Прикладом цього може слугувати Великий Катехізіс М. Лютера, який є своєрідним (авторським) переказом п'яти основ християнства і тлумачення десяти Заповідей. Мовні засоби емотивної оцінки спрямовані на характеристику прибічників Папи: *Gottesdieb, Teufelslehrer, Schwärmer, Deutist, Fantast, Himmelaufruhrer, Papstketzer, Pfaffenopfer, Teufelshurhaus* [314, с. 203].

М. Лютер започаткував новаторську техніку письма, руйнуючи межі між літературними жанрами: він полемізує з опонентами і застосовує при цьому прості мовленнєві конструкції; його виступи насичені зверненнями, які розраховані на потенційних прибічників ідеї боротьби з ворогами; у зверненнях до народу М. Лютер впроваджує ретроспективну подачу подій, для того щоб дати оцінку сучасним подіям.

Усі полемічні твори М. Лютера несуть у собі протест проти політичних, економічних та релігійних систем, розкривають соціальний та культурологічний аспекти німецького суспільства середини XVI століття. Як і інші автори полемічних дискусій, М. Лютер ставив собі за мету не стільки з'ясувати чи інші ідеологічні або теологічні проблеми, скільки довести некомпетентність опонента в даному питанні та правомірність власної думки. Наприклад, полеміка М. Лютера з Отцями Римо-Католицької церкви оцінюється діючою формою боротьби за право вважатися вищим релігійним авторитетом [255, с. 223 – 340]. Підтвердженням цього є трактат "Wider das Papstum zu Rom vom Teuffel gestift" (укр. "Проти Римського папства, що засноване дияволом" – тут і надалі переклад наш. – **Н.З.**), в якому автор зазначає, що папісти займаються суцільним обманом та богохульством та не мають жодної уяви про церкву, Христа та Бога. При цьому М. Лютер характеризує представників католицької церкви як *groben Eselskopff* (укр.: "тупими ослами") [296, с. 294] та наводить цілий комплекс аргументацій на підтвердження головної тези свого трактату. На думку М. Лютера, папство

характеризується *als einen Gottes-, als Christi, als aller Christen und aller welt feind* [296, с. 294] – укр.: як "ворог Бога, Ісуса, всіх християн і взагалі всього світу". Автор майже закликає уявного адресата до того, що кожен хрещений християнин повинен такого папіста осуджувати, проклинати або, щонайменше, викреслити зі свого серця [296, с. 294].

М. Лютер створює полемічний текст за допомогою зрозумілих для широкого кола простих людей візуальних картин дійсності, образів і прикладів з минулого та сучасності, що підкреслюють драматичну сутність тексту. Автор часто застосовує гострі метафори, які наближуються до символів. Фрагменти текстів свідчать про агітаційно-революційний настрій автора, а в окремих ситуаціях – його неврівноваженість, брутальність. Наприклад, в трактаті "Von den Juden und ihren Lügen" ("Про євреїв та їхню брехню") в перших трьох частинах йдеться про релігійні суперечки між двома релігіями, часто у формі ненависті та грубощів, а в заключній частині автор пропонує читачам перелік практичних дій боротьби з євреями – від знищення синагог і примусових робіт до вигнання та фізичного знищення. Дії та мова М. Лютера часто стоять на межі дозволеної поведінки, або перетинають її. Читаємо про це в заключній частині трактату:

"Was wollen wir Christen nun thun mit diesem verworfenen verdammten Volk der Juden? ... Erstlich, daß man ihre Synagoge oder Schule mit Feuer anstecke, und was nicht verbrennen will, mit Erde überhäufe, und beschütte, daß kein Mensch einen Stein oder Schlacke davon sehe ewiglich ..." [298, с. 522 – 523].

Полемічні твори М. Лютера багаті на риторику та історичні паралелі. Він використовує свої праці як "зброю". Для нього – це засіб оперативного впливу на аудиторію з метою внести бажані зміни до її політичної, ідеологічної та соціальної орієнтації [91, с. 54]. В наслідок того, що М. Лютер, як автор, пропускає об'єктивні події "крізь свій розумовий, емоційний, психологічний фільтр", його полемічні твори можна вважати авторською оцінкою, ознайомленням читацької аудиторії з особистим ставленням автора до висвітлених питань [82, с. 184]. Комунікативно-

когнітивний аспект полемічних трактатів М. Лютера виявляє себе у вираженні світогляду автора, його оцінній позиції щодо предмета полеміки, критичного ставлення до чужої думки і, навпаки, відстоюванні та пропаганді власної точки зору.

Головною рисою мови полемічних трактатів М. Лютера є її *відкритість, документальність, емоційність*. Стилістику його трактатів визначають неологізми, індивідуальні метафори, оцінна лексика, що свідчить про особисте ставлення автора до подій, які він представляє у своєму твору.

Мова та стиль М. Лютера сприяли розвитку багатозначності слів, змінам структури зв'язків між словами, появі нових синонімічних рядів, нових антонімічних пар [72, с. 14]. Характерним тут є пошук гострих та влучних оцінок, що вимагають незвичайних лексичних сполучень. Про це свідчать наступні принизливі прикметники та іронічні позначення (атрибути) для характеристики католиків: *grobe ungelerte Papisten / arme flachgelerte Papisten / blinde, tolle oder recht synnige prelat* [296, с. 220]; або наступний приклад для характеристики равінів: *dieser (Rabbi) ist ein köstlicher Meister, den solt man mit Esels förtzen krönen (mit Disteln bekränzen)* [298, с. 443].

Сила і виразність мови полемічного трактату М. Лютера реалізує себе у стильовому "ефекті новизни", в прагненні до незвичайності, свіжості словосполучень, в широкому використанні засобів словесної образності. Якщо існуючі терміни видавались йому не досить точними та прозорими, він замінював їх власними новотворами, характерною рисою яких є семантична вмотивованість, а також експресивна образність (*Papstesel, Beichttyrann, Seelmörderei, Schwärmerei, Erzverführer, Götzendienst* – укр.: *папський віслук, сповідник-тиран, згубність душ, мрійність, фанатизм, архізвідник, ідолопоклонство*).

Для визначення суттєвих смислів у творах автор використовує не звичайну на той час структуру їх заголовків. Під впливом заголовка трактату в свідомості читача формується певна розумова проекція, яка надалі коректується в процесі читання тексту [200, с. 10 – 13]. Взаємозв'язок змісту

полемічних трактатів М. Лютера та їх заголовків доводить, що заголовки трактатів М. Лютера – це "комплексні комунікативно-когнітивні утворення", що органічно і ємко відображують історичні, етичні та інші реалії того часу та забезпечують розуміння природи основного та інших концептів у порівнянні з іншими одиницями номінації і комунікації. Наприклад, у трактаті "*Wider das Bapstum zu Rom vom Teuffel gestift*" заголовок виступає першим орієнтиром в закладанні певного номінативного комплексу і є "висвітленим елементом" свідомості автора (задуму автора): він свідчить про його ставлення до католицької церкви, яка мала у ті часи чималий вплив на християнську церкву в Німеччині, впроваджуючи в її життя реформи, що не завжди викликали схвалення у мирян. Текст трактату дозволяє зазначити, що смисл одиниці номінації *Bapstum* розкривається у сполученні з лексемами *Teuffel, eitel giff, tod, teuffel, die helle, Teufflich, Teufel, ein Feind Gottes, Christi und der Kirche, ein Widerchrist*. Представлені фрагменти трактату є підтвердженням того, що в заголовок твору автором винесені такі номінативні одиниці, які забезпечують кращий доступ до розуміння головної ідеї автора: Римське папство – служителі Диявола (*das Bapstum zu Rom vom Teuffel gestift*). В контексті трактату головна ідея автора розкривається далі через такі номінативні елементи тексту (слова та словосполучення), які ще раз підкреслюють взаємозв'язок змісту трактату з його заголовком, а саме: *Bapst = Gottes-, Christi, aller Christen und aller welt feind = Teufel (Antichrist, Widerchrist, Endechrist)* (Папа = ворог Бога, Ісуса, всього християнства та всього світу, диявол, антихрист).

Ознакою мови полемічних трактатів М. Лютера є використання великої кількості стилістичних фігур для посилення емоційності висловлювання або ж уточнення позначення явища та його більш влучної характеристики. Це – каламбури, індивідуально стилістичні неологізми, іронічні порівняння, індивідуальні метафори, перифраз, фразеологізми, прислів'я та приказки. Такий спосіб подання інформації можна зазначити як емоційно-оцінний. Серед синтаксичних фігур мовлення в трактатах М. Лютера переважають

риторичне питання (*Wie werdens die Gottlosen, Ungleubigen, bosen halten?* [298, с. 445]; *Was ist aber gegen einen Engel von Himel der Bapst, Cardinal und alle Teufel auff einen hauffen?* [298, с. 445], повтори: *spuelet und schendet der schendliche Antiochus* [298, с. 486], тавтологічні засоби (для досягнення ефекту посилення).

М. Лютер має у розпорядженні різноманітні мовні форми із різних галузей мови, починаючи з біблійної лексики, типової для того часу релігійно-теологічної, церковно-інститутської, політично-правової і до вульгарно-непристойної [255, с. 224 – 226].

Свої трактати М. Лютер спрямовує проти всіх, хто не поділяє його релігійних та суспільно-політичних поглядів. Для дискредитації "інакомислячих" він застосовує переважно такі прийоми: різку та грубу характеристику (напр.: *die heubt buben zu Rom/ heuchler/ schmeychler/ blinde hyrten/ tolle prelaten/reyssend wolffe*), критичне приниження (напр.: *ungelerten hern zu Rom*), іронічні висловлювання (напр.: *stathalter/ ein gnad Jungher/ mein lieber*), позначення-характеристики, які порівнюють людей із певними тваринами (напр.: *reyssenden wolffen/ wolf und tyrann; bock und wolff/ gewurm und (ge)schwurm/ schlangen kinder/wutende thier*). Така лексика викликає широку гаму асоціацій, що виникають на основі її оцінки.

М. Лютер великого значення надає функції слова. Він інтуїтивно використовує багато порівнянь та переліків у спробі знайти правильний варіант вираження думки [251, с. 20]. Відповідно, його полемічні трактати густо наповнені парними виразами дієслів (*stürzen und fallen, stilet und raubet, ruffen und schreien, ermorden und umbringen*), іменників (*unfried und unglück, Lesterer und Lügenger, falsche Christen und alle ungleubigen, Elend und Jamer, Narrey und geucherey*).

Отже, новаторський характер полемічних трактатів М. Лютера полягає в їхній проблематиці та впровадженні головної ідеї автора – **боротьбі** за державні інтереси та релігійну незалежність країни. Мова трактатів, які М. Лютер пише **німецькою** мовою, є простою, експліцитною, емоційною; у

той же час вона – гостра і часто груба. Автор використовує слова із різних галузей мови – з біблійної лексики, релігійно-теологічної, церковно-інститутської, політично-правової, вульгарної. Манеру письма М. Лютера визначають різні стилістичні фігури, нові синонімічні / антонімічні пари слів, незвичайні на той час лексичні сполучення, авторські новотвори; значний ряд слів виявляє нові лексичні значення. Ці та інші чинники підкреслюють силу та виразність мови М. Лютера, сприяють її ефективності, втіленню його головних стратегій і тактик.

1. 4. Методологія дослідження мови полемічних трактатів М. Лютера

Методологія (від гр. *methodos* шлях дослідження і *logos* – слово, вчення) у філософському аспекті є наукою про спосіб пізнання й осмислення об'єктивної дійсності й формування внутрішнього рефлексивного досвіду людини, що визначають світоглядну позицію дослідника та впливають на розуміння ним об'єкта своєї науки, співвідношення предмета, об'єкта й суб'єкта дослідження [280, с. 298; 180, с. 344]. У мовознавстві методологія визначає підхід до об'єкту, що вивчається, загальні дослідницькі принципи та способи аналізу об'єкта. Вихідним методологічним принципом мовознавства є положення про те, що мова є одним з видів суспільної діяльності, вона тісно пов'язана із суспільною свідомістю і людським суспільством [280, с. 298 – 300].

Дослідження комунікативно-когнітивних особливостей полемічних трактатів М. Лютера здійснюється нами на початку у напрямку визначення лексичної семантики мовної одиниці та її прагматики. Перший аспект спрямований на встановлення змісту слова / словосполучення / висловлення, а другий – на розкриття смислу цих одиниць. При цьому ми враховуємо правило про взаємозв'язок мови, мислення та культури, а також про зв'язок об'єкта і предмета дослідження з ментальною діяльністю людини у процесі

пізнання складових ситуації. Функціональна значущість мови виявляє себе в тому, що вона виступає головним інструментом пізнання ситуації – того, про що йдеться, і одночасно слугує практичним матеріалом, на якому проводиться дослідження манери письма автора з метою визначення його індивідуальності, цілей та намірів, оцінки громадянської позиції як представника соціуму. Оскільки в реальному житті комунікація і когніція (розумові операції пізнання, образні уявлення) є взаємопов'язаними [122, с. 520], при вирішенні завдання адекватного відображення функціонування мови та окремих її категорій ми застосовуємо комунікативно-когнітивний підхід. В основу цього підходу закладені принципи врахування як комунікативних, так і когнітивних функцій мовного явища. Мова як інструмент взаємодії, з одного боку, включається у процес комунікації (інтерації), а з іншого – у процес накопичення знань і розвитку людської свідомості [241, с. 207 – 211]. Отже, інтерпретація об'єкта передбачає врахування фактора "синтезу" двох функцій мови, що, відповідно, сприяє визначенню як когнітивних, так і комунікативних особливостей функціонування об'єкта [122, с. 520].

В деяких випадках авторська лексика, окремі висловлення подані нами з перекладом українською. Процес перекладу ґрунтувався на загальних правилах досягнення адекватності: увага приділялася збереженню морфологічної та синтаксичної форми одиниці оригіналу, її змісту та смислу у складі більш складної одиниці. Коли такий підхід був неможливий, діяло правило описового перекладу, а також реферативний переклад – у відповідності з "теорією скопосу" (з грецької *skopos* – **ціль**), розробленої Г. Фермеером та К. Райс. Основне правило цієї теорії таке: будь-яка взаємодія між людьми (у тому числі й переклад) визначається ціллю (*skopos*). Сам скопос визначається такими факторами, як: культурне оточення адресата (читача) перекладу, функцією, яку переклад буде виконувати у конкретній аудиторії, факторами, які зумовлюють тлумачення та розуміння тексту з боку перекладача і з боку цільової аудиторії. Виходячи з цього,

перекладач сам обирає, яка стратегія (буквальний / смисловий / описовий переклад) у конкретному випадку буде найкращим чином досягати поставленої мети [114, с. 81–82; 259].

1.4.1. Лексико-семантичний підхід

Лексико-семантичний підхід до аналізу мовних фактів є одним із важливих у лінгвістиці. Він спрямований на дослідження семантики фонетичних / морфологічних / синтаксичних структур, лексем конкретних висловлень, текстів, усталених композиційних прийомів, тематики соціально-політичних промов і текстів [280, с. 438 – 439].

Методика лексико-семантичного опису лексичних одиниць у полемічних трактатах М. Лютера полягає на першому етапі у встановленні їхнього денотативно-поняттєвого значення, а на наступному – у межах сполученості з іншими аналогічними компонентами речення / речень і ситуативного контексту – у визначенні конотативного значення (доповнення предметно-поняттєвого значення мовної одиниці семами емоційного, оцінного або стилістичного забарвлення). Наприклад, слова *zornig ... ergeste ... grewlichst ... schrecklich ...* у реченні *Der aller Hellischt Vater Sanct Paulus Tertius ... sich fast zornig stellet; das ergeste und grewlichst, ...* набувають додаткових сем експресивно-емоційного плану, що, з одного боку негативно характеризує конкретну особу (Папу), а з іншого – ілюструє оцінне ставлення М. Лютера до цієї особи. Такий хід опису лексичної одиниці має на меті зазначити можливості розширення семантики слова, його художню перспективу, а також підкреслити літературну майстерність М. Лютера як полеміста.

Дослідження семантики лексики у полемічних трактатах М. Лютера має прагматичне спрямування: наші спостереження мають на меті визначити функцію конкретної лексичної одиниці, що пов'язано з виявленням техніки впливу автора на масову аудиторію. Наприклад, семантичний аналіз

номінативної лексики (використання конкретної низки іменників, дієслів, прикметників) свідчить про те, що такий тактичний крок автора має на меті акцентувати увагу адресата, вплинути на нього і спонукати його до активної дії (див. 2.3., 2.4., 2.5. – інтерпретацію прикладів). Незвичайна конотація звичайного на перший погляд слова дозволяє М. Лютеру окреслити своє ставлення до суб'єкта і викликати адекватне ставлення до нього аудиторії, до якої він звертається (див. 2.3., 2.4., 2.5. – інтерпретацію прикладів).

На основі лексико-семантичного аналізу полемічних трактатів М. Лютера ми звертаємо увагу на низку комунікативних актів, наприклад, *порад, рекомендацій, закликів*, які характерні для стиля Реформатора. Це – неординарні на той час види мовленнєвих актів, які відбивають манеру письма М. Лютера, сприяють конструюванню поведінки автора і слухача (див. 2.3., 2.4., 2.5. – інтерпретацію прикладів).

З точки зору методології важливим є встановлення та визначення нової домінуючої лексики, яку вживає М. Лютер для характеристики своїх опонентів. Ми звертаємо увагу на номінативні одиниці, які за змістом є експресивними та емоціональними. Прикладом такої лексики можуть служити іменники, дієслова, прикметники (див. 2.3., 2.4., 2.5. – інтерпретацію прикладів). На той час це була нова лексика, яка збагатила словниковий запас полемічної лексики німецької мови. Така лексика є свідченням значних змін у соціально-політичному просторі Німеччини.

Відповідно до завдань нашої роботи важливо зазначити, що лексико-семантичний аналіз лексики полемічних трактатів М. Лютера слугує для нас підґрунтям і "сходиною" до її стилістичного потенціалу.

1.4.2. Лінгвостилістичний підхід

Сучасна стилістика по-різному трактує зміст свого предмета і завдання дослідження. Це пояснюється, насамперед, об'ємністю поняття **стиль** як

основного предмета дисципліни, а також тим, яку наукову школу представляє вчений.

У мовознавстві **стиль** – це: 1) *різновид* мови, який закріплений у даному суспільстві традицією щодо його вживання у певній сфері соціального життя; він відрізняється від інших різновидів тієї ж мови за всіма її основними параметрами – лексикою, граматиною, фонетикою; 2) *функціональний стиль* (напр.: офіційно-діловий, побутово-діловий, науковий, публіцистичний); 3) *загальноприйнята манера*, звичайний спосіб виконання будь-якого конкретного *типу* мовленнєвих актів (ораторське мовлення, наукова лекція, судове мовлення, побутовий діалог, дружній лист тощо); стиль характеризується тут не тільки набором (параметром) мовних засобів, а і композицією акта; 4) *індивідуальна манера, спосіб реалізації* мовленнєвого акту або твору (напр., стиль виступу на зборах; мова і стиль поезії мінезінгерів тощо); 5) те саме, що *мовна парадигма епохи*, стан мови у стильовому відношенні у певний період часу (напр., стиль ранньовісньонімецької мови). Кожне визначення виявляє загальну інваріантну ознаку: стиль завжди характеризується принципом відбору комбінації наявних мовних засобів та їх трансформацій. Різниця у стилях визначається різним змістом цих принципів (кожний стиль виявляє незмінні та індивідуальні ознаки) [280, с. 492 – 493].

Сучасна стилістика (лінгвістична стилістика) під час визначення свого предмету виявляє декілька підходів і, відповідно, різні задачі [280, с. 493 – 495].

1. Найбільш вузьке розуміння стилістики – це вивчення структурних одиниць, більших за речення (аранжування речень, групування на абзаци тощо). Цей підхід отримав назву "дескриптивної стилістики" в 40 – 50-х роках ХХ ст. у таких вчених, як, наприклад: С. Левін, Р. Оуман, Дж. П. Торн, А.А. Хилл та ін. [напр.: 243; 249; 254; 268].

2. Більш широке розуміння стилістики є характерним для сучасної лінгвістики тексту. Представники цього напрямку розглядають загальні

закономірності побудови тексту, що ототожнює стилістику з граматиною тексту. Цей напрям визначається як "текстова стилістика" (Textstilistik) [284].

3. Представники Празької лінгвістичної школи у 30 – 40-х роках ХХ ст. стилістику розглядають як вчення про співвідношення тексту з позатекстовими (загальномовними, "кодowymi") підсистемами мови – стилями. Текст, загалом *мовленнєвий акт* (усний чи письмовий), з цієї точки зору виявляє себе як результат вибору мовцем мовних форм з існуючих мовних можливостей – фонетичних, граматичних, лексичних, синтаксичних, а також їх комбінацій. Вибір форми мовцем залежить від інтенційної спрямованості вислову та функціональної можливості форми. Іншими словами, мовну форму пояснювали через її функції. Основу такого розуміння стилістики склало поняття "комунікативного" або "функціонального" стилю (напр.: М. Халдей, М. Л. Прет). Цей підхід отримав назву "функціональної стилістики" (*Funktionale Stilistik*), яка змикається із соціолінгвістикою [напр.: 239; 256].

Паралельно з оформленням цього основного ядра стилістики (вузьке розуміння предмета) додатково розвивалися ще два її напрями.

4. Разом з ученням про структуру мови стилістика почала усвідомлюватися як загальне вчення про вживання мови (Г.О. Винокур), про "мову в дії" (Е. Бенвеніст). Мовні одиниці стали досліджуватися в аспекті прагматики, що дало привід класифікувати цей напрям як *прагматичну стилістику*. У той же час, *прагматична стилістика* стала продовженням *історичної стилістики* В.В. Виноградова, який розглядав стилістику разом із розвитком літературної мови [напр.: 39; 61; 63; 64; 67].

5. Ще з 20-х років ХХ ст. стилістику інтенсивно розглядали у тісному зв'язку з мовою художньої літератури і творчістю окремих відомих письменників. Цей напрям пізніше підтримав В.В. Виноградов (а також Л. Шпітцер та інші західні лінгвісти). Таке розуміння предмета стилістики змикається з поетикою [напр.: 223].

Примітним є те, що на радянських теренах головним завданням стилістики 70-х років минулого століття теж був пошук та опис спільного та відмінного в художній літературі та інших видах словесності, а кінець 70-х започаткував останній на даний час, за Л. С. Білоусовою, період у теорії і практиці стилістичних досліджень – вже як художньої, так і, наприклад, наукової мови [37]. Біля витоків цього періоду були відомі науковці: І. Р. Гальперін, В. А. Кухаренко, В. В. Одинцов, Л. О. Новіков, М. О. Рудяков, А. П. Коваль, В. П. Дроздовський та інші, що орієнтувалися на теоретично-методичне поглиблення функціональної концепції стилістики тексту [напр.: 67; 125; 126; 152; 153; 177; 112; 83].

Зазначені підходи складають сучасну мовознавчу стилістику у широкому смислі слова. При цьому підходи 3 і 4 часто використовуються при навчанні мови і можуть розглядатися як *практична стилістика*, мета якої полягає у вивченні стилістичних норм конкретної мови. У центрі теоретичної стилістики перебуває проблема *мовленнєвого акту і тексту* як його результату [280, с. 492 – 493].

У дисертації під **лінгвістичною стилістикою** ми розуміємо науку, яка вивчає індивідуальну творчу манеру автора, систему зображально-виражальних засобів і прийомів митця. Під час дослідження нашого об'єкта ми враховуємо результати праць, що відбивають еволюцію стилів у зв'язку з історією літературної мови, особливості мови художньої літератури в її еволюції, зазначають універсальні прийоми мовної побудови творів літератури, жанри спілкування. Ми враховуємо також факт наявності спільних чинників лінгвістичної стилістики з лінгвістичною прагматикою. Таке розуміння стилю (ідеостилу письменника) співіснує з такими категоріями, як тема, текст, дискурс, парадигма, художня модель, картина світу тощо. Отже, з практичної точки зору у центрі нашої уваги перебувають експресивні засоби, наявні у мові трактатів М. Лютера. Лінгвістична стилістика для нас – це також і метод інтерпретації тексту, в якому головна

роль відводиться мові. Різні форми мови, моделі та рівні, що складають мовну структуру, вказують на функції тексту (його фрагментів).

Методика дослідження об'єкта враховує, що полемічний твір М. Лютера є багатим на одиниці стилістичної семантики. Відповідно, ми спрямовуємо нашу увагу на встановлення таких стилістичних фігур, як *метонімія, метафора, гіпербола, іронія*. У межах одиниць синтаксису словосполучення ми зазначаємо *порівняння, уподібнення*, а у межах одиниць синтаксису речення – *еліпсис, інверсію*). При цьому ми враховуємо можливі конотативні значення названих одиниць.

Стилістична інтерпретація мови трактатів передбачає врахування *індивідуального та спільного*, одиниць мови та одиниць *стилістики*. Різниця між ними виявляє себе в таких ознаках: 1) одиниці мови завжди мають певну матеріальну форму; одиниці стилю, навпаки, є засобом використання одиниць мови; 2) кожна одиниця мови має власне значення; риторичні одиниці стилю надають цим значенням (додаткові) смислі, предметне уявлення. Примітним є те, що одиниці мови представлені в кожному акті мовлення і займають там "окреме" місце. Одиниці стилістики можуть бути представлені у вислові, вони "нашаровуються" на одиниці мови, змінюють їхнє зовнішнє вираження та впливають на вираження смислу вислову (фрагменту тексту) – див. 2.3., 2.4, 2.5. – приклади і коментар.

Під час дослідження полемічного твору М. Лютера ми звертаємо увагу на композицію тексту: – *склад учасників, характер спілкування* (у М. Лютера – це форма монологу, чітко зазначений опонент; *емоційно-експресивна* та *логіко-експресивна* виразність тексту); – жанрово-композиційний малюнок тексту (*приступ, переказ, закінчення / висновок; тактики пояснення, аргументація доказу; звинувачення, тощо*); – тип авторства (*образ автора; образ опонента*).

Лексико-семантичний та лінгвостилістичний підходи є логічним і об'єктивним кроком до комунікативно-прагматичного аналізу мови полемічних трактатів.

1.4.3. Комуникативно-прагматичний підхід

Комуникативно-прагматичний підхід спирається на попередні комуникативні лінгвістичні теорії, зокрема, прагмалінгвістику. Згідно з визначенням Ч. Морріса, прагмалінгвістика відбиває систему координат **знак – відношення – людина** і вивчає різні аспекти комуникативних властивостей мови [напр.: 11; 14; 77; 80; 105; 161; 170; 193; 194; 197; 250; 270].

Досвід прагмалінгвістичного дослідження твору (тексту, фрагмента тексту) активно залучається іншими галузями мовознавства – лінгвістикою тексту, аналізом діалогу (розмови), дискурсивним аналізом тощо [напр.: 3; 109; 144; 172; 238; 242; 210; 275]. Водночас прагмалінгвістика активно інтегрує набутки соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, психології, лінгвокультурології тощо і тим самим розширює сфери своїх інтересів [напр.: 100; 185; 231; 169; 235; 240; 208].

Прикладом цього є те, що прагмалінгвістичні теорії і концепції заклали підґрунтя **дискурсивних** студій. Однією з категоріальних ознак дискурсу є цілеспрямована діяльність суб'єкта, а цілеспрямованість комуникативної взаємодії розглядається як її прагматичний аспект [278, с. 136].

Дискурс асоціюється з усіма способами втілення прагматичної **мети** мовця [27, с. 137]; дискурсивні практики являють собою комуникативно-прагматичні зразки мовлення [194, с. 8], а іллокутивний аспект мовлення є основним конституювальним параметром спілкування [191, с. 120]. Мовленнєвою діяльністю людини керують мотиви та цілі. Головними є ті, що ініціюють комунікацію, бо саме вони визначають тип мовленнєвої поведінки [105, с. 36 – 37].

Прагматика *дискурсу* як різновиду тексту має власний чинник: її природне спрямування полягає у розкритті *міжособистісних* відносин. Вона виявляє себе у сфері взаємовідносин людей, які беруть участь у комунікації, і є цілеспрямованим використанням мовних засобів для формування

громадської думки [39, с. 169]. І. С. Шевченко у цьому зв'язку підкреслює, що у комунікативному дискурсі значення конструюються мовцями в ході соціальної взаємодії [218, с. 15].

Ці та інші положення дають підставу вважати полемічний твір (текст) видом дискурсу – полемічним дискурсом. Інтерпретація полемічного дискурсу спрямована на пояснення поведінки людини, а тому слід враховувати її свідомість, а також когнітивну інфраструктуру дискурсу, зокрема, соціальний, психологічний аспекти взаємодії.

Визначення значимості речення у полемічному трактаті (тексті) вимагає враховувати і поєднувати структурну особливість речення (висловлення) з його прагматичною спрямованістю. При цьому пріоритетним є функціональний підхід, оскільки саме прагматична заданість зумовлює структуру речення (висловлення). Мовний знак є знаряддям реалізації функцій мовлення, і мовою користується людина лише для її прагматично-функціональних потреб [131, с. 36]. Мова дана досліднику лише у вигляді мовного матеріалу, реалізованого в мовленнєвій діяльності [137, с. 13]. Це означатиме, що мова є **регулятивом** мовленнєвої поведінки людини, і регулятивну функцію мови логічно вважати її основною функцією [130, с. 32; 177, с. 84 – 85]. У нашому дослідженні це положення лежить в основі розуміння речення як знака, що є знаряддям регуляції (поведінки): використання мови у кожному випадку не є нейтральним (позбавленим регулятивного ефекту), воно є способом регуляції (мовленнєвої поведінки людини) [46, с. 41; 168, с. 403]. Така інтерпретація ролі мови в комунікативній взаємодії людей веде до логічного положення: поняття "регуляції" співвідноситься зі свідомістю людини, її уявленням про навколишній світ, тобто з **когнітивною** функцією. Щодо комунікативної функції мови, то вона "є ... , по суті, функцією регуляції" мовленнєвої поведінки людини [130, с. 32]. Звідси випливає важливий висновок: пріоритетність регулятивної функції визначена властивим їй синкретизмом двох базових функцій мови – когнітивної та комунікативної [там само].

Об'єктом регуляції виступають *свідомість і поведінка* суб'єктів спілкування. Врахування цього положення для нашого дослідження є важливим у тому плані, що обґрунтовує лінгвостилістичну інтерпретацію полемічного твору в *комунікативно-прагматичному* та *лінгвокогнітивному* аспектах. Свідомість і поведінка як об'єкти лінгвальної регуляції не обмежені мовною картиною світу й мовленнєвою поведінкою: досягнення соціального ефекту, суспільно зумовлені уявлення та цілі означають заглиблення в соціально-психологічний світ; комуніканти як *суб'єкти* регуляції не тільки й не стільки впливають один на одного, а радше взаємодіють, осмислюючи регулятивний потенціал мовних знаків; самі ці знаки виступають як *знаряддя* регуляції.

Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення полемічного твору передбачає здатність автора твору (індивіда) стратегічно використовувати мовні форми, тобто в такий спосіб, що це використання можна було б оцінювати відповідно до стандартів ідеології (світогляду) та / або доречності. Така постановка питання зумовлює визначення – відповідно до завдань нашої роботи – понять **комунікативної стратегії** та **комунікативної тактики** з позиції перспективи їх інтерпретації у полемічному тексті.

У широкому розумінні мовленнєву (комунікативну) стратегію визначають як планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов спілкування й особистісних характеристик комунікантів, а також реалізацію цього плану. Іншими словами, **мовленнєва стратегія** – це комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети [178, с. 170].

Здатність індивіда використовувати мову для досягнення глобальних комунікативних цілей з опорою на загальні світоглядні орієнтири дозволяє трактувати **стратегію** як комунікативно-соціальну за своєю природою єдність чинників свідомості, мислення, мови / мовлення.

Виходячи з набутків прагматичного дослідження речення / тексту, можна стверджувати, що **комунікативна стратегія** – це *намір мовця*,

сформований на підставі використання суспільного досвіду для власних індивідуальних потреб і бажань. Комунікативно-соціальну природу стратегії вбачають у здатності матеріалізованого наміру особи організувати соціальну діяльність суб'єктів спілкування через його співвіднесення із стандартними нормативно-ціннісними суспільними уявленнями представників національно-мовного менталітету. Таке визначення дозволяє вважати **стратегію** базовим поняттям інтерпретації тексту, що розкриває суть цільової настанови, демонструючи можливості, які надає людині мова для досягнення цілей, в тому числі й регуляції міжособистісних стосунків.

З позиції конфліктогенності релевантними виявляють себе стратегії двох типів: стратегія **кооперації** і стратегія **конфронтації** [203, с. 13]. В основу такої типології покладено характер діалогічної взаємодії – взаємодії, спрямованої або на гармонізацію суперечності, або на збереження / посилення дисгармонії. До стратегій кооперації звичайно відносять тактики *ввічливості, щирості, довіри, співпраці, компромісу* та ін., а до стратегій конфронтації – *інвективи, агресію, дискредитацію, домінування* тощо.

Комунікативна стратегія як текстовий феномен: – має соціально-інтеракційну природу (її мовні ресурси слугують для конструювання соціальних практик у взаємодії суб'єктів); – виявляє розумово-мовленнєву сутність, має ментальний і вербальний корелят; – відзначена процесуальним і результативним аспектами; – характеризується статичним і динамічним вимірами, складно організованою структурою. Ці чинники визначають зміст і послідовність етапів з'ясування суті комунікативної стратегії.

У **лінгвістичному** аспекті процес встановлення та інтерпретації комунікативної стратегії зорієнтований на визначення інтенцій учасників взаємодії. Стратегія автора твору спрямована на формування у адресата суспільних цінностей, переконань, соціальних норм і конвенцій, що, у свою чергу, веде до формування диспозиції особистості.

У **методологічному** плані ми враховуємо, що полемічний твір за своєю жанровою суттю насичений стратегічним характером мовленнєвих дій.

Адресант займає активну роль, адресат – пасивну. Активна мовленнєва дія з боку автора – це крок до зміни поведінки об'єкта мовленнєвого впливу. Стратегія разом із тактиками спрямована на те, щоб примусити "іншого" діяти в інтересах мовця [105, с. 26]. Важливим у плані зазначеного є те, що усвідомлення стратегії автора є прикладом того, як мова (мовні одиниці) виконують роль регуляції поведінки учасників взаємодії.

У **лінгвокогнітивному** аспекті **стратегію** мовця ми представляємо як намір мовця, котрий формується під впливом ситуаційних чинників й визначає організацію мовних засобів. Стратегія – це процес, план дій, сформований у свідомості індивіда: мовець співвідносить свою комунікативну мету з конкретним мовним вираженням на підставі *усвідомлення* конкретної ситуації спілкування [105, с. 84].

Важливо зазначити, що у полемічному трактаті стратегія автора набуває додаткової функції: вона виступає тут способом досягнення перемоги або переваги в змаганні, інтелектуальному двобої і являє собою складну **когнітивну модель**. Вона формується на узагальненні досвіду й охоплює особистісні, локальні, діяльнісні та інші виміри, які організовані у свідомості та пам'яті. Така модель включає в себе організацію послідовності дій, охоплює мету або цілі взаємодії [74, с. 272].

Авторська (комунікативна) **стратегія** як *технологічна одиниця* мовленнєвого впливу спирається на **комунікативні тактики**. Останні є *оперативними одиницями (оперативним механізмом)* досягнення цілі автора. Комунікативна тактика – це мовленнєвий крок (система кроків / мовленнєвих дій), спрямованих на ефективну реалізацію стратегії [105, с. 110].

Стратегію і тактику звичайно співвідносять як рід і вид. Разом з тим, у динамічному комунікативному просторі, як правило, відбувається комбінація комунікативних стратегій і комунікативних тактик; при цьому одне й те саме явище може бути схарактеризоване як стратегія або як тактика в межах іншої стратегії [43, с. 14]. У нашому дослідженні поняття "стратегія" і "тактика" використовуються як операційні одиниці дослідження полемічного трактату.

Зміст **комунікативної тактики** становлять аргументація і активізація мислення та почуттєво-емоційної діяльності аудиторії. Тактику можна визначити як зовнішньомовну побудову промови, як сукупність принципів, способів та прийомів розгортання думки (ідеї) [44, с. 13].

Комунікативна тактика має бути логічною та вміщувати аргументи (з метою доказу тези та переконання адресата / опонента). Для оратора важливо, щоб аудиторія розуміла предмет промови, була підготовлена до сприйняття ідеї; здатна на пошук істини та її захист (гносеологічний аспект). Для оратора важливо також мати і підтримувати рівноправну з аудиторією позицію (точку зору) щодо предмета промови (соціально-етичний аспект).

Аргументація як частина тактичного закону спрямована на реалізацію мети оратора, тому передбачає його активну діяльність (аудиторія перебуває при цьому у більш-менш "пасивному" стані). Для здійснення цього необхідно звернутися до іншої частини тактичного закону – активізації розумової та почуттєво-емоційної діяльності аудиторії; вона спрямована на досягнення практичної мети – спонукання до дії (див. 2.3., 2.4, 2.5. – приклади і коментар).

Активізація передбачає послідовність дій (етапів). У межах *першого* етапу необхідно зацікавити аудиторію (передати емоційно-естетичний мотив); створити в аудиторії атмосферу розмірковування; вивести аудиторію на рівень обговорення. У полемічному творі це досягається використанням, насамперед, психологічних прийомів.

Завдяки *першому* етапу активізації можна уникнути морально-дисциплінарного мотиву спілкування, позбавитися байдужого ставлення, викликати особистісну потребу спілкування, вийти на вищий рівень досягнення змісту предмета.

Сутність *другого* етапу активізації – створення в аудиторії творчої атмосфери розмірковування – полягає в тому, щоб викликати у слухачів потребу обміну думками з приводу питань, що обговорюються. Тут звичайно використовуються логічні, психологічні, дидактичні засоби. Цей етап сприяє

появі інтелектуально-пізнавального мотиву, нейтралізації байдужого ставлення, розвиткові особистісної та професійної потреби, поглибленню розуміння проблеми.

Третій етап активізації – це виведення аудиторії на рівень обговорення та прийняття рішення. Тут передбачається пошук загальних точок зіткнення, який досягається логіко-психологічними та аудіовізуальними прийомами. Як наслідок відбувається закріплення інтелектуально-пізнавального мотиву, розв’язання конфліктних ситуацій та встановлення конструктивних відносин, розвиток суспільної потреби і досягнення глибинного рівня розуміння.

У межах названих етапів **тактика** реалізує себе сукупністю принципів, способів та прийомів.

Під принципами тактики оратора розуміються основоположні правила побудови промови або основні вимоги до неї. Такі принципи (правила, вимоги) є різноманітними: тотожність, несуперечливість, послідовність, достатність (обґрунтованість). Промова будується ще за дидактичними та психологічними принципами – такими, як посилення (емоційності), економія (досягнення більшої ефективності промови при мінімумі ресурсів) та органічна єдність (єдність форми і змісту; дотримання пропорцій між теорією і фактами; між відомим і невідомим; між елементами композиції; між раціональним і емоціональним).

Способи тактики поділяються на логічні, психологічні, дидактичні. До логічних способів належать: індукція (спосіб мислення від одиничного до загального), дедукція (навпаки, від загального до одиничного), аналогія (спосіб доведення від одиничного до одиничного). У промові одиничне – це положення, факти, приклади тощо, загальне – теза. Тобто, коли оратор спочатку наводить деякі приклади, факти, положення, а потім формулює основну ідею, яка витікає з цього, то він користується способом мислення (доведення) індукції. Якщо він спочатку формулює тезу (основу ідею), а потім вже наводить положення, які обґрунтовують її, то використовує спосіб від загального до одиничного (дедукція).

Серед **психологічних** способів впливу, насамперед, можна назвати навіювання, наслідування, переконання [178, с. 35].

Навіювання – це процес впливу на психічну сферу людини. У житті ми частіше впливаємо на людей саме через навіювання, аніж через переконання. При навіюванні не досягається згода, але забезпечується прийняття інформації, яка містить готовий висновок. Навіювання буває довільним і мимовільним, прямим та непрямим, позитивним і негативним. Довільне – це цілеспрямоване й організоване; мимовільне – коли оратор навіює ненароком; при прямому навіюванні оратор просто закликає до якоїсь дії, при непрямому – використовує образи, зіставлення тощо (всі нормативні акти являють собою приклади прямого навіювання).

На практиці навіювання, наслідування, переконання, як правило, рідко існують у чистому вигляді. Частіше всього вони функціонують в єдності, доповнюючи одне одного, що і приводить до реалізації поставленої оратором мети.

Прийоми як елемент тактики (на відміну від принципів та способів) є конкретними мовними формами, в яких передається інформація та сукупність конкретних дій, які є неодмінною умовою реалізації цілі. Існує *декілька груп прийомів*: композиційні, логіко-психологічні, мовні, інтонаційні.

Композиційні прийоми – це конкретні мовні форми, в яких передається інформація. Серед них найчастіше використовуються характеристика, коментар, опис, цитування, згадування, риторичне запитання, розмірковування, роз'яснення, агітація, заклик, анекдот, запитання-відповідь тощо.

До розряду логіко-психологічних прийомів належить, насамперед, аналіз раніше визначених різних думок, поглядів, точок зору з приводу питання, що розглядається. Аналіз може мати дві сторони. Перша – виявлення протилежностей з метою створення атмосфери можливого

співіснування різних підходів. Друга сторона аналізу – зіставлення протилежностей: виявлення загального та специфічного у поглядах.

Активізація розумової та почуттєво-емоційної діяльності аудиторії – це система дій, завдяки якій оратор забезпечує аудиторії найглибший рівень пізнання того чи іншого питання. Внаслідок активізації створюється повноцінний двосторонній процес спілкування, до якого залучені обидві сторони (оратор та аудиторія), тобто створюються умови для суб'єктно-суб'єктних відносин. Отже, тактика дозволяє ораторові знайти ефективні засоби впливу на аудиторію, завдяки чому здійснюється реалізація установки завдання.

1.4.4. Лінгвокогнітивний підхід

Теорія "інтегральної парадигми знання" набула свій розвиток після публікації О.С. Кубряковою праці "Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века: опыт парадигмального анализа" [121]. Автор назвала наукові передумови створення такої парадигми, зазначила, що лінгвістичні дослідження повинні бути "функціональними" за суттю, "конструктивними" за духом; мати перспективу виходу за межі "структурної лінгвістики" та "формалізованої генеративної парадигми знання" [121, с. 230].

У той час як у центрі лінгвістичної парадигми знань про мову перебували слово, словосполучення, граматична форма, речення, текст, то інтегральна парадигма знання орієнтувала дослідників на вивчення людського фактора, особистісних, соціокультурних і пізнавальних характеристик діяльності мовця. Головною "інтегруючою силою" стає когнітивний підхід до мови, який передбачає міждисциплінарне дослідження об'єкта на основі врахування та взаємодії різних галузей лінгвістичного знання. Продуктивність і перспективність цього напрямку в

лінгвістиці підтверджують низка цікавих і вагомих наукових праць [напр.: 179; 161; 3; 218; 20].

У нашій роботі "інтегральна парадигма" передбачає включення у межі дослідження даних з декількох галузей лінгвістики – стилістики, лінгвістичної прагматики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики.

Полемічні трактати М. Лютера виявляють ознаки, які дозволяють розглядати його як окремих і неординарний тип тексту (полемічний текст) і вказують одночасно на його **когнітивну** сутність. У плані методології зазначимо такі важливі передумови дослідження об'єкта:

1. Полемічний трактат слугує для нас первісним текстом, який задуманий і написаний конкретною людиною (як правило, особистістю) з метою широкого оприлюднення. Процес оприлюднення матеріалу передбачає інтегральну діяльність членів суспільства. Йдеться про встановлення і підтримку контакту (між автором і адресатом), обмін емоціями та інформацією, здійснення впливу, сплетіння комунікативних стратегій і тактик.

2. Під час "розгортання" текстового матеріалу трактату ми звертаємо увагу на ланцюг переключень (конкретних мовних знаків) від внутрішнього коду до зовнішньої вербалізації: автор формує і оприлюднює свої думки з урахуванням типу людей, до яких він звертається, їхньої можливої реакції, власної ролі у зміні поведінки.

3. Ми виходимо з положення про те, що полемічний трактат виявляє таку текстову і, відповідно, когнітивну ознаку, як "цілісне утворення". Ця ознака зумовлена системними синтаксичними зв'язками, логічним розвитком теми та ідеї. Відповідно, ми оперуємо мовними одиницями, які сприяють цілісній організації трактату.

4. Специфіка тексту трактату – це спілкування у межах конкретного етносу (німецького); формули мовленнєвої поведінки визначають певні культурні доміанти німецького суспільства, наприклад, концепти (ЦЕРКВА, НІМЕЦЬКИЙ НАРОД, НІМЕЧЧИНА, БОРОТЬБА, РИМСЬКИЙ ПАПА,

ТУРКИ, ЄВРЕЇ тощо) як одиниці ментальної сфери.

5. Полемічний трактат одночасно характеризує автора: а) як особистість із власним поглядом на світ і б) як представника певного соціального інституту.

6. Під час інтерпретації фрагментів трактату ми враховуємо, що полемічний трактат М. Лютера відбиває внутрішню, ментальну, діяльність людської свідомості, репрезентує моделі спілкування (автор → адресат). Ми маємо проілюструвати, що автор оперує низкою специфічних для його манери спілкування з народом когнітивними моделями (фреймами / сценаріями). Мовні форми є засобом так званого "запуску" та реалізації когнітивних процесів (вибір, обробка матеріалу, оприлюднення – з боку автора, далі – сприйняття матеріалу адресатом, реакція тощо). Як наслідок – відбувається обмін новою інформацією і накопичення нових смислів.

Названі когнітивні ознаки полемічних трактатів М. Лютера дозволяють розглядати їх (з позиції звертання автора до народу, прагнення донести до нього своє бачення ситуації в країні) як "комунікативну подію", що відбувається у межах "соціального контексту" [74, с. 113]. З оглядом на це варто звернути увагу на ще декілька теоретичних положень, які пояснюють **когнітивний** підхід до інтерпретації полемічних трактатів М. Лютера.

Когнітивна сутність полемічних трактатів М. Лютера виявляє себе в тому, що він розглядається як мовне вираження певної суспільної практики, як упорядковане і систематизоване використання мови, яке зумовлено ідеологічними, історичними чинниками та ментальністю. Кожний тематичний фрагмент трактату має соціальне підґрунтя, є відбиттям індивідуальної, колективної мовленнєвої практики. Комунікативно-когнітивний аналіз фрагментів тексту може бути застосований як засіб соціально-історичної та ідеологічної реконструкції "духа" того часу, проникнення в глибинну смислову структуру тексту, визначення соціальної позиції автора трактату.

Комунікативно-когнітивний підхід до інтерпретації трактату дає

можливість осмислити цінності і норми соціального життя періоду Реформації в Німеччині.

Попри те, що інтерпретація полемічного тексту (його фрагментів) здійснюється з різних позицій (школи мають різні підходи до вивчення цього явища), дослідників поєднують такі основні положення, які також беруться нами до уваги, слугуючи **методологічною основою** дослідження об'єкта [108, с. 231].

Якщо модель мови, перебуваючи у межах формалізованих (системних) структурах, обмежена у варіаціях, у межах комунікації вона набуває динаміку, відбиває спільну діяльність людей. У комунікації модель мови має вже когнітивну основу, оскільки слугує засобом обміну інформації, почуттів, ідей, досвідом; є засобом впливу один на одного.

Спілкування відбувається у межах комунікативних ситуацій; останні є дзеркалом політично-соціальних та культурних реалій (контекстів).

Комунікація включає в себе докомунікативну і посткомунікативну стадії; це також зумовлює динаміку мовної моделі, інтерпретацію її у комунікативно-когнітивному ключі.

Текст як продукт комунікації має декілька вимірів, головними з яких є його породження та інтерпретація.

Висновки до Розділу 1

Теоретичну та методологічну основу дослідження визначають такі вихідні положення:

1. Полемічний трактат М. Лютера є жанром публіцистичної прози 40 – 50-х років XVI ст. Це – літературний твір соціально-політичного характеру, спрямований на широку аудиторією, насичений експресивно-емоційною лексикою, багатий на риторику, історичні факти і паралелі.

Полемічні трактати М. Лютера характеризуються новою проблематикою та ідеями, які відбивають соціальні та культурологічні факти

німецького суспільства середини XVI ст.; вони написані німецькою мовою, являють собою ідеологічну дискусію з вкрай протилежними точками зору – автора та його опонентами.

Головними рисами **мови** полемічних трактатів М. Лютера є її простота, експліцитність, документальність, емоційність. **Стилістику** трактатів визначають неологізми, іронічні порівняння, індивідуальні метафори, перифрази, фразеологізми, емоційна оцінна лексика (у тому числі брутальна), що відбиває особисте ставлення автора до опонентів та проблем, що є предметом дискусії / суперечки.

2. Дослідження **комунікативно-когнітивних** особливостей полемічних трактатів М. Лютера ґрунтується на лексико-семантичному, лінгвостилістичному, прагмалінгвістичному та лінгвокогнітивному підходах. Перший аспект передбачає встановлення та інтерпретацію поняттєво-денотативного значення лексичної одиниці, другий – її стилістичної заданості; третій – спрямований на дослідження вербальної поведінки людини у процесі спілкування, четвертий – на зв'язок об'єкта дослідження з ментальною діяльністю людини. При цьому визначається роль людини у процесі репрезентації картин дійсності, пізнання світу, оцінки власної ролі у цьому світі.

У методологічному аспекті функціональна значущість **мовної одиниці** полягає у тому, що вона розглядається як одиниця, яка одночасно виступає інструментом лінгвокогнітивних інтерпретацій і є практичним матеріалом, на якому проводиться дослідження манери письма автора.

3. Комунікативно-когнітивний підхід до інтерпретації полемічних трактатів М. Лютера визначають такі основні чинники: 1) полемічний твір відбиває світогляд автора, його оцінну позицію щодо предмета полеміки; 2) автор виступає як особистість із власним поглядом на світ і як представник певного соціального інституту; 3) полемічний твір є для автора способом інформування і одночасно способом регуляції поведінки людини – у напрямку оцінки нею навколишнього світу, що зумовлено синкретизмом

двох базових функцій мови – комунікативної і когнітивної; 4) полемічний трактат є мовним вираження суспільної практики людини, упорядкованим і систематизованим використанням мови, яке зумовлено ідеологічними, історичними чинниками та ментальністю; у цьому сенсі полемічний трактат є засобом соціально-історичної та ідеологічної реконструкції "духу" того часу; 5) полемічний трактат відбиває внутрішню, ментальну діяльність людської свідомості; засобом об'єктивації цього слугують когнітивні моделі (фрейми / тематичні ситуації).

Комунікативно-когнітивний підхід до інтерпретації мови полемічних трактатів М. Лютера дає можливість осмислити соціально-політичні цінності періоду Реформації в Німеччині.

Основні положення **Розділу I** дисертації розкрито у публікаціях автора:[95], [93], [94].

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОСНОВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У ПОЛЕМІЧНИХ ТРАКТАТАХ МАРТІНА ЛЮТЕРА

Розділ присвячений дослідженню стратегій і тактик полемічних трактатів М. Лютера як складових планування та проведення полеміки з опонентами з метою досягнення бажаного результату. Акцент у розділі ми робимо на семантико-стилістичній та комунікативно-прагматичній інтерпретації лексики, яку застосовує М. Лютер для досягнення своїх цілей.

Основним матеріалом дослідження слугують трактати: "*Wider das Bapstum zu Rom vom Teuffel gestiftt*" [296], "*Vom Krieg wider die Türken*" [297], "*Von den Juden und ihren Lügen*" [298] – твори, в яких викладено погляди М. Лютера щодо релігійних, політичних і соціальних проблем життя Німеччини періоду Реформації. Практичним матеріалом є також інші полемічні твори М. Лютера, які за ідейною спрямованістю та проблематикою наближені до вище названих трактатів [294; 295; 299; 300; 301; 302; 303; 304; 305; 306; 307; 308; 309; 310; 311; 312; 313; 314; 315].

Ідеї та проблематика полемічних трактатів М. Лютера, лінгвістична стилістика твору слугують для нас чинниками для визначення:

- 1) мовленнєвого жанру твору як композиційно структурованої одиниці тематичного змісту, що характеризується різноаспектними мовними засобами та прагматичними особливостями;
- 2) комунікативно-когнітивних моделей;
- 3) авторських стратегій і тактик реалізації моделей – із наступною інтерпретацією стилістики твору та манери (своєрідності) письма автора.

2. 1. Мовленнєвий жанр і мовленнєвий акт як операційні одиниці у дослідженні полемічного тексту

Термін "мовленнєвий жанр" застосовано М.М. Бахтіним у 30-х роках ХХ ст. Досліджуючи питання, пов'язані з проблемами спілкування, він запропонував цей термін для позначення та характеристики одиниць мовленнєвої взаємодії. Мовленнєві жанри мають об'єктивну основу існування у соціальному середовищі і виявляють себе у конкретних ситуаціях спілкування. Соціальне середовище визначає шляхи формування мовленнєвих жанрів та межі їх функціонування [24, с. 74]. Мовленнєві жанри мають різні вид прояву та зміст, розкривають широкі можливості людських стосунків [24, с. 259].

Важливим для інтерпретації полемічних трактатів М. Лютера є твердження М.М. Бахтіна про те, що мовленнєві жанри з'являються внаслідок пізнання людиною світу. Це дає підставу розглядати їх у когнітивному аспекті. У процесі встановлення та визначення виду мовленнєвого жанру трактату ми спираємося на ті його характеристики, які: – **вказують** на ілокутивне значення окремого висловлення (речення) і на ілокутивні значення низки висловлювань (речень), що формують зміст і смісл фрагменту трактату, а також зміст і смісл трактату в цілому; – **визначають** цілі автора та умови, в яких відбувається його мовленнєва діяльність, тематичний зміст трактату (або його основних фрагментів), мовний стиль; – **виявляють** відповідну (до теми та стилю) композицію. Виходячи із зазначених характеристик, **мовленнєвий жанр** являє собою **типи** висловлення, відносно стійкі за тематикою, композицією та стилістикою.

Визначаючи мовленнєвий жанр як *стилістичний тип висловлення*, М.М. Бахтін підкреслює, що стиль входить як елемент у жанрову єдність висловлення, а всі стилі пов'язані з "типовими формами висловлення" – мовленнєвими жанрами [24, с. 253–254]. Полемічні твори як такі є сприятливими для вираження авторської індивідуальності, оскільки тут

індивідуальний стиль безпосередньо вплітається у мету висловлення, є однією з його провідних цілей.

У кінці ХХ століття відбувається доповнення змісту мовленнєвого жанру [напр.: 13; 14; 76; 113; 221; 222; 59; 66; 26; 17]. Ф. С. Бацевич підкреслює, що важливим чинником зацікавленості дослідників питанням мовленнєвих жанрів є **прагматизація** лінгвістики. Саме вона зумовила пошук зв'язків між будовою мовленнєвих утворень і суб'єктами комунікації, зв'язками між ними, когнітивними, психологічними, соціальними, фізичними та ментальними характеристиками [27, с. 5].

Важливо зазначити, що мовленнєві жанри не збігаються ані з висловленням, ані з текстом. Лінгвістами вони залучаються для дослідження процесу комунікації, зокрема, питань соціальної мовленнєвої взаємодії. Т. В. Шмельова зазначає 7 критеріїв інтерпретації мовленнєвого жанру:

- *комунікативну мету* (намір, інтенцію комуніканта в процесі спілкування; за цим критерієм виокремлюються: інформативні, імперативні, оцінні, етикетні мовленнєві жанри);

- *концепцію адресанта* (соціальні та комунікативні ролі, які виконує адресант; тут мовленнєві жанри виокремлюються за такими критеріями: свій / чужий; авторитетний / неавторитетний; зацікавлений / незацікавлений у розмові тощо);

- *концепцію адресата*;

- *зміст подій*, де враховано кількість мікроподій (епізодів та вчинків), відповідність / невідповідність особистісним сферам комунікантів;

- *чинники комунікативного минулого* (те, що передуює появі мовленнєвого жанру, наявність реактивних мовленнєвих жанрів);

- *чинники комунікативного майбутнього* (наявність ініціативних мовленнєвих жанрів, що формують послідовність розвитку жанру);

- *параметри мовного втілення* (мовне оформлення мовленнєвого жанру, лексичні та граматичні засоби реалізації комунікативного задуму мовця [222]).

До цих ознак Ф. С. Бацевич додає ще *комунікативні стратегії та тактики спілкування*, а також *загальний комунікативний зміст*. Настанови комунікантів визначають їхні комунікативні стратегії та тактики, впливають на вибір і застосування мовних одиниць [27, с. 130]. Комунікативний зміст Ф. С. Бацевич визначає як індивідуальну потенційну інформацію, неповторний концепт у комунікації, що залежить від внутрішнього світу кожного з учасників спілкування, прояву контексту (умов комунікації) та інших чинників [27, с. 75].

Когнітивний підхід до розгляду мовленнєвого жанру започаткувала польська дослідниця А. Вежбицька. Поєднуючи теорію мовленнєвих жанрів М. М. Бахтіна як типів висловлення, теорію мовленнєвих актів Дж. Остіна та лінгвофілософську концепцію мовних ігор Л. Вітгенштейна, А. Вежбицька дійшла висновку, що основу будь-якого мовленнєвого жанру складає *"емоційно-когнітивний фрейм"*. Кожний мовленнєвий жанр є *зв'язкою об'єднаних у ціле мисленнєвих актів, когнітивних утворень*, що знаходять своє відтворення у прагматичній організації діалогічних відносин. Такий підхід А. Вежбицької дає можливість окреслити семантичний простір мовленнєвого жанру та визначити його можливу фреймову організацію [59, с. 109].

У нашому дослідженні **мовленнєвий жанр** – *це типовий спосіб побудови мовлення в конкретній ситуації, призначений для передачі певного змісту; розгорнута мовленнєва побудова, що складається з певної кількості мовленнєвих актів, у яких комунікативні стратегії та тактики підпорядковані комунікативному наміру мовця* [27, с. 51]. Для нас важливою є також точка зору А. Вежбицької щодо фреймової основи мовленнєвого жанру, який для неї є *"зв'язкою об'єднаних у ціле розумових актів, когнітивних утворень"* [59, с. 108].

Полемічні трактати М. Лютера виявляють, насамперед, одну спільну рису: вони демонструють зрозумілу позицію автора щодо постановки та викладу головної теми – позицію активного **борця**. Цьому підпорядковані дії

М. Лютера як автора публічних творів. Мовленнєві жанри в його полемічних творах неважко ідентифікувати, оскільки вони – хоч і виявляють себе по-різному – є результатом **задуму**, розумових дій (когнітивних операцій) **однієї людини**. Разом з тим, розумові та відповідні лінгвістичні процедури здебільшого не є простими, що, як наслідок, веде до формування так званих *комплексних мовленнєвих жанрів* [206, с. 218]. Вони об'єднані **єдиною** комунікативною метою автора, яка спрямована на зміну психоемоційного стану адресата, зміну його ставлення до проблеми та поведінки. Саме ці чинники лежать в основі нашого наміру щодо вибору мовленнєвого жанру та мовленнєвого акту як тактико-операційних одиниць прочитання (аналізу) полемічних трактатів М. Лютера.

"Вихід" на визначення мовленнєвого жанру має враховувати, що мовленнєвий акт як мінімальна одиниця мовлення не завжди є критерієм ідентифікації мовленнєвого жанру, оскільки один і той самий мовленнєвий акт може входити до декількох мовленнєвих жанрів, і, навпаки, в одному типі мовленнєвого жанру можуть бути присутніми різні типи мовленнєвих актів. Важливо зазначити й те, що мовленнєвий акт являє собою трирівневу цілісність: він утворюється з трьох видів дій: локутивної, ілокутивної, перлокутивної [225, с. 42]. *Локутивний акт* є власне актом вимовляння, говоріння, граматичною організацією думки комуніканта. *Ілокутивний акт*, як правило, відповідає вимовленню певного речення з певним змістом і референцією: включає *акт вимовляння звуків*, акт вживання мовленнєвих одиниць за граматичними правилами та їхньою належністю до позначених ними об'єктів та *акт предикації* (приписування тих чи інших властивостей цим мовленнєвим одиницям). *Перлокутивний ефект* є впливом на слухача за допомогою висловлення. Здійснити перлокутивний акт означає зумовити щось чи досягти чогось за допомогою говоріння; він розрахований на навмисний, цілеспрямований ефект [225, с. 54].

З позиції ілокутивної логіки енергійність, з якою подається ілокутивна мета, залучає до себе *спосіб* досягнення мети та *інтенсивність* вираження щирості. Власне, умова щирості є запорукою успішності реалізації мовленнєвого акту і відображає внутрішній психоемоційний стан мовця. Враховуючи ілокутивну інтенцію мовця та його психоемоційний стан, Дж. Остін виокремив п'ять класів мовленнєвих актів: вердиктиви, екзерситиви, комісиви, бехабитиви, експозитиви [225, с. 69]. Ці назви використовуються у нашій роботі для характеристики дій мовця, включаючи інтерпретацію поведінки самого мовця.

Дж. Серль доповнив теорію мовленнєвих актів, яка до цього часу залишається універсальною в прагматичному аналізі тексту (дискурсу). У нашій роботі ми спиратимемося на таку класифікацію [182, с. 174]:

- репрезентативи, метою яких є судження про певний стан речей, передбачають, що в мовця є певна думка, яку він бажає висловити;
- директиви, через які мовець намагається чинити тиск на адресата, схилити його до певних дій;
- комісиви, що формулюють зобов'язання перед адресатом;
- експресиви, які демонструють психологічний стан мовця;
- декларативи, метою яких є вплив на соціальні стосунки між людьми.

Зацікавленість учених природою мовленнєвого жанру можна пояснити тим, що інтерпретація мовленнєвого жанру враховує складові процесу комунікації, демонструє відповідь на питання породження та функціонування дискурсу, визначає участь мовної особистості в процесі комунікації, роль когніції у процесі вербалізації думки та інтенції мовців у конкретній ситуації. Мовленнєвий жанр також є проміжним елементом в організації мовного коду між мовленнєвим актом та дискурсом.

2. 2. Поняття комунікативно-когнітивної моделі в лінгвістиці

Комунікативно-когнітивний підхід до мови спрямований на вивчення її внутрішніх механізмів і комунікативних процесів, які забезпечують здатність мови виступати основним засобом засвоєння, накопичення і передачі інформації людиною [78, с. 17 – 33]. У центрі уваги лінгвістів перебувають питання про те, **як** формуються категорії мови, **у який спосіб** концептуалізуються знання про світ під час їх представлення у мовній формі, **як** здійснюється розуміння тексту, **які** процеси лежать в основі побудови висловлення тощо [78, с. 21 – 22; 272, с. 223].

Відповіді на ці запитання вимагають від лінгвістів нових підходів до дослідження мовних фактів. Одним з нових прийомів стала технологія "**моделювання**" розумових процесів кодування знань про світ, використання мовного коду в процесі передачі інформації під час комунікації [38, с. 10]. **Моделювання** вважається частотним і ефективним прийомом дослідження в лінгвістиці – формально-структурній, комунікативній та когнітивній. У кожному з напрямів поняття моделі має як загальні, так і окремі характеристики.

Модель у формально-структурній лінгвістиці – це абстрактний, ідеалізований знаковий образ спрощеного відтворення певного об'єкта [180, с. 386]. Дослідник штучно створює його з метою вивчення ознак цього об'єкта, способів існування та функціонування. За допомогою моделювання вчені пояснюють існування законів у мові, закономірності функціонування мовних знаків.

У комунікативну лінгвістику модель як операційна одиниця прийшла зі структурної лінгвістики і набула комунікативно-когнітивного статусу. Це пояснюється тим, що мова виступає головним засобом пізнання – у теоретичному і практичному сенсі. Хоча перші операції з моделювання були застосовані в структурному аспекті, модель знака розглядалася як конкретна мовленнєва подія у сукупності із певною ситуацією спілкування, що давало

підставу класифікувати таку модель як **комунікативну**. Комунікативна модель слугувала зразком можливих варіантів кроку адресанта та відповідного кроку адресата в тій чи іншій ситуації взаємодії, наприклад: *Пропозиція → Згода + Вдячність (A: Möchten Sie Tee? – B.: Gerne, danke).*

Когнітивні моделі виявляють іншу основу зародження та існування. Це – ідеї, структуровані (базові) знання, отримані на основі спостережень і умовиводів. Когнітивна модель розуміється як спосіб опису динаміки процесів, що лежать в основі здатності людини оперувати мовою – під час прогнозування (підготовки) формування та розуміння тексту, ведення бесіди тощо. Одне із завдань таких моделей – сприяти оптимальному розумінню форми та характеру взаємодії явищ у суспільстві. Когнітивна модель розуміється як складова когнітивного концепту, що позначає цілісне уявлення про об'єкт, ідею поняття і навіть саме поняття та уособлює зумовлені соціально-політичні / культурні уявлення мовця про світ [207, с. 56]. У нашій роботі таким цілісним уявленням про об'єкт може слугувати і д е я **боротьби** М. Лютера: боротьба проти Римо-Католицької церкви, боротьба проти турків, боротьба проти іудейських проповідників.

Комунікативно-когнітивні моделі – є формою представлення взаємодії розумової операції індивіда та відповідної мовленнєвої дії. Ці моделі мають більш складну структуру, ніж мовні та комунікативні моделі. Пояснюється це тим, що вони одночасно передбачають зразки мислення та говоріння. Мовленнєвий акт слугує інструментом, який дозволяє визначити розумові кроки мовця: не тільки те, що було безпосередньо сказано, а й те, що було ним задумано. Інтерпретація комунікативно-когнітивних моделей сприяє розумінню структури мислення людини, пояснює алгоритм розумових операцій, розкриває правила мовленнєвої взаємодії, надає можливість моделювати ситуації спілкування.

Застосування у нашій роботі операційної одиниці *комунікативно-когнітивна модель* – це тактичний крок, за допомогою якого ми інтерпретуємо мовленнєву діяльність індивіда (формування і сприйняття

висловлення). Прикметник "комунікативний" співвідноситься з іменником "комунікація" (від лат. *communico* – роблю загальним, зв'язую, спілкуюся), який позначає таке явище, як спілкування / обмін думками, відомостями, ідеями тощо. Отже, "комунікативний" вказує на характер взаємодії. Прикметник "когнітивний" (нім. „*kognitiv*“) визначається у *Wahrig Deutsches Wörterbuch* як *die Erkenntnis betreffend, auf ihr beruhend* (те, що стосується пізнання; те, що ґрунтується на знаннях) і співвідноситься з іменником "Kognition" – „пізнання” (*Erkenntnis; Untersuchung = das Wahrnehmen, das Erkennen* – пізнавати, сприймати, відчувати). Комунікативно-когнітивна модель є своєрідним *контекстом*, у межах якого здійснюється репрезентація тематично організованої ситуації взаємодії (автора полемічного твору з читацькою аудиторією), основу якої складають знання, набуті учасниками взаємодії.

Як операційна одиниця комунікативно-когнітивна модель слугує у нашій роботі тактичним кроком, за допомогою якого ми інтерпретуємо організацію та актуалізацію розумової діяльності М. Лютера. Інтерпретація таких моделей сприяє поясненню алгоритму дій автора – від задуму та організації ідеї до її втілення у межах реалізації комунікативних стратегій, тактик, інтенцій. Оскільки мова є основним засобом набуття, зберігання, переробки і передачі знань, комунікативно-когнітивні моделі виявляють себе у мові.

2. 3. Реалізація комунікативно-когнітивної моделі відносин *Лютер і паписти* у мовленнєвому жанрі *захист інтересів*

Визначним твором М. Лютера, спрямованим проти Папи Римського є полемічний трактат "*Wider das Bapstum zu Rom vom Teuffel gestiftt*" (1545 рік). Зміст трактату, наповнений експресивно-забарвленою, досить часто грубою лексикою, є черговим підтвердженням ненависті М. Лютера до Папи, в якому він вбачав антихриста і диявола [167, с. 112]. М. Лютер сам зізнається

в цьому: "*Ich kann nicht beten, ... ohne zu fluchen. Das "Geheiligt werde Dein Name" muss ich begleiten mit den Worten: "Verflucht, verdammt, geschändet müsse der Papisten Name und aller, die Deinen Namen lästern. Wahrlich so bete ich alle Tage."* [235, с. 356] – укр.: "Я не можу молитися, ... не проклинаючи (Папу). Не можу сказати: "Хай святиться ім'я Твоє", не додавши: "Та й буде прокляте та опоганено ім'я папістів та всіх, хто оскверняє Ім'я Твоє. Воістину так молюся я кожного дня." (**переклад** укр. тут і далі **наш** – Н.З.)

У порівнянні з тим потужним потоком гніву, презирства та ненависті М. Лютера щодо папського перекинування ідеї Собору, все, що було написане ним раніше проти Риму, може здатися помірним, навіть м'яким, наприклад, такі твори, як: *Luthers 95 Thesen bezüglich des Ablasses* (1517) [303], *Warum des Papstes und seiner jünger Bücher von D. M. Luther verbrannt sind* (1520) [304], *Von dem Papstthum zu Rom wider den hochberühmten Romanisten zu Leipzig* (1520) [312], *Von der Freiheit eines Christenmenschen* (1520) [308], *Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche* (1520) [299], *An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung* (1521) [309], *Vom unfreien Willen* (1525) [310], *Wider die ganze Satansschule und alle Pforten der Hölle* (1530) [301], *Ein Sendbrief vom Dolmetschen* (1530) [295], *Die Schmalkaldischen Artikel* (1537) [311].

Боротьбу М. Лютера з Римо-Католицькою церквою ми визначаємо як форму захисту (відстоювання) інтересів Християнської церкви в Німеччині. Зміст цієї боротьби полягає у прагненні Реформатора бачити її вільною від впливу Рима. Він хоче покінчити із "верховенством" Римо-Католицької церкви, яка "перекинує Святе Письмо на свою користь задля закріплення свого авторитету" [296, с. 206 – 300].

Композиційну структуру трактатів можна вважати традиційною (класичною): вона складається зі вступу, основної частини та висновку. Разом з цим, у кожному компоненті виявляє себе така особливість стилю письма М. Лютера, як **гостра полеміка** з опонентом. У вступі автор визначає мотиви, що спонукають його взятися за написання твору, називає

факти, які, будучи поданими експресивно оцінною лексикою, загострюють предмет конфронтації та мету постановки питання. Лінгвостилістичний аспект основної частини привертає до себе увагу вмінням М. Лютера знайти слова, які відкрито називають та / або супроводжують предмет уваги, що його хвилює, і сприяють визначенню авторської позиції щодо проблеми та шляхів її розв'язання. Лексика, яку вживає М. Лютер, завдяки денотативному та, як правило, конотативному значенню, стає засобом спонукання читача до уваги, слугує *аргументацією* ідеї. В арсеналі автора – також невеликий, однак, частотний (за рахунок повтору) ланцюг стилістичних фігур. Вони наповнені оцінною лексикою, прямий зміст якої визначає дійсний стан ситуації, підкреслює ставлення автора до предмета уваги та конкретного адресата. Стилiстичні фігури в основній частині трактату є художнім прийомом, що сприяє реалізації тактичних кроків автора. Висновок трактату вміщує оцінку автора щодо поставленого завдання – його впевненість у здійсненні задумів. Автор ще раз аргументує неправомірність заяв опонента та право боротьби німецького народу за національні інтереси.

Особливістю підходу М. Лютера до розв'язання проблеми є те, що він, як правило, подає дві протилежні точки зору на предмет: власну та опонента. Мета автора – звернутися до мирян, розтлумачити їм, ґрунтуючись на прикладах зі Святого Письма, головну тему – межі повноважень Папи як голови Римо-Католицької церкви. М. Лютер піднімає питання про те, хто має стояти на чолі Собору, виступає за свободу Християнської церкви в Німеччині, яку обмежує Рим.

Комунікативно-когнітивний аспект дослідження складових композиційної структури трактату включає визначення головної стратегії (мети) автора, тактик та інтенцій, що визначають зміст його поведінки та його цілі. Цей процес ґрунтується на мовних фактах – встановленні конкретних лексичних одиниць, прочитанні (осмисленні) значень цих одиниць, визначенні змісту речень (висловлення). Прочитання (у процесі

інтерпретації значень лексичних одиниць) змісту речень відбувається з урахуванням ситуативного контексту та інформації, що прямо або непрямо пов'язані з тематикою трактату. Звертається увага на стилістичні фігури, їхній формат (форма, зміст, смисл), функціональні можливості.

Виходячи з оцінки соціальної значимості трактату, лінгвостилістичної та комунікативно-когнітивної інтерпретації текстового матеріалу, ми визначили: **три** головні **стратегії** автора, типові **тактики** реалізації стратегій, відповідні **інтенції** автора.

Стратегія автора – це головна ідея, яку він планує втілити у творі та / або фрагменті тексту. Реалізація стратегії відбувається шляхом впровадження певних тактичних кроків (тактик). Тактичний крок, у свою чергу, реалізує себе у межах мовленнєвої дії (конкретного мовленнєвого акту або декількох мовленнєвих актів).

Встановлення та прочитання тактик відбувається на тлі ситуативного контексту у поєднанні зі змістом одиниць, що формують мовний контекст. До уваги беруться екстралінгвістичні та лінгвістичні дані. Урахування таких даних веде до визначення інтенцій автора. Застосування якої-небудь тактики завжди передбачає "перехід" до іншого тактичного кроку (іншої тактики). Це зумовлено інтенцією автора, яка здебільшого є складною. Примітним є те, що М. Лютер у межах стратегій може застосовувати однакові тактики. У сукупності стратегія (стратегії) і тактика (тактики) утворюють єдине мовне, змістовне та смислове ціле, відбивають відносно повну картину дій автора у **захисті інтересів** країни – головної **мети** його **боротьби** проти Папи та Римо-Католицької церкви.

2.3.1. Стратегія формування компетенції адресата

Цю стратегію, на нашу думку, можна визнати як первісну. М. Лютер розумів, що людину насамперед треба навчити, дати їй знання, щоб потім вона мала можливість орієнтуватися у житті, давати оцінку подіям, обирати

правильний шлях своїх дій. З іншого боку, формування компетенції адресата – такої, яку хоче бачити М. Лютер, збільшує коло потенційних прибічників його ідеї, а отже, є необхідним і важливим кроком до створення широкого опору тим, з ким він веде боротьбу.

Для реалізації цих планів автор застосовує тактики **звертання, роз'яснення / пояснення, аргументації**, які реалізують себе в однойменних та інших мовленнєвих актах. Такі кроки, на думку М. Лютера, повинні сприяти інформаційному озброєнню широкого кола людей: вони мають право володіти доступною для сприйняття і близькою за духом інформацією. Отже, автор **бореться** за свідомість народу, який буде розуміти і підтримувати його ідеї.

Звертання як тактичний крок є важливим для М. Лютера: формат (форма, зміст і смисл) *звертання* пов'язаний із наміром автора наблизитися до народу. Акт *звертання* стає прийомом *привернути / підвищити* увагу до себе, *залучити* до кола однодумців більше людей. Можна зазначити ще один якісний аспект *звертання*: його форма і зміст підвищують ступінь експресії вислову. Вже з перших рядків трактату М. Лютер встановлює прямий контакт з народом – "братом во Христі": "*Mein lieber Bruder in Christo*". Тим самим він прагне довести, що живе одними інтересами з людьми, котрих він захищає:

"... *Bit ich dich umb Gottes willen, wer du bist, ein Christ ...*
Dünckt dich nicht, Mein lieber Bruder in Christo, oder mein lieber,
nach natürlicher vernunfft, freund, ... " [296, с. 206] – укр.: "*... мій*
любий брате во Христі"; "*мій любий друже за світлим розумом*
... ." (переклад наш – Н.З.)

Тактики *звертання, пояснення / роз'яснення* є важливими кроками у боротьбі М. Лютера за втілення своєї ідеї. Він *роз'яснює* людям межі повноважень папства та хибне обґрунтування за допомогою Біблії претензій (зазіхань) Рима на владу. Це питання визначає основу поглядів М. Лютера, його вчення про дві влади – світську та церковну. Кожна з них, за

впевненістю автора, має окремі прерогативи та сферу функціонування, але разом з тим вони є єдиним, Богом установленим, організмом держави. М. Лютер зазначає, що причиною конфлікту з Папою є непомірне бажання останнього, начебто "за волею Бога", бути вищим за всіх королів, князів та єпископів, мати найвищу владу над всіма християнами:

"... der Bapst ... sich heiser, und schier zu tod gebrullet und geschrien hat durch alle Decreten und Decretalen, Er sey uber alle Concilia, uber alle welt, auch uber die Engel im Himel, Item sey Gottes Stathalter auff Erden und ein jrdischer Gott, Und der gewel unzelich mehr, die schrecklich sind einem Christlichen hertzen und ohren zu hören [296, с. 209]; ... uber die heilige Schrift und uber Gottes wort ein gewaltiger Herr und richter worden, der da endern mag, was Gott ordent und gebeut" [296, с. 214].

М. Лютер закликає дворянство та простих мирян *втрутитися* в таке свавілля Папи та перегородити дорогу "шахраям" з Риму, чие користоловство дійшло до того, що вони без найменшого докору сумління привласнюють собі всі монастирі, єпископства та маєтки християнської Німеччини [296, с. 216]. Папство розуміє, *роз'яснює* М. Лютер, що діє за межами права: *"So treibstu (Papst) und deine Kinder schendliche unzucht, ...führen ein solch gewelich wesen, das Himel und erden dafür beben und zittern. Solchs sihestu (Papst) und hörests und weissests wol, noch schweigestu still dazu, straffest und besserst nichts, sondern lachest dazu und hast lust drinnen"* [296, с. 226 – 227]. Тому, боячись бути засудженими на території Німеччини, папство намагається впливати на політику християнської церкви Німеччини безпосередньо з Риму. У цьому зв'язку М. Лютер наводить історичну **алюзію** – приклад про папіста Йоганна, який за часів правління князя Зігмунда був засуджений у Німеччині за свій спосіб життя та діяльність. Найбільшою помилкою на суді він признав те, що взагалі потрапив до Німеччини, бо залишаючись у Римі, він й досі був би не злочинцем, а шановним святым Отцем, навіть за ще більших злодіянь [296, с. 210].

У прикладі ми зазначили лексику, яка підтверджує сказане:

*"Denn die Historien sagen von dem einen Bapst Johanne, da er sich in Deuschland begeben hatte, Da fur man zu und **examniert** sein leben und **regiment**, Vorhin thurste niemand wider jn, als einen Bapst, mucken, Und fand sich, das bey 40 Artickel uber jn **beweiset** worden alle des **todes wirdig**. ... Als man jm nu die Artickel für hielt, antwortet er auff einen jglichen also: "Ah, ich **hab** viel ein **ergers gethan**." ... Das **ergeste were**, das er gethan hette, Er **hette sich lassen bereden**, von Rom uber das welsche Gebirge in Deuschland zu komen. Hie mit meinete er, wo er zu Rom blieben were und das Bapstum behalten, wolte er wol solcher anklage **frey** und der aller heiligest **Vater Bapst** blieben sein, wenn er **noch tausent mal mehr ubels gethan hette**. Hieraus sind die Bepste klug worden und hütten sich auff's höchst, das sie ja nicht solche grosse thorheit und **Sünde begehen** und uber das **gebirge sich** in Deuschland begeben"* [296, с. 210].

Кінцевою метою Римо-Католицької церкви М. Лютер **вважає** бажання стати владикою всього світу та заснувати Римську імперію більшу та могутнішу за ту, що була будь-коли до сьогодні:

"ein Herr der Welt würde, und also das alte Römische Reich zu Rom wider auffrichte, mechtiger und grösser, weder es gewest ist zur zeit Augusti: der rechte Römische Keiser hiesse, Herr aller Herrn, König aller Könige" [296, с. 282].

У трактаті є й інший якісний формат акту звертання. В основній частині трактату М. Лютер звертається до Папи із вимогою пояснити причини претензії на всевладдя у вищому правовому органі Консиліумі. Читач не може не звернути увагу на одне слово у звертанні – "*Aller Hellischer vater*". Таке сполучення слів відбиває **негативне** ставлення М. Лютера до опонента: – "Ваше сатанейство" (замість "Ваша святість") (переклад наш – **Н.З.**):

"Aller Hellischer vater,... Sagt uns nur zuvor,... sagt uns doch umb Gottes willen, wo zu die Concilia not oder nütze sind, da ewer hellischeit so grosse macht uber hat, das sie nichts sollen sein, wo es ewer Hellischeit nicht gefelt ..." [296, с. 207].

У цьому фрагменті акт звертання до Папи закінчується прихованою погрозою: *"wil ewer hellischeit dieselbigen uns nicht zeigen? Wolan, so wollen wir sie selbs vleissiglich suchen, und mit Gottes hilf gewislich finden gar in kurtzē hernach"* [296, с. 207]. Далі – іронія автора через протиставлення номенів: *"beweiset doch uns armen unterthenigen bon Christian ..."* [296, с. 207]. Таке протиставлення, за думкою автора, має підкреслити полярність понять "Папа" ("сатанейство") та "Християнин".

Акт звертання у двох наведених прикладах має різні інтенції автора. Однак, для звертання М. Лютера значеннєвим є те, що у мовному вираженні вони виявляють експресивну лексику, яка дозволяє автору дати ефективну характеристику об'єкта критики та висловити своє оцінне ставлення до нього та предмета ситуації.

Мета тактики *пояснення / роз'яснення* у М. Лютера полягає в тому, щоб у зрозумілій формі довести адресату те, що може бути для нього невідомим або складним для сприйняття, проте – важливим для розуміння особливостей предмета ситуації. Автор *пояснює* конкретні факти, події, пов'язані з історією країни, політикою церкви, соціальними проблемами життям, а також власним (авторським) поглядом на ситуацію і тему. Реалізація акту *пояснення* передбачає застосування слів, словосполучень, значення яких є зрозумілим для простого народу. Автор застосовує прості за синтаксичною формою структури. Разом з тим, у межах **контексту** ці лексичні одиниці та синтаксичні структури отримують додаткові, конотативні, значення, які у сукупності надають вислову такі смисли, завдяки яким безпосередній зміст сказаного розкриває думки (ідеї) автора. Примітним є те, що конотація не ускладнює сприйняття сказаного, проте надає лексичним одиницям більший ступінь стилістичної виразності. Наприклад, важливе місце у трактаті займає

пояснення автора щодо причини, яка спонукала його до написання твору. Він згадує листи Папи Паулуса Тертіуса, що були адресовані кайзерам Німеччини. В цих листах у різкому тоні йшлося про монополію прав Папи приймати чи відхиляти рішення Консиліуму, встановлювати порядок життя та віросповідання в усіх церквах. Тактика *пояснення* (*роз'яснення*) використовується М. Лютером з метою *відкрити читачу очі* на "гірку" правду про діяльність Римо-Католицької церкви та про шкоду, яку її представники завдають Німеччині та "всім добрим людям": прикриваючись Новим Заповітом, що начебто підтверджує примат Папи, та клопотом про потреби церкви, папісти, зауважує М. Лютер, займаються "чистим грабіжництвом", "обдурюванням людей". Вони приховують особисті "меркантильні інтереси", вторгаючись у внутрішні справи церкви та впроваджуючи різні повинності на духівництво та населення під будь-яким приводом [296]. Лексичне значення слів: *Hellischt Vater, Hellischeit, sattanissime* (сатанейство), *stelen* (викрадати), *rauben* (красти), *angreifen* (нападати), *umbs gelt betrügen* (обкрадати), *bescheisserey* (обдурювання), *schinderey* (шкуродерство), *reuberey* (розбій) – є доступним для сприйняття. Одночасно вони вміщують негативну конотацію, яка у контексті дозволяє автору зазначити значно більше – те, що формує його інтенцію:

"... *der Hellische Vater zu Rom ... unzelich gelt und gut damit geraubt. Item, das Ablas ein lauter bescheisserey sey, damit der Hellische Vater alle welt generret und umbs gelt betrogen hat*" [296, с. 214];

"*alle reiche Klöster und Kirchen, ... (...) Das haben alles der Bapst und Cardinel verschlungen, Komen nu zu uns heraus, greiffen unser Stiff und Klöster auch an, mit Pallijs, Annaten, und viel ander reuberey und schinderey*" [296, с. 223];

"*sie thuns für grosser liebe und sorge für die arme Christenheit, / ... der Bapst und seine Rotten haben ... von Haus und Hof, Weib und*

Kind, allein umb des weidens und Euangeliums willen, und hören noch nicht auff" [296, с. 281].

М. Лютер **вказує** на жахливі наслідки вторгнення Римської церкви у життя населення Німеччини, на відсутність якісної загальної шкільної та церковної освіти дітей:

"Denn auch die Bürger und Bawrn jtz sagen: Was sol ich meinen Son lassen studirn? Er wird ein Bettler, mus ein Pfarherr werden. Eben so mehr las ich jn ein handwerck lernen, oder kauffmann werden. Wolan, wird auch die Kirche und Schule wüste von Gottes wort, so mögens die hie und am jungsten tage verantworten, so zu solcher verwüstung ursach gegeben haben, Es sey mit raub der Kirchen güter, oder mit abhaltung der Kinder von den Schulen, oder wo mit du es hinderst, oder hindern hilffest: Gott der Vater, Son, Heiliger Geist zeugen, das die Schafe weiden, sey jm das liebste werck, darumb der Son sey Mensch worden, und sein Blut vergossen, das die Leute sollen selig werden. Wer das Werck thut oder da zu hilfft (welchs on Schulen und Kirchen nicht kan geschehen), der sol ein grosser Heilige im Himel sein, ..." [296, с. 282].

Такі дії Папи викликають **обурення** М. Лютера. На це вказує, насамперед, номінативна лексика з негативною конотацією ("*Der **aller Hellischt Vater***" – "його сатанейство Папа", замість його святість; *murret und rhümet* – "бурчить та вихваляється". Таку саму функцію виконують фігури порівняння ("*als were er ein Bischoff der Römischen kirchen*"), лексико-граматичний паралелізм ("*fast zornig stellet, murret und rhümet*"), повтори ("*... sondern **allein dem Bapst, der allein dem Bapst, der allein macht** ...*"), які мають привернути увагу читача, що, у свою чергу, має спонукати його до певного аналізу прочитаного та до певних дій:

*"Der **aller Hellischt Vater** Sanct Paulus Tertius, als were er ein **Bischoff** der Römischen kirchen, hat zwey breve an Carolum Quintum unsern Herrn Keiser geschrieben, darinnen er sich **fast zornig stellet,***

*murret und rhümet seiner Vorfarn Exempel nach, Es gebüre nicht einem Keiser noch jmand ein Concilium anzusetzen, auch nicht ein National, sondern **allein** dem Bapst, der **allein** dem Bapst, der **allein** macht habe zusetzen, ordiniren, schaffen, alles was in der Kirchen zu gleuben und zuleben ist. .. Denn er will ein solch Concilium geben, dar uber er möge seine macht uben, und mit füssen treten alles was drinnen gesetzt wird. Hierauff ist mich lust ankomen zu antworten" [296, с. 206].*

У межах тактики **пояснення / роз'яснення** М. Лютер використовує також стилістичні фігури *риторичного питання* та *алюзію*. Іntenція автора при цьому полягає у тому, щоб сформувавши у адресата адекватне своєму ставленню до Папи та Римо-Католицької церкви. Автор обирає *семантичний / варіюваний повтор* лексичних одиниць і номінацій – які, де потрібно автору, додають вислову експресивну забарвленість, у тому числі й негативну.

У трактаті ми фіксуємо також:

– **лексику** (конотативне значення слів тяжіє до **негативності**):

feindselige, zornig, gewlichst, unheilig, schrecklich, mit gewalt, todes wirdig, werpstlich, unchristlich, ketzerisch, spöttisch, schendlich, fehrlich, spitzbübis, rotwelsch, unfrey, gefangen, gezwungen, blutdürstiger, mördischer, boshafftiger, des hellischen fewrs werd, gewlich, lesterlich, verflucht, zornig, hellisch, teuflisch, unverschampt, verdr ieslich, verfluchte, erlogen, murren und rhümen , verdammen, rauben und stelen, verkeret (напр.: Der aller Hellischt Vater Sanct Paulus Tertius ... sich fast zornig stellet; das ergeste und gewlichst, dafur dem Bapst so scheuslich grawet ... ; der gewel unzelich mehr, die schrecklich sind/ schrecklich unglück; ... ward rechtlich und mit gewalt nach des Concilij Gesetz und Statut abgesetzt; unchristlich Concilium / unchristliche Ketzerh und Ketzerisch sein; spöttischen, verdrieslichen, stachlichen ... ; spitzbübis antwort / vorfaren Spitzbübis; rotwelsch antwortet / rotwelsch verbeissen; gewliche Grewel zu Rom; alles durch die erlogene Schlüssel vom Reich gestolen und geraubt;

– **повтор парних виразів, граматичних форм** (такий вид повтору підвищує значимість сказаного; у цьому випадку М. Лютер наголошує на тому, що ... , з погляду теологів чи юристів, папство заслугоує бути засудженим та покараним як спільнота брехунів): "*Und hie wird der Bapst auch von seinen Theologen **geurteilt** und **gestrafft als ein Lügner**, das er uns Ketzer schilt, da sie nein zu sagen, gleich wie er droben von seinen Juristen **verurteilt** und **gestrafft** wird **als ein Lügner**, das er die Schlüssel nicht habe aus Matth ...*";

– **тавтологічний повтор**: *grewliche Grewel*;

– **варійований семантичний повтор** лексем номінації опонента: "*Far schon, **liebs** Paulichen, **lieber** Esel, lecke nicht, Ah **liebs** Bapst **Eselchen**, lecke nicht, Aller **liebstes** Eselin, thus nicht!*"

– **повтор лексем номінації** характеристики дій опонента: "*die Schlüssel der Kirchen zu sich gerissen hat, welche jm doch nie **befolhen**, ... solche Schlüssel, ehe sie S. Peter gegeben, **gestolen** und **geraubt**, ... was er von anfang des Bapstumbs mit den Schlüssel**n gestolen, geraubt**, ... Ein Kirchen raub, ... wenn alle Kirchen was der Bapst hat vom Reich **gestolen**, ... durch die erlogene Schlüssel **gestolen** und **geraubt**, ... ein Schlüsseldieb und Kirchenreuber, als vom frembden **gestolen** gut, vernützt, verthan, verprasset, verbranget, **verhuret** und **verbubet** hette.*" На цьому прикладі спостерігається як дослівний повтор "*die Schlüssel gestolen und geraubt*", так і перефразування думки "*Schlüsseldieb und Kirchenreuber*." Додаткова **інтенсифікація** досягається за допомогою **переліку** дієслів у формі **Partizip II**: *vernützt, verthan, verprasset, verbranget, verhuret und verbubet* (у контексті дієслова означають *безглуздо витратити / тринькати, марнувати гроші / час тощо* (переклад наш – Н.З.). Аналогічна функція **алітерації**: *vernützt, verthan, verprasset, verbranget, verhuret und verbubet*.

2.3.2. Стратегія дискредитації опонента

Дискредитація – це підрич довіри до когось або чогось, намір викликати сумнів у позитивних якостях опонента або предмета [22, с. 15]. У сфері прагмалінгвістики стратегія дискредитації спирається переважно на тактики: *заклик, звинувачення, провокаційне запитання, іронія, контрастне порівняння (поляризація), аргументація, характеристика опонента та оцінне ставлення до нього* [24, с. 210].

Стратегія дискредитації у М. Лютера спрямована проти Папи та Римо-Католицької церкви. М. Лютер переважно використовує такі тактики дискредитації опонента:

- **критичне пониження** (*eigensinnige verstockte leuth / ein falscher Prophet, grosse, böse narren und grosse, grobe Eseln zu Rom*);
- **різку, грубу характеристику** (*die heubt buben zu Rom/ heuchler/ schmeychler/ blinde hyrtten/ tolle prelaten/reyssend wolffe*);
- **осуд** (*blinde tolle narren / elende narren / reuber, diebe vnd morder*);
- **іронію** (*wie ein Geuckler den albern leuten ins maul gülden gauckelt, aus seinem eigen tollen kopff setzt und aus seinem garstigen bauch fartzet*).

Оснoву тактик дискредитації складає вибір слова, завдяки якому відбувається реалізація задуманого автором і з'являється надія на успіх запланованого впливу. М. Лютер широко користується для цього мовними засобами емотивної оцінки, значну частку яких становлять **оказіональні композити** з яскраво вираженим пейоративним експресивно-оцінним компонентом у семантичній структурі слова. Наприклад, мовні засоби емотивної оцінки спрямовані на характеристику прибічників Папи: *Gottesdieb, Teufelslehrer, Schwärmer, Deutist, Fantast, Himmelaufruhrer, Papstketzer, Pfaffenopfer, Teufelshurhaus*. Вживання лексики такого типу пов'язане із наміром автора *образити, звинуватити, принизити* опонента.

Особливістю побудови полемічних текстів М. Лютера є вживання **ключових слів**, які безпосередньо визначають ідеї написаного. Номінативна

лексика вже з перших рядків твору підкреслює ставлення автора до свого опонента. Така лексика містить пряму образу, за якою імпліцитно виражено звинувачення:

"Der aller Hellischt Vater Sanct Paulus Tertius, als were er ein Bischoff der Römischen kirchen, hat zwey breve an Carolum Quintum unsern Herrn Keiser geschrieben, darinnen er sich fast zornig stellet, murret und rhümet seiner Vorfarn Exempel nach, Es gebüre nicht einem Keiser noch jmand ein Concilium anzusetzen ..." [296, с. 206].

Автор звинувачує опонента в неправомірності його дій. Досягається це через асоціативний зв'язок:

"Diese drey wort: Frey, Christlich, Deudsch, sind dem Bapst und Römischem hofe nichts denn eitel giff, tod, teuffel, und die helle, Er kan sie nicht leiden, weder sehen noch hören, Da wird kein anders aus, das ist gewis, Er liesse sich ehe zu reissen, und würde ehe Türckisch oder Teufflich oder wer jm sunst helfen köndte" [296, с. 208].

Образ *Frey, Christlich, Deudsch* – символ Добра, зрозумілий більшості. Протиставлення *Bapst und Römischem hofe*, уособлення *eitel giff, tod, teuffel, und die helle, Türckisch Teufflich* – вказують на полюс позитивної оцінки, формуючи стереотипні залежності. При цьому порівняння з *Türckisch* викликає асоціативну оцінку дій Римо-Католицької церкви як поневолення вірних Християн (приблизно в той же час виходить новий трактат М. Лютера під назвою "Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche") з таким ключовим задумом: *"Und diese alle (drei Sakramente: die Taufe, die Buße, das Brot) sind uns durch die römische Kurse in elende Gefangenschaft geraten, und die Kirche ist all ihrer Freiheit beraubt"* [296, с. 200]. Мета автора – дискредитувати опонента (Римо-Католицьку церкву) через формування стереотипної залежності: *Bapst und Römischem hofe = Giff, Tod, Teufel, Hölle, Gefangenschaft der christlichen Kirche*. Продовження дискредитації опонента з наступним звинуваченням:

"Weil nu der Bapst kein Christ ist noch heisst, sondern aus der Kirchen verworffen durchs urteil und Gebot Christi, ein verdampfer Heide nicht sol richter noch Herr sein in der Kirchen Christi, viel weniger ein solcher verteufelter mensch der Sünden und kind des verderbens" [296, с. 291].

Завдяки поляризації ключових понять *Bapst* та *Christ* виникає стереотипна залежність *Bapst = Antichrist, verteufelter mensch der Sünden und kind des verderbens*. Така характеристика ідентифікує об'єкт *Bapst* як "чужий" через констатацію подоби з *Teufel*, зазначення спільних з ним властивостей *mensch der Sünden und kind des verderbens*. Тут же підкреслюється розрив асоціативних залежностей з об'єктом Добро (*Christ, Kirchen Christi*), заперечення спільних рис з групою МИ / СВІЙ ("*kein Christ ist noch heisst, sondern aus der Kirchen verworffen*").

Маркерами, що вказують на тактику звинувачення, є фрази: "*der Bapst kein Christ ist noch heisst, ... ; aus der Kirchen verworffen durchs urteil und Gebot Christi, ... ; ein verdampfer Heide, ... ; verteufelter mensch der Sünden und kind des verderbens.*"

Провідними в словнику М. Лютера, призначеному для експліцитної характеристики опонента (*дискредитації*), виступають емотивні номінації з негативною конотацією у формі:

– **іменника / іменника з прикметником:** *der aller Hellischt Vater, Ewer Hellischeit, sattanissime Papa, Spitzbube zu Rom, der verzweivelte Spitzbube und bösewicht, der Römische schalck, Teufel, Teufelisch wesen, Teufels Apostel, verfluchter Antichrist, Unchrist, Hereticos, Abgötterey, Pedasterey, ein frembd Thier und Beerwolff, mensch der sünden, kind des verderbens, Kind des verdarnis, Ketzler, der Bapstesel, Geuckler, bestien, Mörder, Verrheter, Lügenger;*

– **прикметника:** *feindselig, zornig, Bepstlich, unchristlich, Ketzlerisch, scheuslich, fehrlich, spitzbübisch, rotwelsch, unfrey, verzweivelt, blutdürstig, mörderisch, boshafftig, des hellischen fewrs werd, grewlich, lesterlich, verflucht, hellisch, teuflisch, erlogen;*

– **дієслова:** *murren, rhümen, reissen, nichtigen, macht uben, mit füssen treten, martern, ubels thun, verderben, zerstören, drehen und martern (das Wort), rauben und stelen, verkeren, todschlagen, umbbringen, lestern und schenden, unlufts und unglücks machen.*

Аналогічну функцію виконують оказіональні композити з пейоративним експресивно-оцінним компонентом у семантичній структурі слова, утворені за допомогою **метафоризації** (*Klösterfresser, Beerwolff, Bapstesel, Geuckler, kind des verderbens, Kind des verdammis*) та **гіперболізації** (*aller ergesten Teufel in der Helle, der aller Hellischt Vater*). Для характеристики папства М. Лютер обирає грубу, образливу критику, використовуючи емотивну лексику: "*als einen Widerchrist und Beerwolff, als einen Gottes-, als Christi, als aller Christen und aller welt feind*" [296, с. 294].

Біблійна та релігійно-теологічна лексика з пом'якшеною оцінною конотацією також слугує у М. Лютера засобом негативної характеристики опонента (*Antichrist, Abgott, des teufels Apostel, Endtchris, Widderchrist, falsche Propheten*): автор користується набором персуазивних компонентів у складі оказіональних дериватів з оцінним індексом (*Papstketzer, Abgötterei, Sophistrei, Spitzbüberey, Ertzspitzbuben Ertzkirchendieb, Ertzketzer, hurnwirt*); застосовує метафору: *pferds dreck* (Papst Wort), *Bullen, Esel, Eseley, sewen, bestien, Beerwölffisch, monstrum, frembd Thier und Beerwolff, Lewen und Trachen*.

Для дискредитації опонентів М. Лютер не зупиняється і перед вульгарно-непристойною лексикою: *Bestia, Barbari, Hurnkinder, Hurnwirt, Mörder, Beerwolff, Pedasterey, Hermaphrodit, Spitzbüberey, Schalckheit, Satanissimus, Geitzhals, Ehrsuchtiger, Bauchknecht, Diener des Mammon, Lerer des Mammon*:

"... als ein **Keisermörder** zu Constantinopel, schlug seinen Herrn Keiser Moritz mit Weib und Kind tod" [296, с. 218]; "... was von den heiligen Spitzbuben und **Mördern** des Römischen Stuels zu halten" [296, с. 219]; "... das man den Ertzkirchendieb, Stifftreuber,

Klösterfresser, Seelmörder zu Rom so gros geld lasse zusehens rauben" [296, с. 293]; "*Für solch Concilium danck jm der leidige Teuffel, und kom auch nicht hinein denn der leidige Teuffel, dazu seine mutter, seine schwester und seine **hurnkinder**, Bapst, Cardinel und was mehr der Hellischen grundsuppen zu Rom ist*" [296, с. 207]; "... *der Bapst ... sey ... Ein **hurnwirt** uber alle **hurnwirte** und aller unzucht, ...*" [296, с. 284].

Зазначимо, що номінація як складова оцінної семантики у межах стратегії дискредитації опонента є суб'єктивним відображенням автором дійсності. Вона народжується на основі вільного творчого пошуку автора і є засобом створення прийомів – **ідентифікації** (ідентифікація об'єкту як "свій" або "чужий", напр.: об'єкт *Bapst* ідентифікується як "чужий", через констатацію подоби з *Teufel*, зазначення спільних з ним властивостей *ein Widerchrist, ein Mensch der sünden und kind des verderbens, ein rechter Beerwolff, Teufel, ein Feind Gottes*); – **атрибуції** (атрибуція ознак, що ідентифікують об'єкт як "свій" або "чужий" виявляє себе через констатацію подоби з якимось об'єктом, зазначення спільних з ним властивостей (у випадку, якщо метою є розрив асоціативних залежностей, заперечення спільних рис); – **стереотипізації** (напр., формування стереотипної залежності: *Bapst und Römischem hofe = Gifft, Tod, Teufel, Hölle, Gefangenschaft der christlichen Kirche*); – **асоціації** (порівняння *Bapst und Römischem hofe* з *Türckisch* викликає асоціацію оцінки дій Римо-Католицької церкви як поневолення вірних Християн); – **навішування ярликів** (в основу номінації за принципом ярлика кладеться якась особиста приватна ознака чи прикмета об'єкта. Основою такої ознаки / ярлика у М. Лютера може виступати звукова форма слова (прийом патронімічної атракції: *der aller Hellischt Vater, aller Hellischer vater, ewer Hellisheit* від рвн. *Hell* – пекло). Така тактика автора сприяє ефективному впливу авторського задуму на свідомість та емоції адресата.

Для оптимізації впливової сили стратегії дискредитації опонента на

свідомість та емоції адресата (шляхом стереотипів та асоціацій) М. Лютер обирає протиставлення когнітивних концептів СВІЙ – ЧУЖИЙ, ДОБРО – та ЗЛО. Створення образу МИ через очорнення противника є одним з частотних прийомів М. Лютера ведення полемічної боротьби.

Дискредитація М. Лютером свого опонента знаходить реалізацію у **різкому тоні висловлювань та ступені категоричності негативних оцінних висловлювань** на адресу опонента (як правило, його мовленнєвої поведінки). Ще один фрагмент, де йдеться про всевладдя папства на чолі вищого правового органу Консиліуму, містить приклад такого тону та концентрації негативних оцінних висловлювань (лексику ми підкреслили):

"Für solch Concilium danck jm der leidige Teuffel, und kom auch nicht hinein denn der leidige Teuffel, dazu seine mutter, seine schwester und seine hurnkinder, Bapst, Cardinel und was mehr der Hellischen grundsuppen zu Rom ist" [296, с. 289];

*"Kein Mensch **kans** gleuben, welch ein gewel das Bapstum ist. Ein Christ, der **mus** auch nicht geringes geistes sein, der es sol erkennen. Gott selbs **mus** jn spotten in dem Hellischen fewr, und unser HErr Christus, ..., **mus** jn tödten ...mit dem odem seines Mundes und durch seine herrliche Zukunfft zerstören" [296, с. 215].*

Тут маркерами категоричності негативних оцінних висловлювань на адресу опонента та його дій є модальні дієслова *kann, muss, sol* у сполученні зі словами ... *gleuben, spotten, tödten, zerstören*.

Дискредитація опонента досягається також за допомогою таких стилістичних прийомів, як:

– **натяк** (наприклад, натяк на істинне, негативне, ставлення папства до німецької християнської церкви та на схожість папства із дияволом:

*"Diese drey wort: Frey, Christlich, Deudsch, sind dem Bapst und Römischem hofe nichts denn eitel giff, tod, teuffel, und die helle, Er kan sie nicht leiden, weder sehen noch hören, Da wird kein anders aus, das ist gewis, Er liesse sich ehe zu reissen, und **würde ehe Türckisch oder***

*Teufflisch oder wer jm sunst helfen köndte" [296, с. 208, 228]; "Der HERR hat verordnet, das die, so am Euangelio dienen, sich vom Euangelio sollen neeren, **Nicht als verkeufften sie, und die Christen keufften von jnen das Euangelium, Sondern, alle beide sollens umb sonst und umb Christus willen thun**" [296, с. 286].*

– **риторичне питання** (у формі питання-відповіді):

"Wenn die Juristen den Bapst also urteilen, loben und preisen, wo wollen wir Theologen wort nemen, das wir jn verdamnen und schelten? Heisst das nicht den Bapst recht gemalet? das er sey mit der that und lere vom Teuffel besessen und getrieben? Nu, das thut die vernunfft, die so urtheilet ..." [296, с. 286].

2.3.3. Стратегія переконання

У М. Лютера ця стратегія спрямована, насамперед, у бік широкого прошарку німецького народу: він намагається переконати своїх явних і потенційних прибічників у правоті ідей, за які він веде боротьбу. Провідними тактиками цієї стратегії нами визначено: *пояснення, заклик, повтор, аргументація, риторичне питання і відповідь на нього.*

Акт *пояснення* передбачає врахування автором двох головних моментів: **того, що** потрібно пояснити, і **форматом** пояснення. У мовному аспекті маркерами *пояснення* є слова: *denn, weil, darum, das heisst, damit, zum Beispiel* – **укр.:** *так як, тому що, тому, це означає, для того щоб, наприклад тощо.*

Для досягнення ефекту переконання М. Лютер посилається на *авторитети*, надає своїм словам *стверджувальну інтонацію*, часто використовує *повтор*; подає *важливу інформацію на початку та / або в кінці* повідомлення; *чітко структурує* інформацію з метою полегшити її сприйняття адресатом; визнає *існування проблеми* і вказує на *шляхи її вирішення*. У ще одному фрагменті автор використовує **повтор** та

причинно-наслідковий сполучник **denn**; на першому місці у розгортанні пояснення:

*"Ursache ist diese: Denn es sey eine kirche, wo sie kan in der gantzen welt, so hat sie **kein ander** Euangelium **oder** heilige Schrift, **kein ander** Tauffe **und** Sacrament, **kein andern** Glauben **und** Geist, **kein andern** Christum **und** Gott, **kein ander** Vater unser **und** Gebet, **kein ander** hoffnung **und** ewiges leben, denn wir hie in unser Kirchen zu Wittemberg haben" [296, с. 284].*

Повтор (завдяки однойменній стилістичній фігурі та синтаксису) надає висловленню стверджувальну інтонацію, експресію і виразність, що має підкреслити впевненість М. Лютера у правоті своєї думки.

Пояснення / роз'яснення ситуації виявляє себе через: **оцінне протиставлення** (оцінка предметів), **повтор** (граматичний паралелізм), **структурне членування** номенів (зміна позицій: *Concilium ... Bapst; Bapst ... Concilium; Concilium ... Bapst; Bapst ... Concilium*):

"Und Concilium hette macht, den Bapst zu richten, urteilen, straffen, setzen und absetzen, Nicht widerumb der Bapst, das Concilium zu richten, urteiln oder endern/ das ein Concilium müste uber den Bapst sein, und nicht der Bapst uber das Concilium/ das ein Concilium uber den Bapst were und jn abzusetzen macht und recht hette/, das der Bapst sey unter dem Concilium, und nicht uber das Concilium,/ der Bapst ... sich heiser, und schier zu tod gebrullet und geschrien hat durch alle Decreten und Decretalen, ..." [296, с. 208 – 209].

Зазначимо також тактику **постановки проблеми** та **визначення шляхів її вирішення**: – *"der Bapst ... sich heiser, und schier zu tod gebrullet und geschrien hat durch alle Decreten und Decretalen, Er sey uber alle Concilia; – Und Concilium hette macht, den Bapst zu richten, urteilen, straffen, setzen und absetzen, Nicht widerumb."*

Наступний фрагмент є ще одним зразком уміння М. Лютера оперувати мовними одиницями – простими за морфологією та синтаксисом, зрозумілими

за змістом, що сприяє ефективному впливу на адресата. Прості форми і зміст слова у контексті трактату свідчать про переконаність автора в тому, про що він говорить. **Повтор** одиниць з чіткою однозначною семантикою, синтаксичне розташування (**паралелізм**) цих одиниць, а також інших, **виокремлення важливої лексики** – є засобами структурування думки, що, звичайно, полегшує автору вплив на адресата:

"Eins, obs war sey, / Das ander, obs war sey, das/ Das dritte, obs war sey, das / Denn Gottes Wort und Glauben gehet uber alles, uber alle Gaben, und Personat. Das Wort Elteste, Griechisch Presbyter, ist ein mal ein Name des Alters, wie man sagt: Ein alt Man, Aber hie ists ein Name des Ampts, weil man zum Ampt genomen hat Alte und erfarnе leute, Itzt heissen wirs Pfarherr und Prediger oder Seelsorger" [296, с. 229, 285].

Особливістю стилю М. Лютера є те, що тактика звертання часто має продовження у тактику **заклику**. Наприклад, звертаючись до народу, М. Лютер **закликає** його засуджувати та навіть проклинати папство, як самого чорта :

*"Wir wollen und sollen des Bapsts richter sein, und sol uns niemand weren" / "Wer aber wil selig sein, das der **meide, fliehe und verdamme den Bapst, wie den Teufel selbs, sampt seinen wercken und wesen, wie uns unser heilige Tauffe leret und ermanet ..."*** [296, с. 225].

Заклик знаходить вираження у наказовій формі модальних дієслів *wollen* та *sollen*, дієслів *meiden*, *fliehen* та *verdammen*. Цей фрагмент містить попре все ще й інші тактики (наприклад, **номінація** опонента та його дій "Bapst, wie den Teufel selbs, sampt seinen wercken und wesen" свідчить про **звинування** папства). Спостерігаємо також тактику **контрастивного зіставлення** (*selig – Teufel*). Модальні дієслова *wollen* та *sollen*, підкріплені словосполученням "wie uns unser heilige Tauffe leret", вказують на **впевненість** автора у власних діях, а питально-відповідна структура "Wer

aber wil selig sein, das der meide, fliehe und verdamme den Bapst, wie den Teufel selbs" – є прикладом тактики **вказування** на шляхи вирішення проблеми.

Стратегія переконання передбачає й такий крок автора, як **аргументацію**.

М. Лютер використовує історичну алюзію – ще один приклад про події 24-х річної давності, коли вперше на засіданні Рейхстагу у Вормсі було підняте питання про впровадження на німецьких територіях єдиного, вільного, християнського Консиліуму, Собору (як найвищого органу управління):

*"Es gehet nu in das vier und zwentzigst Jar, das zu Worms der erst Reichstag unter Keiser Carolo gehalten ward... . wolte .. ein **gemein, frey, Christlich Concilium in Deudschen** landen anzusetzen, und zu halten, oder ein National Concilium machen ..."* [296, с. 208].

Ця ідея, однак, не була підтримана, а навпаки – піддана гострій критиці з боку Рима:

*"Daher diese 24 Jar im geschrey blieben sind diese drey wort: **Frey, Christlich Concilium, in Deudschen** landen... Diese drey wort: **Frey, Christlich, Deudsch**, sind dem Bapst und Römischem hofe nichts denn eitel giff, tod, teuffel, und die helle, Er kan sie nicht leiden... Er ... würde ehe Türckisch oder Teufflich ..."* [296, с. 208].

У цьому прикладі, як і у попередніх, звертає на себе увагу сам факт викладу події минулого (цьому сприяє експліцитна семантика) – з метою надати простим людям інформацію (знання). Досягається це через вживання слів, лексичне значення яких є експліцитним і однозначним для сприйняття; слова у частинах речення мають прості синтаксичні зв'язки, які, у свою чергу, відбивають нескладні семантичні відношення.

Переконання адресата М. Лютер здійснює також шляхом постановки **риторичного питання**: *"... ob den Bapst niemand oder jemand richten, urteilen und absetzen köndte ...?"* [296, с. 294] (... чи має хтось право осуджувати папство ... (переклад наш – **Н.З.**)). Відповідь на таке запитання є прямою

формою звинувачення Папи "... *als einen Gottes-, als Christi, als aller Christen und aller welt feind*" [296, с. 294], яке, на думку автора, повинно вплинути на адресата і переконати його в такій характеристиці опонента: "*ein jglicher getauffter Christen jn (папіста) richten, verdamnen, und zum wenigsten aus seinem hertzen absetzen mag*" [296, с. 294]. Цитати зі Святого Письма: "*wie S. Joh. ij. sagt: "Wer jn grisset, macht [Rand: Matth. 18, 17] sich teilhafftig seiner bösen werck."* Zu dem hat jn der Herr selbs Matth. xvij öffentlich gerichtet und **aus der Kirchen und Christen zal geworffen...**" [296, с. 294] – є одночасно тактикою *аргументації* й *дискредитації* папства: "... **er** (папіст) *wil ungerichtet und ungestrafft ... sein / er* (папіст) *sey durch Christus blut und tod frey gemacht, und gewalt empfangen habe, zu sündigen, zu toben, zu wüten und zuthun, ...*" [296, с. 295]. Подальше риторичне питання автора "*Was ist aber gegen einen Engel von Himel der Bapst, Cardinal und alle Teufel auff einen hauffen?*" завершується *аргументацією*, після чого адресатові не погодитися з автором буде вже майже неможливо (у протилежному разі він би автоматично зараховував себе до складу "*groben Esels*" та тих, хто "*gar nichts versteht, Was ein Christ, Kirche, Gottes Wort, Geist und Gott sey.*"

Риторичні питання є тією ключовою ланкою текстового блоку, що разом з іншими елементами бере участь у формуванні певного текстового фрагмента та передбачає внаслідок своєї синтаксичної питальної специфіки те, що було до нього і те, що буде після, тобто саму відповідь на питання. Вважаємо, що риторичне питання є інтенсифікатором головної тези: *Bapst = Gottes-, Christi, aller Christen und aller welt feind*. Рівень інтенсивності тези збільшується через наявність у її складі **порівняння** та **переліку** полярних явищ у вигляді **клімакса** *Engel von Himel der Bapst, Cardinal und alle Teufel*. У риторичне питання імпліковано **причинно-наслідковий зв'язок**: *осуд – доказ – протидія*, що використовується з маніпулятивною метою, посилює емоційність мовлення і є штучним прийомом залучити адресата до роздумів.

На фоні риторичного питання виявляє себе також контекстуальна **опозиція** *Engel – Teufel / Engel – Bapst /→ Bapst = Teufel*. Тут можна

зазначити і таку функцію риторичного питання, як сприяння посиленню розвитку подій (*die vorwärtstreibende Kraft*), що, відповідно, привертає додаткову увагу адресата до певних аспектів зображуваного явища [263, с. 109]. Для кульмінації дискурсивно-аргументативного блоку М. Лютер часто обирає риторичне питання. Воно є більш мотиваційним, ніж просте розповідне речення, і володіє більшим потенціалом спонукання до проникнення до суті справи і співпереживання [273, с. 100].

2. 4. Реалізація комунікативно-когнітивної моделі відносин *Лютер і турки* у мовленнєвому жанрі захист інтересів

Поштовхом до написання М. Лютером у 1529 році трактату "*Vom Krieg wider die Türken*" стало занепокоєння М. Лютера через турецькі напади на територію Німеччини та нісенітниці, що проповідували в народі деякі священики, що начебто не треба чинити опір туркам.

Дослідження трактату показало, що комунікативно-когнітивна модель *Лютер і турки* відбиває конфронтацію між М. Лютером і тими ідеологами "загарбницької політики турецької влади, яка несла загрозу християнству" [205, с. 296–312]. Боротьба М. Лютера за збереження державної (християнської) єдності Німеччини знаходить вираження у межах мовленнєвого жанру **захист інтересів**.

Головна інтенція автора – це формування у адресата негативного ставлення до "ворога-загарбника" – турка, який приніс у "країну, для кожного християнина жахіття" [205, с. 300-312]. Вже першими рядками М. Лютер визначає проблему:

*"Aufs **erste**, weil das gewiss ist, dass der Türke gar kein Recht noch Befehl hat, **Streit** anzufahren, und die Länder anzugreifen, die nicht sein sind, ist freilich sein **Kriegen** ein lauter **Frevel und Räuberei**, dadurch Gott die Welt **strafft**, wie er sonst manchmal durch böse Buben auch zuweilen fromme Leute **strafet**. Denn ... er sucht*

ander Land zu rauben und zu beschädigen, die ihm doch nichts thun oder gethan haben, wie ein Meerräuber oder Strassenräuber ..."
[297, с. 46].

Лінгвостилістична та комунікативно-когнітивна інтерпретація текстового матеріалу дозволила нам визначити три головні **стратегії**, типові **тактики** їхньої реалізації, підпорядковані головній **цілі** та **намірам** автора (**боротьба** → **захист інтересів**).

2.4.1. Стратегія формування емоційного настрою адресата

Ця стратегія реалізує себе переважно у межах комунікативних тактик *заклику, пояснення, звинувачення, обіцянки*. У мовному вираженні вона характеризується концентрацією лексичних, стилістичних, риторичних засобів та фігур: автор має за мету створити картину дійсності зрозумілою, щоб адресату її неважко було сприйняти. Фрагменти трактату насичені лексикою, зміст якої спрямований на підвищення емоційного настрою адресата. Семантика слів і словосполучень пов'язана з такими поняттями, як "рідна земля", "війна", "загарбник", "ворог", "слуга диявола" тощо. Звичайно, це знаходить відбиток у свідомості адресата і, як наслідок, не може не сприяти виникненню у нього патріотичних почуттів. Наведемо лише декілька лексичних одиниць з фрагментів трактату, які мають прямі зв'язки (негативні асоціації) з головним фігурантом подій – турками:

... *der Türke:*

↔ *des Teufels Diener, Streit anzufahen, die Länder anzugreifen, Kriegen, ein lauter Frevel und Räuberei, grosse Räuberei, Raubeberge, Raub, Gewalt und Unrecht, böse Leute oft mit eitel Unrecht eingenommen und besessen ... , des Turken Gott (das ist, der Teufel), der Mahomed ein Verstörer, Mörder oder Strassenräuber, Morden und Rauben, Lügenger und Mörder, Wölfe und Mörder.*

Якісними маркерами, що вказують на стратегію формування емоційного настрою адресата є такі засоби художньої виразності, як **повтор** (різні його прояви) та **риторичне питання**.

Йдеться про повтор лексичних одиниць, що мають семантичну спільність при відмінностях у плані вираження. Повтор взаємодіє з іншими стилістичними засобами, наприклад, синтаксичним паралелізмом, інтонацією, цитуванням, метафорою, коментарем слів опонента або союзника. Автор застосовує: варійований повтор лексем (*Streit, streiten; Krieg, kriegen; Strafe, strafen; rauben, Räuberei, Meerräuber, Strassenräuber, Räuberei, Raubeberge, Raub*), повтор парних виразів (*rechter Mörder oder Strassenräuber, Lügner und Mörder, Wölfe und Mörder, Lügen und Mord, Mord und Krieg, Krieg und Mord, Morden und Rauben, morden und rauben, rauben und morden, Rauben und Mord, Mordens und Raubens, morden und blutvergiessen, Gewalt und Unrecht, Schwert und Morden, Lügenlehre und Verführer, Gottes Ruthe, Gottes zornige Ruthe, Gottes Zornruthe und Strafe, Gottes Zorn*), варійований семантичний повтор лексем номінації опонента (*Teufels Diener, Teufels Knecht, Teufel seinen Herrn, Turken Gott, Turke ... ist ein Diener des Teufels, Teufels Schwert, Schwert*):

"Er ist **Gottes Ruthe** und des **Teufels Diener**, das hat keinen Zweifel... der Turke ist unsers Herr **Gottes zornige Ruthe**, und des wüthenden **Teufels Knecht**, muss man zuvor für allen Dingen den **Teufel** selbs schlagen, **seinen Herrn**, und **Gotte die Ruthe** aus der Hand nehmen, dass also der Turke für sich selbs, ohn des **Teufels** Hülfe und Gottes Hand, in seiner Macht allein funden werde... " [297, с. 49]; "... Denn wo nicht zuvor des **Turken Gott** (**das ist, der Teufel,**) geschlagen wird, ist zu besorgen, der Turke werde nicht so leichtlich zu schlagen sein. Denn der **Turke** (wie gesagt,) ist **ein Diener des Teufels**, der nicht allein Land und Leute **verderbet** mit dem **Schwert**, welchs wir hernach hören werden, sondern auch den **christlichen Glauben** und unsern lieben Herrn Jesu **Christ verwüstet** ... " [297, с. 69].

Сполучення-твердження *das hat keinen Zweifel* має викликати у читача єдине, правильне, уявлення про істинний стан речей. Продовження фрагменту з експресивною емотивною лексикою у кількаразовому вживанні слугує одночасно і засобом **дискредитації** головного фігуранта критики ("*der Turke ist unsers Herr Gottes zornige Ruthe*") – *Lügen, Christo verleuget, Lügengeist besessen, vom Lügengeist besessen, Lügengeist unterthan, der Lügengeist regiert* тощо.

Повтор у М. Лютера є найчастотнішим прийомом донести до адресата свої ідеї. Семантичний повтор з'являється у повторі іменника з емотивно-оцінним компонентом *Teufel* у парі з варіативним повтором лексеми *Diener, Knecht, Schwert*, що використовуються для реалізації тактики **дискредитації** опонента. Явище семантичної еквівалентності фіксуємо у використанні автором лексем *beschädigen, verderben, verwüsten, verstören*; тут компоненти повтору при відмінностях у зовнішній формі виявляють семантичну схожість. Застосування лексичного синонімічного повтору є засобом метамовного пояснення, яким М. Лютер досягає акцентування уваги адресата на негативній оцінці дій опонента. Для остаточного закріплення своєї аргументації та безкомпромісного переконання адресата у своїй правоті. М. Лютер використовує фразовий тавтологічний повтор, посилений синтаксичним паралелізмом, що підкреслює смислові паралелі *Morden und Rauben*, та варійований повтор однокореневих лексем у межах одного абзацу:

"... *der Teufel sei ein **Lügener und Mörder**. Mit der **Lügen tödtet** er die Seelen, mit dem **Mord** den Leib. Wo er nu gewinnet mit der **Lügen**, ... er folget mit dem **Mord** hinnach. Also, da den Mahomed der **Lügengeist** besessen, und der Teufel durch seinen Alkoran die Seelen **ermordet**, den Christenglauben **verstöret** hatte, musste er wohl fort, und auch das **Schwert** nehmen, und die Leibe zu **morden** angreifen. Und also ist der Turkische Glaube nicht mit Predigen und Wunderwerk, sondern mit dem **Schwert und Morden** so weit kommen, und ist ihm wahrlich durch Gottes Zorn gelungen, auf dass, weil alle Welt zum*

Schwert, Rauben und Mord Lust hat, einmal einer käme, der ihr Mordens und Raubens gnug gebe ..." [297, с. 6].

Головними **функціями** використання **семантичного повтору** в наведеному фрагменті трактату є:

– функція акцентування непогодження з думкою та діями опонента (за допомогою повтору позиція опонента характеризується як *Frevel, Lügen und Mord, Gewalt und Unrecht*) з тактиками: звинувачення та аргументації;

– функція протиставлення (*christliche Glaube – Lügenlehre und Verführer / christliche Wahrheit und Gerechtigkeit – Turkische Glaube ist ein Lügengeist / geistlichen Stand des Glaubens und der Wahrheit, die Frummen zu schützen – von der Wahrheit fallen, den geistlichen Stand des Glaubens und der Wahrheit verstören / frumme Christen – böse Leute / unser liebe Herr Jesu Christ und sein Reich – der Mahomed ist ein Verstörer unsers Herrn Christi und seines Reichs*) – з тактиками обіцянки та заклику до ціннісних орієнтирів (ці тактики разом з іншими акцентують увагу адресата на якісну оцінку понять "добре" – "погано");

– функція концентрації уваги адресата на другорядних на перший погляд фактах, однак, не менш важливих – з точки зору автора (*"allerheiligster Vater Papst ...mit seinen Bischoffen Weltherrn worden, und vom Evangelio durch den Lügengeist ... gefallen sind ...eitel Mord getrieben haben und helfen morden und blutvergiessen"*) – із тактиками пояснення, звинувачення;

– функція комунікативно-інформативна, що відповідає за повідомлення про події (*"Aufs erste, weil das gewiss ist, dass der Türke gar kein Recht noch Befehl hat, Streit anzufahen, und die Länder anzugreifen, die nicht sein sind, ist freilich sein Kriegen ein lauter Frevel und Räuberei ... Ich will meinen lieben Christen, so viel ich der gewissen Wahrheit weiss, etlich Stück erzählen, damit sie deste bass bewegt und gereizt werden, fleissig und mit Ernst zu beten wider den Feind Christi, ihres Herrn. Daraus kann nu ein iglicher wohl merken, dass der Mahomed ein Verstörer ist unsers Herrn Christi und seines Reichs. Denn ..."* [297, с. 79]) – із тактикою пояснення;

– функція експресивна, що підкреслює суб'єктивне ставлення автора до актуального: *"Er (der Turke) ist Gottes Ruthe und des Teufels Diener, das hat keinen Zweifel / Also, da den Mahomed der Lügengeist besessen, und der Teufel durch seinen Alkoran die Seelen ermordet, den Christenglauben verstöret hatte, musste er wohl fort, und auch das Schwert nehmen, und die Leibe zu morden angreifen. Und also ist der Turkische Glaube nicht mit Predigen und Wunderwerk, sondern mit dem Schwert und Morden so weit kommen / Denn es ist nicht möglich, wo Morden und Rauben in Übung ist, dass da ein feine, löbliche, weltliche Ordnung sei, denn fur Krieg und Mord können sie des Friedes nicht achten, noch gewarten" [297, с. 10 – 17] – із тактикою звинувачення.*

Фігура риторичного питання і в цьому трактаті є важливою для вирішення авторського завдання. Функція такого питання полягає в тому, щоб підвищити емоційний тон вислову, звернути увагу адресата і здійснити на нього вплив (спосіб емоційно-експресивної презентації якогось фрагменту мовлення). Риторичне питання є більш навантаженим, ніж твердження або заперечення, є більш емоційно забарвленим, підкреслює чітку позицію автора щодо предмету дискусії. Своєю синтаксичною формою, змістом і смислом риторичні питання вволікають читача до роздумів та спонукають його зробити самостійні висновки [12, с. 167 – 168], наприклад:

"Was ist aber das fur eine Freiheit des Glaubens, da man Christum nicht predigen noch bekennen muss?" [297, с. 71] – укр.: *Що ж це за свобода віросповідання, якщо не можна не проповідувати Християнство, не увірувати в нього?* (переклад наш – **Н.З.**)

Таким питанням задається М. Лютер, полемізуючи на тему правдивості релігії мусульман. Цьому питанню передують аргумент турків про лояльне ставлення мусульман до будь-якої іншої віри:

"Denn wiewohl etlich sein Regiment darin loben, dass er idermann lässt gläuben, was man will, allein dass er weltlich Herr sein will, so ist doch solch Lob nicht wahr. Denn er lässt wahrlich die Christen öffentlich nicht zusammen kommen, und muss auch niemand

öffentlich Christum bekennen, noch wider den Muhamed predigen oder lehren" [297, с. 70].

На думку М. Лютера, риторичне питання має закріпити у адресата ідею про те, що релігія Магомета є хибною. У той же час форма риторичного питання є засобом підвести підсумок аргументативному блоку: фрагментом монологічного роздуму, зверненням автора до "колективного" (невідомого) адресата. Цією фразою нібито нічого не сказано, однак, адресат інтуїтивно має відчутти з боку М. Лютера емоційний осуд опонента, звинувачення його у неправомірних діях. Метою риторичного питання є залучити адресата до роздумів над проблемою, що є темою обговорення, щоб він міг простежити за ходом думок автора та, нарешті, погодитися з його точкою зору. Риторичне питання стоїть у комплексі аргументації про те, що турки, поміж всього, мають на меті знищення християнства:

"Denn der Turke (wie gesagt,) ist ein Diener des Teufels, der nicht allein Land und Leute verderbet mit dem Schwert, ..., sondern auch den christlichen Glauben und unsern lieben Herrn Jesu Christ verwüestet..." [297, с. 69].

Думка автора супроводжується у подальшому висновком: навіть якщо вони (турки) обіцятимуть своїм полоненим-іновірцям свободу віросповідання, не можна дозволяти ввести себе в оману, а треба чітко усвідомлювати, що турецьке панування є загрозою для країни, людей та християнської релігії:

"Darumb gehets auch also, und muss also gehen, was aus den Christen in der Turkei gefangen oder sonst hinein kommet, fället Alles dahin, und wird allerdings Türkisch" [297, с. 72].

Використання риторичного питання *"Was ist aber das für eine Freiheit des Glaubens, da man Christum nicht predigen noch bekennen muss?"* [297, с. 71] в динаміці оповідання (аргумент – риторичне питання – висновок) викликає напругу у читача, змушує його бути уважним щодо оцінки предмета ситуації. Завдяки риторичному питанню в рамках цілого комплексу

аргументації не погодитися з думкою автора, адресатові буде вже майже неможливо.

Головною стилістичною функцією риторичного питання в трактатах М. Лютера є функція інтенсифікації. Рівень інтенсивності при цьому збільшується через наявність в аргументативному блоці засобів протиставлення полярних явищ за типом *добро – зло / добре – погано* (*Freiheit des Glaubens – den christlichen Glauben verwüsten*). У прикладі, що наводиться далі, підкреслюється **полярність** (протиставлення) таких понять, як *Turken, Teufel* та *christliche Glaube, Herr Jesu Christ*. Інтенсивність протиставлення підвищується через прямі звинувачення опонента в неправомірності його дій: ... *gar kein Recht noch Befehl hat* та використання нормативної лексики з негативним забарвленням, інвективи: *ein lauter Frevel und Räuberei, rauben und beschädigen, Meerräuber, Strassenräuber, Teufels Diener*. Протиставлення полярних явищ слугує засобом тактики **звинувачення** і досягається тут через спробу автора встановити асоціативний зв'язок *Türken = Diener des Teufels*, а також через пряму номінацію та через оцінку дій опонента: *verderbet* та *den christlichen Glauben und unsern lieben Herrn Jesu Christ verwüsten*. При цьому особовий займенник *unsern* у сполученні з *lieben Herrn Jesu Christ* підкреслює ціннісні орієнтири адресата, належність автора й адресата до спільної групи МІ та підкреслює протиставлення понять *Türken, Teufel* та *christliche Glaube, Herr Jesu Christ*:

"Aufs erste, weil das gewiss ist, dass der Türke gar kein Recht noch Befehl hat, Streit anzufahren, und die Länder anzugreifen, die nicht sein sind, ist freilich sein Kriegen ein lauter Frevel und Räuberei, dadurch Gott die Welt straft, wie er sonst manchmal durch böse Buben auch zuweilen frumme Leute strafe" [297, с. 46]; "Denn er streit nicht aus Noth, oder sein Land im Friede zu schützen, als ein ordentlich Oberkeit thut, sondern er sucht ander Land zu rauben und zu beschädigen, die ihm doch nichts thun oder gethan haben, wie ein Meerräuber oder Strassenräuber. Er ist Gottes Ruthe und des Teufels

***Diener**, ..., der nicht allein Land und Leute **verderbet** mit dem Schwert, ... sondern auch den **christlichen Glauben und unsern lieben Herrn Jesu Christ verwüstet ... das hat keinen Zweifel**" [297, с. 47].*

Якісними маркерами, що вказують на **протиставлення** є фрази: "*das gewiss ist, dass **der Türke** ...wie ein **Meerräuber oder Strassenräuber** ... Er ist... des **Teufels Diener**, ..., der nicht allein Land und Leute **verderbet** mit dem Schwert, ... sondern auch den christlichen **Glauben und unsern lieben Herrn Jesu Christ verwüstet ... das hat keinen Zweifel.**"*

Використання риторичного питання можна віднести до тактик: звинувачення, пояснення, акцентуванні на ціннісних орієнтирах.

"Denn wer die Stücke an Christo verleuget, dass er Gottes Sohn ist, und fur uns gestorben sei, und noch itzt lebe und regiere zur Rechten Gottes, was hat er mehr an Christo?" [297, с. 79] – укр.:

"Тому, хто вважає за обман історію Христа, про те, що він є Сином Божим, помер за нас, продовжує жити та правити як справжній Бог, що можна сказати про його ставлення до Христа?"
(переклад наш – Н.З.)

Автор *аргументує* свою позицію щодо сказаного, роз'яснюючи ситуацію із народженням Христа. Він вважає його Божим сином, який віддав своє життя заради віри у добре життя на землі. Аргументація побудована на простій за змістом лексиці, простими за синтаксисом реченнями, у складі яких вжити мовні одиниці (сполучники, відносні займенники), які вказують на **порівняння, причину, протиставлення, наслідок**:

*"**Erstlich**, (причина) so lobt er wohl Christum und Mariam fast sehr, **als** die alleine ohn Sunde sein; **aber doch hält er nichts mehr von ihm**, **denn als** von eim heiligen Propheten, **wie** (порівняння) Heremias oder Jonas ist, verleugnet aber, dass er **Gottes Sohn und rechter Gott ist**. Dazu hält er auch nicht, dass Christus sei der Welt Heiland, fur unser Sunde gestorben, **sondern** (протиставлення) habe zu seiner Zeit*

gepredigt, und sein Ampt ausgericht fur seinem Ende, gleichwie ein ander Prophet" [297, с. 77].

Висновок (наслідок):

"Daraus kann nu ein iglicher wohl merken, dass der Mahomed ein Verstörer ist unsers Herrn Christi und seines Reichs. Da ist Vater, Sohn, Heiliger Geist, Taufe, Sacrament, Evangelion, Glaube und alle christliche Lehre und Wesen dahin, und ist anstatt Christi nichts mehr, denn Mahomed mit seiner Lehre von eigen Werken und sonderlich vom Schwert. Das ist das Häuptstücke des Türkischen Glaubens, darin alle Greuel, alle Irrthum, alle Teufel auf einem Haufen liegen" [297, с. 79].

Риторичне питання "*Denn wer die Stücke an Christo verleuget, dass er Gottes Sohn ist, und fur uns gestorben sei, und noch itzt lebe und regiere zur Rechten Gottes, was hat er mehr an Christo?" [297, с. 79]* у цьому випадку є ключовою ланкою аргументативного блоку, що поєднує у собі те, що було сказано до нього і надає проєкцію на те, про що піде мова після нього. У даному випадку риторичне питання є інтенсифікатором головної тези: *der Mahomed = ist ein Verstörer unsers Herrn Christi und seines Reichs*.

Можна зазначити і таку функцію риторичного питання, як додавання мовленню *драматичності, переживання, руху*. Це сприяє розвитку подій та привертає увагу адресата до певних аспектів зображуваного явища: зокрема, **що** має на увазі автор і **в чому** полягає його інтерес; очевидною є також "перспектива", яка має зазначити варіантні можливості відповіді. Для кульмінації аргументативного блоку М. Лютер обирає риторичне питання, бо воно є мотиваційним, має значний потенціал до спонукання адресата проникнути до суті справи. Риторичне питання у цьому контексті також слугують засобом реалізації тактик *пояснення, звинувачення*.

"Welchem frummen christlichem Herzen wollt nu nicht grauen fur solchem Feinde Christi? Weil wir sehen, dass der Turke keinen Artikel unsers Glaubens stehen lässt" [297, с. 82].

Шляхом використання цього риторичного питання М. Лютер спонукає читача до умовної відповіді: "Ні, я не прийму порядку та релігії ворогів Христа!" Після того, як здається, вже всі аргументи викладено, М. Лютер підводить читача до самостійного висновку, що логічно мав би витікати після осудження дій і слів опонента. Автор сподівається, що після такого його кроку адресат погодиться з ним, оскільки у противному разі він би автоматично відрахував себе зі складу вірних християн *frummen christen* та тих, хто вірує в Бога та Святу Трійцю, зарахував би себе до поборників турків, які бажають падіння віри християнства.

"Weil denn nun des Mahomed Alkoran so ein grosser manchfältiger Lügengeist ist, dass er schier nichts lässt bleiben der christlichen Wahrheit: wie sollt es anders folgen und ergehen, denn dass er auch ein grosser, mächtiger Mörder würde, und alles beides unter dem Schein der Wahrheit und Gerechtigkeit?" [297, с. 16] –
укр.: "Зважаючи на те, що Аль-Коран Магомета це великий різнобічний дух омани, який зовсім нічого не залишає від християнської істини: що інше може з цього слідувати, як не те, що він сам (Магомет) був великим могутнім вбивцею, та все разом, під покровом вдаваної правди та справедливості?"
 (переклад наш, Н.З.)

Таке риторичне питання схоже на питання-твердження, бо в ньому імплікована сама відповідь. М. Лютер одразу ж після питання продовжує свою аргументацію, що інтенсифікує головну тезу, висвітлену в риторичному питанні *Mahomed = ist Lügengeist, Mörder* та на основі цього проектує подальші події у світі під гнітом турків, пояснюючи, однак, неможливість мирного життя та порядку під владою Магомета:

"Wie nu die Lügen verstöret den geistlichen Stand des Glaubens und der Wahrheit, also verstöret der Mord alle weltliche Ordnung, so von Gott eingesetzt ist? Denn es ist nicht möglich, wo Morden und Rauben in Übung ist, dass da ein feine, löbliche, weltliche Ordnung sei,

denn fur Krieg und Mord können sie des Friedes nicht achten, noch gewarten" [297, с. 17].

У поданих вище прикладах функція риторичного питання полягає у "навантаженні" ситуації, додавання їй драматичності. Тактиками тут виступають *пояснення, звинувачення*.

2.4.2. Стратегія характеристики опонента

Ця стратегія пов'язана з оцінною номінацією опонента, за допомогою якої автор має на меті висловити у трактаті власну позицію до поставленого питання та водночас вплинути на думку адресата в рамках стратегії формування емоційного настрою адресата.

Мовленнєва характеристика персонажів, насамперед, складається з *пояснень* суті предмета ситуації у межах висловлень автора трактату, його оцінного ставлення до опонента, предмету, подій минулого та прогнозу розвитку подій. Вони насичені стилістично забарвленими словами, мовними засобами емотивної оцінки, призначеними для *негативної* характеристики та висміювання противників (значну частку тут становлять *оказіональні* композити з яскраво вираженим експресивно-оцінним компонентом в структурі значень слова, утворені за допомогою стилістичних засобів метафоризації та гіперболізації). Такий вибір зумовлений прагненням М. Лютера ефективно досягти поставлених комунікативних цілей шляхом впливу на свідомість адресата.

У ході *аргументації* власної думки негативна мовленнєва характеристика опонента найкраще виявляє себе під час поляризації оцінної лексики, як наприклад: *для характеристики турків*, їх дій та релігії, а також *для характеристики християн* та християнської релігії. Порівняйте:

Турки: *Streit, Krieg, Räuberei, Meerräuber, Strassenräuber, Mörder, Wölfe, morden und blutvergiessen, Gewalt und Unrecht, Lügenlehre und Verführer, böse Leute, Feinde, Feind Christi, Rottengeister, Mordgeist,*

Lügengeist, Verstörer, Gottes Zornruthe und Strafe, Teufels Diener, Teufels Knecht, vom Lügengeist besessen, Lügengeist unterthan.

Християнин: *unser liebe Herr Jesu Christ und sein Reich, unsern Herrn Christum meinen lieben Christen Christ mächtiger Christum Wahrheit nicht verlieren der gewissen Wahrheit, Wahrheit, Gerechtigkeit, frummes christliche Herz, frumme Christen, die Frummen zu schützen, wir, christliche Wahrheit, die Bösen zu strafen, geistlicher Stand des Glaubens, feine, löbliche, weltliche Ordnung, Friede.*

Завдання автора тут полягає не просто у підборі (виборі) мовних одиниць, а в активній участі в інтерактивному процесі, в якому адресат також займає активну позицію – бере участь в інтерпретації мовних дій, формує власну лінію поведінки, переймаючи точку зору автора.

2.4.3. Стратегія переконання

Складовими стратегії переконання виступають: *тактика пояснення* (інформативна функція, що відповідає за повідомлення), *тактика заклику* (функція спонукання, смисл речень з такими маркерами зводиться до вираження *наказу, заклику, рекомендації* тощо), *тактика обіцянки* (функція врахування ціннісних орієнтирів і акцентування позитивної інформації часто використовує контраст, протиставлення у часовому вимірі "рано" – "пізно", а також у якісній оцінці "добре" – "погано"). Поруч з цим, невід'ємними функціями стратегії переконання є експресивна функція та т. зв. магічна функція. Перша вказує на суб'єктивне ставлення адресанта до предметів та явищ, що є предметом обговорювання, а друга – сприяє викликанню патріотичних почуттів та поваги до Батьківщини.

М. Лютер вважав, що християни самі заслужили війну з Турками як покарання за свої пороки та гріхи перед Богом. Все частіше проводиться паралель із Содомом та Гоморрою. Ця думка звучатиме часто. Вона стає характерною для християнського світу того часу.

Звертаючись до пасторів, М. Лютер **закликає** їх: правильно розтлумачувати народу загрозу, *наводити* "яскраві приклади" та *пропонувати* методи боротьби з нею:

"Also muss man sie (щирих християн) aber finden. Die Pfarrherr und Prediger sollen, ein iglicher sein Volk, aufs Allerfleissigst vermahnen zur Busse und zum Gebet ... " [297, с. 51, 52]; "Die Busse sollen sie treiben mit Anzeigen unser grossen, unzähligen Sunde und Undankbarkeit, dadurch wir Gottes Zorn und Ungnade verdienet, dass er uns dem Teufel und Turken billig in die Hände gibt. Und auf dass solche Predigt deste stärker eingehe, muss man die Exempel und Sprüche der Schrift einführen, als von der Sundfluth, von Sodom und Gomorren, von den Kindern Israel ... " [297, с. 53]; "Es muss währlich dieser Streit an der Busse angefangen sein, und müssen unser Wesen bessern, oder wir werden umbsonst streiten ... " [297, с. 84]; "Darumb bete, wer da beten kann, dass solcher Greuel nicht unser Herr werde, ... " [297, с. 51].

Цей фрагмент тексту адресований, насамперед, проповідникам.

Тактика **заклику** представлена на мовно-мовленнєвому рівні модальними дієсловами наказового способу *müssen* та *sollen*, а також дієсловом *beten* у наказовій формі. М. Лютер закликає церкву до таких дій: **обов'язково треба** знайти щирих християн (чим більше – тим краще) (*muss man finden*); проповідники **повинні** (зобов'язанні) **закликати** народ до молитви та покаяння (*Prediger sollen vermahnen zur Busse*); під час молитви та покаяння **вони повинні** показувати та підкреслювати наші гріхи. (*Die Busse sollen sie treiben mit Anzeigen*); **необхідно** наводити приклади та уривки з Біблії, такі як про Содом та Гоморру (*muss man die Exempel und Sprüche der Schrift einführen*); ця битва (з дияволом) справді повинна починатися з покаяння та самоочищення, в іншому разі вона нічого не дасть (*Es muss währlich dieser Streit an der Busse angefangen sein, und müssen unser Wesen bessern*); **тому молися кожен, хто може**, щоб таке Зло не стало нашим Господарем!

(*Darumb bete, wer da beten kann, dass solcher Greuel nicht unser Herr werde*) – (переклад наш – Н.З.)

Висловлення "*Es muss währlich dieser Streit an der Busse angefangen sein, und müssen unser Wesen bessern, oder wir werden umbsonst streiten ...*" поєднує в собі інформаційну функцію (автор надає пояснення, чому саме битва повинна починатися з покаяння) та функцію спонукання (маркером цієї функції виступає модальне дієслово *müssen*, підкріплене підтверджувальним словом *дійсно – währlich*). Автор закликає враховувати ціннісні орієнтири: *що є "добре", а що – "погано"*; відбувається протиставлення: *почати з покаяння – або – даремно (an der Busse angefangen – oder umbsonst ...)*. *Експресія (і виразність)* – за рахунок модального дієслова *müssen* (у загальному контексті) разом з протиставленням *oder umbsonst* та особовими займенниками *unser* та *wir* – дає підставу виявити внутрішній стан автора: М. Лютер зараховує себе із читачем до спільної групи МИ, виражає близьке до відчаю хвилювання. Цей фрагмент виконує і *магічну* функцію. Його загальний смисл: *Ми – єдиний народ: ein iglicher Volk sein* та *боязнь гніву Господнього: schrecklichen Ruthe des göttlichen Zorns*. Покаяння через самоочищення надає полемічному мовленню певної ритуальності та сприяє появі та розвитку патріотичних почуттів і поваги до Християнства.

2. 5. Реалізація комунікативно-когнітивної моделі відносин *Лютер і євреї* у мовленнєвому жанрі *захист інтересів*

Концепція ставлення М. Лютера до євреїв була складною і неоднозначною. Її по-різному оцінювали фахівці з історії, політики, права, соціології. Однак, цю концепцію можна зрозуміти і пояснити, враховуючи, насамперед, те, що М. Лютер жив у конкретному історичному часі й був продуктом цього часу. У своїй діяльності він спирався на соціальні основи державних інститутів, які були успадковані від Середньовіччя. Великий

Реформатор вважав головною метою своєї діяльності звільнити Німеччину від насильства та несправедливості.

Враховуючи ілюкотивне значення висловлювань, які в сукупності зумовлені ціллю автора, формують зміст і смисл трактату "*Von den Juden und ihren Lügen*", ми вважаємо, що і в цьому творі **боротьба** М. Лютера спрямована на **захист інтересів** Німеччини та її громадян. Втілення цієї ідеї відбувається в межах стратегій, здійснення яких М. Лютер проводить через низку комунікативних тактик. Зауважимо, що інтерпретація стратегій і тактик у цьому трактаті дає підставу зазначити ідентичність їхнього формату за змістом і формою зі стратегіями і тактиками розглянутих вище полемічних трактатів. Ця ознака вважається нами тим чинником, що характеризує стиль М. Лютера, який, у свою чергу, дозволяє отримати картину ставлення автора до подій, які є об'єктом його полемічних творів. Звичайно, все це відбиває і риси портрету М. Лютера як політичного діяча.

2.5.1. Стратегія лояльності і розуміння

Стратегія лояльності і розуміння опонента, ситуації та проблем виявляє себе у *зваженості* М. Лютера в оцінці дій опонента, *намаганні зрозуміти* мотиви його вчинків. У перший період (приблизно 1513 – 1523 рр.) М. Лютер був схильним *засуджувати* переслідування євреїв та *рекомендував* "*щирі християнську*" терпимість по відношенню до них. М. Лютер *засуджував* проповідників, які не здатні ні на що, окрім того, щоб *перебільшувати* вчинки євреїв по відношенню до Ісуса Христа і тим самим сіяти озлоблення проти євреїв у серцях віруючих (коментар М. Лютера до Псалму 22) [252, с. 137]. М. Лютер *різко засуджував* конфіскацію Талмуду та равіністичної літератури. Він *зауважував*, що не слід очікувати перехід євреїв у християнство, але водночас сподівався, що багато хто з євреїв приймуть хрещення після того, як почують його проповіді.

Уперше М. Лютер спеціально звернувся до "єврейського питання" в трактаті "*Daß Jesus Christus ein geborener Jude sei*" (1523) [306, с. 312-337] – укр.: "*Про те, що Христос народився євреєм*". Вказуючи на те, що євреї того ж походження, що й Христос, М. Лютер зазначав, що *вони були праві в своїй відмові прийняти "папське язичництво"*. Як показує наступний приклад: "*Und wenn ich ein Jude gewesen wäre, und hätte solche .. pel und Knebel gesehen, den Christenglauben regieren und lehren, so wäre ich ehe ein Sau worden denn ein Christen*" [306, с. 314], М. Лютер говорить про те, що, якби він сам був євреєм, то, побачивши цих дурнів та шахраїв, які навчають християнству, зволів би перетворитися на свиню, аніж стати християнином (переклад наш – **Н.З.**). Він щиро вважав, що прийняти християнство євреям заважає лише фанатичність католицьких священиків: "*Denn unsre Narren, die Päpste, Bischof, Sophisten und Münche, die groben Eselköpfe, haben bisher also mit den Juden gefahren, daß wer ein guter Christ wäre gewesen, hätte wohl mocht ein Jude werden*" [306, с. 315]. М. Лютер пропонував тоді дозволити євреям займатися торгівлею та ремеслами. Він засуджував одновірців за недружнє ставлення до них і пояснював, що євреї – найкраща кров на землі, наприклад: "*die Juden sind nun einmal bleibend Jesu Blutsverwandte, während wir Heiden immer Fremdlinge in dieser Hinsicht bleiben*" [104]. У його спробі об'єднати християн та євреїв на основі Біблії не було ніякого відступництва [104]. У наведених далі фрагментах твору звернемо увагу на лексику (вона підкреслена нами), яка надає можливість встановити думки М. Лютера, що у цілому визначає підгрунття його громадянської позиції. Лютер вважав, що єдине, що може допомогти єврейському народу "виправитися", так це добре ставлення до них за правилами християнського милосердя, а не за папськими законами. Християнське населення повинно дружно приймати євреїв, дозволити їм жити та працювати разом з іншими і лише тоді два народи зможуть зблизитися, дехто навіть може вирішити перейняти християнську релігію, а якщо дехто з них залишиться затятим, то і в цьому М. Лютер не

бачив проблеми, бо серед християн також не кожна людина є добрий християнин. Наведемо слова М. Лютера, які це підтверджують:

"Und wenn wir gleich hoch uns rühmen, so sind wir dennoch Heiden, und die Jüden von dem Geblüt Christi: wir sind Schwäger und Fremdlinge; sie sind Blutfreund, Vettern und Brüder unsers Herrn. ... Auch hats Gott wohl mit der That beweiseth; denn solche große Ehre hat er nie keinem Volke unter den Heiden gethan, als die Jüden" [306, с. 314 – 315];

"... Ich habs selbst gehört von frommen getauften Jüden, daß wenn sie nicht bei unser Zeit das Evangelium gehört hätten, sie wären ihr Lebenlang Jüden unter dem Christenmantel blieben. Denn sie bekennen, daß sie noch nichts von Christo gehört haben bei ihren Taufern und Meistern" [306, с. 47];

"Will man ihnen helfen, so muß man nicht des Papsts, sondern christlicher Liebe Gesetz an ihnen uben, und sie freundlich annehmen, mit lassen werben und arbeiten, damit sie Ursach und Raum gewinnen, bei und umb uns zu sein, unser christlich Lehre und Leben zu hören und sehen. Ob etliche halsstarrig sind, was liegt daran? sind wir doch auch nicht alle gute Christen. Hie will ichs diesmal lassen bleiben, bis ich sehe, was ich gewirk habe" [306, с. 47].

Поступово, однак, М. Лютер змінює своє ставлення до євреїв. В його словах спостерігається ворожість. Він скаржиться на "непіддатливих євреїв із залізним серцем і упертих як диявол", які зберігають вірність своєму традиційному розумінню Святого Письма. Починаються нападки М. Лютера на лихварство євреїв. Його все більш дратує їх упертість і сліпота. Він вже не сподівається на діалог і, відтепер, М. Лютер ставить для себе євреїв на один щабель зі своїми найгіршими ворогами: турками і священиками Римської церкви. Дізнавшись про численні випадки, коли хрещені євреї поверталися в лоно своєї віри, він сприймає це як висміювання Християнської релігії і висловлюється так:

"... Wenn ich noch einen frommen Juden finde, der sagt er will sich taufen lassen, so will ich ihn auf die Elbbrücke führen, ihm einen Stein an den Hals hängen und ihn hinabstießen mit den Worten: Ich taufe dich im Namen Abrahams" [251, с. 37] – Укр.: "Якщо я знайду ще одного порядного єврея, який скаже, що хоче охреститися, то я відведу його до мосту через Ельбу, повішу йому на шию камінь і зіштовхну у воду зі словами: Я охрещаю тебе іменем Авраама." (переклад наш, Н.З.).

Наведений фрагмент свідчить уже про те, що М. Лютер переживає крах своїх ілюзій щодо надії повернути євреїв до Християнства. Той, хто противиться Божій правді, хто не приймає Христа, той може бути лише тільки слугою Диявола, "Той, хто сьогодні не з нами, той – проти нас". Такою стає логіка думок М. Лютера [104].

2.5.2. Стратегія агресії та звинувачення опонента

Полемічний трактат "*Von den Juden und ihren Lügen*" налічує 135 сторінок. М. Лютер наслідує у творі середньовічну антиєврейську літературу, повторюючи її нападки на євреїв: "*Sie sind eitel Diebe und Rauber / Daher gibt man ihnen oft in den Historien Schuld, daß sie die Brunnen vergiften, Kinder gestohlen und zerpfriemt haben*" [298, с. 525], тобто характеризує їх як "злочинців і розбійників, що викрадають дітей і отруюють колодязі" (переклад наш – Н.З.). Він пригадує легенди про те, що єврейські лікарі отруюють пацієнтів-християн, вселяє папству думки, що євреї – диявольське поріддя, титулує євреїв як "найкровожерливіший та найжадібніший до помсти народ" (переклад наш – Н.З.): "*Die blutdürstigen feinde unsers Christlichen und menschlichen Namens*" [298, с. 530]; "*Es stimmt aber alles mit dem urteil Christi, das sie giftige, bittere, rachgirige, hemische (= tückische) Schlangen, meuchel mörder und Teufels Kinder sind, die heimlich stechen und schaden thun, ... Teufels Kindern und Schlangen gezichte*" [298, с. 530]; "*O wie lieb haben sie das*

Buch Esther, das so fein zu ihrer blutdurstigen, rachgierigen, morderischen Begier und Hoffnung stimmt! Kein blutdurstigeres und rachgierigeres Volk hat die Sonne je beschienen" [298, с. 92].

Трактат має звичайну як для цього жанру структуру: вступ, три розділи основного тексту та заключний розділ. Перша частина присвячена проблемі буття "божим народом"; друга частина – Ісусу Христу як Месії; третя – єврейському запереченню (приниженню, дискредитації) персони Ісуса. У висновках включені "поради" М. Лютера громадськості.

Якщо у перших трьох частинах М. Лютер веде релігійну полеміку (у формі ненависної грубості), то в заключній частині він залишає цю тему і переходить до негативних оцінок дій єврейських проповідників. Претензії євреїв на право бути єдиними обранцями, єдиним улюбленим народом господнім (*das Volk-Gottes-Sein*) самі по собі вже могли мати негативний вплив на християн. М. Лютер, критично аналізуючи комплекс аргументацій, за яким єврейські теологи обґрунтовують права на буття єдиними обранцями Бога: дитинство Авраама, обрізання, володіння законом (Торою) і Єрусалимом разом із храмом, покриває кусючою іронією грубі заперечення і протиріччя єврейських легенд про життя Христа. Надалі для зручності він їх просто титулує як "брехня" [251, с. 80–90]. Якщо проти католицької церкви, папства, турків полеміка М. Лютера обмежується лише лайливими висловами (наприклад: *Kinder des Vaters aller Lügen und Mordes, Wölfe, Teufels Knecht, Strassenräuber, Wölfe und Mörder, Verräther und Bluthunde, sattanissime Papa, Spitzbube zu Rom, der Römische schalck, kind des verderbens, Kind des verdamnis, unchristliche Ketzer, der Bapstesel, Geuckler, bestien, Keisermörder, Stifftreuber, Ertzkirchendieb, Klösterfresser, Seelmörderm*), то у випадку з євреями у заключній частині трактату він пропонує застосувати проти них практичні заходи – аж до прямого вигнання:

"1. Man solle ihre Synagogen mit Feuer anstecken damit kein Stein mehr zu sehen sei, ewiglich 2. Man solle ihre Häuser zerstören, sie in einen Stall wie Zigeuner zusammentreiben ... 3. Man

solle ihnen ihre Gebetbücher, den Talmud und die Bibel wegnehmen, damit sie nicht mehr Gott und Christus zu verfluchen die Macht hätten ... 4. Man solle ihren Rabbinen bei Todesstrafe verbieten, Unterricht zu erteilen ..." [298, с. 522–526].

Стратегія звинувачення опонента виявляє себе у цьому трактаті як найпотужніша. Вірогідно тому, що у М. Лютера накопичилося багато фактологічних причин бути незадоволеним і обуреним поведінкою опонентів. Він веде: *відкриту дискусію* (з тими, хто був активним впровадженні іудаїзму серед християн), *звинувачує* (опонентів у неправомірності їхніх дій), *дискредитує* їх в очах своїх прихильників. Зазначимо: манера викладу власної точки зору на проблему у М. Лютера така, що зміст мовленнєвої дії, як правило, є відкритим для прочитання і простим для розуміння. Так само на експліцитній основі відбувається прочитання смислу сказаного автором. Сприяють цьому два фактори: проста за лексичним значенням лексика, яка у контексті набуває зрозумілої для читача конотативної інформації, а також вміло представлена автором реальна картина дійсності зі всіма позитивними та негативними реаліями, у межах якої живе німецький народ і творить автор. Тим самим М. Лютер показує, що він в одному ряду з народом. Народ має повірити йому і побачити в ньому захисника.

Вже у вступі трактату М. Лютер, зазначаючи мету свого твору, *nonпереджує* християн про загрозу іудаїзму "*giftigen Vornehmen der Juden Widerstand leisten; die Christen gewarnt haben, damit sie sich von den Juden nicht narren lassen, Juden zu werden*" [298, с. 417]. Він більше не має наміру вести діалог з євреями, закликає своїх прибічників не говорити більше з євреями, а говорити про євреїв та їхні справи: "*nicht mehr mit den Juden, sondern von den Juden und von ihrem Tun reden.*" [298, с. 419]. Іудейських проповідників, що критикують його позицію, М. Лютер звинувачує в перекручуванні Святого Письма з метою знищити Християнство: "*die*

Sprüche der Schrift zu verkehren ... unseres Glaubens Grund umzustissen"
[298, с. 417]:

*"Ich hatte mir wohl vorgenommen, nichts mehr, weder von den Juden noch gegen die Juden zu schreiben. Aber weil ich erfahren, dass die elenden, heillosen Leute nicht aufhören, auch uns, das ist die Christen, an sich zu locken, habe ich dies Büchlein ausgehen lassen, damit ich unter denen erfunden werde, die **solchem giftigen Vornehmen der Juden Widerstand getan und die Christen gewarnt haben, sich vor den Juden zu hüten**. Ich hätte nicht gemeint, dass ein Christ sich sollte von den Juden narren lassen, in ihr Elend und Jammer zu treten ... "*
[298, с. 417].

Трактат адресується не євреям, а одновірцям. М. Лютер пише про євреїв у третій особі: ми, християни, – вони, євреї. У першій частині трактату М. Лютер звинувачує опонентів у тому, що євреї зневажають та наводять наклеп на Христа. У другій частині він вперше звинувачує їх у лихварстві, жадібності, нечесності і паразитизмі. При цьому він використовує силу свого красномовства:

"Denn sie sind aller bosheit vol, vol geitzes, neides, hasses untereinander, hohmuts, wuchers, stoltzes, fluchens wider uns heiden"
[298, с. 442];

"hüt dich, lieber Christ, fur solchen verdampften Leuten" [298, с. 434]; *"Darumb wisse du, lieber Christ, und zweivel nichts dran, das du neh est nach dem Teufel keinen bitteren, giftigern, hefftigern Feind habest, denn einen rechten Jüden, der mit ernst ein Jüde sein wil"* [298, с. 482].

М. Лютер називає євреїв "чужоземцями", "господарями у нашій власній країні", непрямо звинувачує їх у тому, що вони не працюють, а живуть лише у своє задоволення, тоді як німці повинні працювати на них, віддавати їм гроші:

*"Denn die Juden als **Fremdlinge** sollten wahrlich und gewißlich nichts haben, und was sie haben, das muß gewißlich unser sein. So **arbeiten sie nicht**, verdienen uns nichts ab, auch schenken oder geben wir ihnen nichts, dennoch haben sie unser Geld und Gut und sind damit **unsere Herren in unserm eigenen Lande** und in ihrer Verbannung"* [298, с. 482].

М. Лютер звинувачує рабинів-талмудистів у тому, що вони приховують від євреїв правду, неправильно тлумачать Слово Боже. Лексика, обрана ним, підкреслює негативну думку автора щодо дій рабинів:

"... ire verdampte Rabinen ... ir arme Jugent und gemeinen Man so mutwilliglich vergifften, und von der warheit abwenden" [298, с. 449];

"... dieser (Rabbi) ist ein köstlicher Meister, den solt man mit Esels förtzen krönen (mit Disteln bekränzen)" [298, с. 460];

"... der Narr (Rabbi)" [298, с. 460];

"... mutwillige Lügenger, Gottslesterer und seines Worts verckerer sind (Rabbi)" [298, с. 461];

"... narrheit ... (eines) verblendten Rabi" [298, с. 474];

"Denn ich halte, wo solche (diese) Schrift möchten bey dem gemeinen (jüdischen) Man und Jugent gelesen werden, sie solten ire Rabinen alle steinigen, und erger hassen, denn sie uns Christen thun" [298, с. 449].

М. Лютер звинувачує євреїв і за те, як вони поводять себе у суспільстві. Іронія і сарказм автора відбиті у словах з оцінною конотацією, зокрема, з антонімічною конотацією, у вживанні форми найвищого ступеня прикметника, форми дісприкметника 2. Своє негативне ставлення до євреїв автор виражає також за допомогою стилістичних фігур (повтору, граматичного паралелізму, перелік), слів з експліцитним денотативним та конотативним значеннями. Створюється насичена емоціями картина

дійсності. Зазначимо лексику та стилістичні фігури, прочитання яких надає можливість визначити ставлення М. Лютера до цього питання:

Емоційно-експресивна лексика:

"*Auch wenn sie nicht so stock starr blind weren, ... Denn sie voller zeuberey, geuscherey, ... (das ist Abgötterey), vol neides und stoltzs, dazu eitel Diebe und Reube, ... gestolen und geraubet haben, durch iren verdampften wucher, ... Leben also teglich von eitel Diebstal und Raub mit Weib und Kind, als die Ertzdiebe und Landreuber, der billich am Galgen seiben mal höher, denn andere Diebe hangen solt*" [298, с. 502];

"*Es ist ein hallstrig, ungleubig, stoltz, böse, verzweivelt Volck ...*" [298, с. 510];

"*Die blutdürstigen feinde unsers Christlichen und menschlichen Namens ...Es stimmt aber alles mit dem urteil Christi, das sie giftige, bittere, rachgirige, hemische (= tückische) Schlangen, meuchel mörder und Teufels Kinder sind, die heimlich stechen und schaden thun, ... Teufels Kindern und Schlangen gezichte*" [298, с. 530].

Негативна оцінна лексика, що сприяє вираженню іронії, сарказму автора:

"*Ob die Jüden fergeben wollten, sie kündten nicht verstehen, wie drey Persone ein einiger Gott sey, Warum verleugnet, verdampft, verflucht denn ir lesterlich, verfluchts lügen Maul, das es nicht verstehet? ... Und diese unfletige, blinden, verstockte lügen Meuler wollen urteilen und wissen, wie es ewigen wesen Gottes gethan sey*" [298, с. 540];

"*Noch will Gott solche ire heilige Busse, so grosser Heiligen und liebsten Kinder, nicht hören, Und lesst der ungerechte Gott solche heilige Leute umb sonst so herzlich fluchen (ich wolt sagen, beten) wider unsern Messia und alle Christen, will weder sie noch ir fromes wesen, das mit des Messia und seiner Christen blut dick, dick, grob, grob (= derb) uberzogen ist*" [298, с. 520];

"*Ists nicht gnug, wenn du (ein Christ) hörest, das die edlen, beschnitten Heiligen so sagen? Wiltu noch nicht lernen, das solch heilig Volck, von allen*

geboten Gottes frey, nicht sündigen kann, mügen liegen, lestern, schmehen, morden, wen sie wollen, auch Gott selbs und alle seine Propheten, ist alles eitel herrlicher Gottesdienst. ... die zarten (= sauberen) reinen, klugen Heiligen ... die hoch verstendigen, beschnitten und tieff erleuchten Heiligen ... die edlen beschnitten Heiligen" [298, c. 517];

*"Und hie gehen die Wetter über uns mit **fluchen, lestern, speien**, das nicht zu sagen ist, Wüdschen uns das **Schwert und Kriege**, angst und alles **Unglück** über uns verfluchten Goijm kome. Socl **fluchen** treiben sie ... , das sie ia sollen **bitter, giftig und böse feinde der Christen** bleiben" [298, c. 520];*

*"So **rauben** sie und **saugen** uns aus, **liggen** uns auff dem halse, die **faulen schelmen und müssigen wenste, sauffen, fressen**, haben gute tage in unserm Hause, **fluchen** zu lohn unserm **Herrn Christo, Kirchen, Fürsten und uns allen, drewen und wüdschen** uns on unerlas den tod ... " [298, c. 529];*

*"Wie sie die **Brunnen vergiftet, heimlich gemordet, Kinder gestolen**" [298, c. 530].*

Іронія:

*" ... **außerwählte, heiligen volck Israel**" [298, c. 419];*

*"Die **Edlesten, Ja allein** Edle menschen auff Erden" [298, c. 420];*

*"**Edle** Geblüt und stam Israel" [298, c. 420];*

*"... **feine** Kinder Abrahe (...) **Ja wie ein fein Volck** Gottes sie sind" [298, c. 423];*

*"**Allein** wollen **gottes Volck** heissen ... und wollen **Gottes Volck allein und eigen sein**, " [298, c. 432]. І в той же час:*

Звинувачення:

*"alle Welt **verdammen** ... alle Menschen auff Erden stoltzig und hohmutiglich verachten" [298, c. 439];*

*"wollen sie gleich wol **die Edlesten Herren** gegen uns **Heiden** sein, des Geblüts oder Gesetzs halben ... " [298, c. 441];*

*"Allein wollen **gottes Volck** heissen, Die andern alle **verfluchen**, wie sie (die Juden) thun" [298, c. 432];*

Іронія і сарказм:

"*Ein Gottes Volck (...) heilige und aussondere*" [298, с. 428];

"... *geßondert und eitel heilig volck Gottes*" [298, с. 429];

"... *die liebsten kinder* (Gottes)" [298, с. 433];

"... *grosse Ertzveter, herrliche Könige, Treffliche Propheten*" [298, с. 438];

"... (die Juden) *dieses heiliges, auserweltes, Edels und hochgelobets Volck, das Gottes wort hat*" [298, с. 440].

Фрагменти трактату ілюструють застосування автором такої фігури, як **порівняння** – **Добра і Зла** (для характеристики євреїв і правідних християн):

Символи Добра: *mechtig, hell, warhaftig, allmechtig, fein und herrlich, freude und trost, wissen und verstehen, Gesetz halten, mit fest und starck beweiset, mit allen ehren, zittern und freuden* у сполученні з навмисно підкресленим *mir, wir, unsern HERR Gott, die warheit Gottes bey uns wider sie, Wir haben die Schrift besser, denn sie, unser (christliche) Glaube, wir Christen;*

Символи Зла: *lügenhafftig, des hohmütigen, spöttischen Teufels wort, unvertsand Göttlicher Gebot, sewisch zu wülen, schweinish zu reissen, rhumen, hochmutig sein, hohmut* у сполученні з підкресленням паралелей та асоціацій *alle Teufel - die elenden Jüden, Teufels wort ... durch die Jüden*. Наприклад:

"*Der Text ist zu mechtig und zu hell*" [298, с. 468];

"*Gott (ist) warhaftig und allmechtig*" [298, с. 463];

"*Alle seine werck sind fein und herrlich*" [298, с. 463];

"*Denn Gott leidet nicht und kan nicht liegen*" [298, с. 464];

"*Und mir solche Sprüche seer grosse freude und trost geben, weil wir auch im alten Testamen solche starcke Zeugnis haben*" [298, с. 468];

"... *wir müssen unsern HERR Gott nicht halb warhaftig und halb lügenhafftig schelten*" [298, с. 465];

"... (die Christen) *da wissen und verstehen, Was Gesetz und Gesetz halten oder nicht halten sey*" [298, с. 445];

"So ist ... unser (christliche) Glaube ... mit fest und starck beweiset"
[298, с. 465];

"Hie von reden und leren wir Christen, Solchs reden und leren uns die Propheten und Aposteln" [298, с. 445];

*"Wir haben die Schrift besser, denn sie, das wissen wir (Gott lob) fur war, Und sol alle Teufel uns die selbige **necht nemen**, schweige denn die elenden Jüden"* [298, с. 450];

"... des hohmütigen, spöttischen Teufels wort, der durch die Jüden uns Christen mit unserm Christo auff's bitterst und giftigst spottet"
[298, с. 461];

2.5.3. Стратегія переконання адресата

Спостереження над текстом трактату показує, що М. Лютер для досягнення своїх цілей значну увагу надає організації та втіленню стратегії **переконання адресата** в правоті своїх ідей, тверджень і міркувань. Встановлення семантико-стилістичного змісту лексики, когнітивно-прагматична інтерпретація окремих речень, висловів, фрагментів трактату дозволила визначити частотні тактики реалізації даної стратегії. Це – *аргументація, повтор, звертання*.

2.5.3.1. Тактика аргументації

Як тактичний крок аргументація знаходить реалізацію у: логічному структуруванні тексту (інформації), наведенні фактів, посиланні на авторитети, поясненні окремих фрагментів ситуації / особистої думки, твердженні, застосуванні риторичного питання і відповіді автора на нього, повтору, заклику. Зазначимо, що тактики виявляють себе як окремо, так і у взаємодії. Пояснити можна це тим, що тактики за цілеспрямованістю можуть вирішувати схожі завдання, наприклад: наведення фактів і посилення на

авторитети; риторичне питання та повтор; пояснення окремих фрагментів ситуації та повтор.

Логічному структуруванні тексту у мовному аспекті сприяють такі лексичні одиниці, як: *Summa, ... , Daraus ... , Darnach, ... , Zum dritten, ... , Zum vierden, ... , / Zum andern ... , Zu letzt ... , Erstens, daß ... , Zweitens, daß... , Drittens, daß ... , ...* і т.п. Їхньому вживанню, звичайно, передують мисленнєві операції автора: із низки інформації йому необхідно, по-перше, вибрати те, що є найбільш важливим для представлення ситуації; по-друге, бажано подати події, факти, думки у такій послідовності, щоб у цілому вислів / фрагмент тексту / сам текст мав: логіку причинних та / або наслідкових зв'язків, зв'язок фрагментів (частин), завершеність думки / теми. Це сприятиме ефективності інформації у плані здійснення впливу на адресата відповідно до мети автора. Приклади:

Висновок (завершеність думки):

"Summa, Es ist ein Prophetenmördisch Volck, können sie nicht mehr die Lebendigen, so müssen sie doch die todten morden ... "
[298, с. 439].

Логіка причинних зв'язків:

*"Daraus (das die Juden von Gott nicht erhoert sind) sich schleusst gewaltiglich, das sie **nicht die fromen Jüden, sondern der verlorne hause des Hürischen und Mörderischen Volcks sein müssen**"*
[298, с. 442];

Послідовність думок:

*"So wollen wir doch...beweisen, dass wir recht glauben und sie ganz irgehen in diesem Artikel vom Messias... **Erstlich** nehmen wir uns den Spruch Gen 49, 10 vor..."* [298, с. 450];

"Danach nehmen sie ihm seinen Namen. Denn Jesus heisst im Hebräischen Heiland oder Hilfe ... " [298, с. 513];

"Danach heissen sie ihn ein Hurenkind und Maria eine Hure, den sie mit einem Schmied im Ehebruch gehabt" [298, с. 514];

"Erstlich, daß man ihre Synagoga oder Schule mit Feuer anstecke und ... Zum andern, daß man auch ihre Häuser ebenso niederreiße und zerstöre Zum dritten, daß man ihnen all ihre Gebetbüchlein und Talmudisten nehme ... Zum vierden, daß man ihren Rabbinern bei Leib und zum fünfften, daß man den Juden das freie Geleit und das Recht auf die Straßen ganz aufhebe ..." [298, с. 523–526]

Застосування лексики, яка слугує для структурування думок у плані їх виокремлення, послідовності, логіки, завершеності є обов'язковим кроком на шляху надання тексту тих когнітивно-прагматичних компонентів, які повинні надати йому належний ступінь ефективності (плив на адресата).

Ефективною у налагоджуванні контакту автора з адресатом, подальшою взаємодією з метою *переконання* і досягнення *взаєморозуміння* є фігура риторичного питання. Наприклад:

"Und wollen gleich alle sampt, keinen ausgeschlossen, Abrahams blut, der Beschneittung und Moses Volck, das ist Gottes Volck sein ... So sie doch wissen, das Gott solchs nicht leiden kann ... Was sol man viel sagen? ... Wenn der Rhum gnug were da zu, das Gott sie solt darumb sein Volck achten, das er mit inen geredt, und sie sein Wort oder Gebot haben, So sind die Teufel in der Helle viel wirdiger, Gottes Volck zu sein, weder die Jüden, ... " [298, с. 442];

*"Was hilft sie nu, das sie Gottes gebot wissen und haben? ... Moses ... sprach: Du bist der Gott, der sunde vergibt, und ist niemand fur dir unschuldig. Das ist soviel gesagt: Niemand hellt deine Gebot, on wem du die sunde vergibst Alle Heiligen müssen bitten fur ire Sünd. Das heisst: Kein Heilige hellt Gopttes gebot ... **Halten es die Heiligen nicht, Wie werdens die Gottlosen, Ungleubigen, bösen halten?** ... Das ist: sie halten seine (Gottes) Gebot nicht, und dürffen vergebung der sunden" ... Hie von reden und leren wir Christen, ..., und rhümen sich*

doch keines Gesetzes noch Heiligkeit, wie die Jüden thun in iren Schulen... " [298, с. 442–445].

Попри те, що зміст такого питання є доступним для сприйняття, М. Лютер з метою підкреслити значущість предмета полеміки дає відповідь на нього. Наприклад, вираження власної позиції (*відкритого непогодження та іронії*) щодо претензії євреїв на право бути "єдиним улюбленим народом господнім" (*das Volk-Gottes-Sein*), автор здійснює у формі **твердження**:

"Und was wollen wir viel sagen? Ich will (was die Geburt vor Gott gilt) eben so edel sein wie ein Jude... Und ist hier kein Unterschied der Geburt oder des Fleisches und blutes halben, wie das alle Vernunft sagen muss... So müssen sie zuerst solche lästerlichen Gebete aus ihren Schulen und aus ihrem Herzen und Munde tun" [298, с. 463];

"Sie sind nicht Gottes Volck? Denn wer Gott oder sein Wort nicht hören noch leiden kan, der ist nicht Gottes Volck. Und eine Schlußfolgerung: Ist er nicht Gottes Volck, so ist er des Teuffels volck ... " [298, с. 431];

"Nu, wer wil hie Gott unrecht geben?" [298, с. 437];

Є приклади, коли на риторичні питання М. Лютер **не** дає відповіді. Вірогідно, він залишає їх адресату, розуміючи, що адресат сам знайде відповідь. У такий спосіб ступінь впливу, на думку автора, має бути вище:

"Wer wil sie hie straffen, das sie irren oder feilen?" [298, с. 449];

"Wie kanstu so veracht sein bey menschen Kindern?" [298, с. 449].

Аргументація у М. Лютера включає також акти *пояснення* (окремих деталей ситуації). Форма пояснень – це, як правило, прості речення, сполучники, які розкривають причинні зв'язки, обставину, наслідок (*weil, darumb, sonst*). Вирішенню цього завдання слугують також прості словосполучення (*unser Gott, sollen ... sein Volck sein*), значення яких відбиває звичайні життєві ситуаційні зв'язки, об'єкти, з якими люди постійно стикаються, зрозумілі для народу події – наприклад: про те, **що** Бог належить всім народам (чого ніяк на той час не визнавала Іудейська церква): **"Das ist:**

Er wil unser Gott dadurch sein, Und wir sollen da durch sein Volck sein. / Das ist: Gott und seine Endliche meinung"; що ніхто не може заборонити вірити в Бога: "Weil es einerley Beschneittung, von einerley Gott geboten, von einerley Vater (...), allen gemein ist" [298, с. 429]; що проповідники обдурюють і зраджують народ: "... solchs (gotliches Gebot von der Beschneidung und ihrer Heiligkeit) schendlich erlogen ist. Weil Moses und alle Propheten sagen, das ire Beschneittung (weil sie unbeschnittens hertzen) sie selbst nicht geholffen habe, denen sie doch geboten ist. Wie solle sie denn uns helfen, denen sie nicht geboten ist?" [298, с. 435].

Прокоментуємо фрагмент тексту, де М. Лютер наводить докази зі Святого Письма про те, що Господь обіцяв прихід Месії за часів існування Храму Іудеїв, і тому Ісус Христос і є справжній Месія ("*So ists hie gewaltiglich beweiset, das Messia, der Heiden Hembdath, komen sey zur zeit, da dieser Tempel stund.*"). Ці докази, в свою чергу, заперечують "хибне" очікування Месії із боку євреїв та є контрдоказом до "невизнання" Ісуса як Месії ("*es nu hart an der zeit war, das dieser Same oder Messia komen solt... Denn ich will zu allen Heiden lassen den Hembdath komen, den werden sie lieb haben und im anhangen*"):

"Wolan, das wir den Spruch Haggai enden, So ists hie gewaltiglich beweiset, das Messia, der Heiden Hembdath, komen sey zur zeit, da dieser Tempel stund, wie es die alten haben verstanden, und der itzigen Jüden faule nichtige glosen auch zeugen, Weil sie nicchts dawider zu sagen wissen ... Denn wer faul, kalte und lose antwort gibt, der zeuget und urteilet uber sich selbbs, das er verlorne sachen habe ... Weil es nu hart an der zeit war, das dieser Same oder Messia komen solt, spricht er: „Noch ein kleines“, das ist: bis her ist das rumorn in meinem Volck Israel allein... gewest, das hat der Teufel immer wolt fressen und alle Könige umbher wider sie gehetzt, Denn er wuste wol, das der verheissen Same in diesem Volck war, ders im thun solt, darumb hat ers immer wolt auffreiben, ... Wolan, es ist noch umb ein

*kleines zuthun, so will ich im rumorens gnug geben... nicht allein in meinem Volck Israel..., **Sondern**, so weit Himmel und Erden ist, Meer und Trocken, **das ist:** wo es nass und trocken ist..., **Das ist:** wo Menschen sind, ...**Denn** ich will zu allen Heiden lassen den Hembdath komen, den werden sie lieb haben und im anhangen"* [298, с. 484–485].

Пояснення та відповіді автора вміщують аргументи на захист правдивості слів Господа Бога та його пророків. Автор підводить адресата до висновку, що в дійсності брехунами є самі іудейські проповідники: "..., **sonst** würde Gottes wort und verheissung zur **lügen** werden" [298, с. 462]; "**oder** Gott müste ein Lügner sein" [298, с. 463]; "..., **oder** David ist gestorben als ein verzweivelter (heilloser) Lügner" [298, с. 463]; "**oder** Jeremia mus kein Prophet, sondern ein Lügner sein" [298, с. 470].

Тактика **аргументації** спирається також на акти **твердження**. Синтаксична форма таких тверджень – це, як правило, прості за синтаксисом речення, усталені фрази. У прагматичному аспекті речення-твердження мають чітке ілюктивне значення і мету, а у стилістичному – завдяки експресивній лексиці та відповідним (стилістичним) фігурам – надають реченню / тексту (фрагменту) **виразність**, яка сприяє впливу на адресата. Наприклад, фрагменти, що слідують далі, відбивають:

– **полеміку** на тему про приналежність іудеїв до обранців Господніх:

*"Die Sprüche **erzwingen gewaltiglich**, das der Jüden hohmut und Rhum von der Beschneittung, wider die unbeschnitten Heiden, ein lauter nichts ist, ... Das Gott ... so **klar und hell** urteilt ir unbeschnitten hertz, und damit verdampt ire fleischliche Beschneittung mit irem Rhum und Gebet"* [298, с. 432];

– **полеміку** на тему хибного трактування іудеями Божих Заповітів щодо "вічного" існування Храму Давида і, як наслідок, марного очікування іудеями Месії:

"Und wo wolt Gott ... bewaret haben, da er David ein ewiges Haus und Stuel verheisst? ... Denn wo sie Gott warhafftig halten

wollten, mussten sie bekennen, das Messia komen were fur 1500. jaren, auff das Davids Haus und Stuel so lange nicht hette müssen wüste (= **verlassen, zerstört**) sein, wie sie es achten, Sintemal Jerusalem so lange ist on Stuel und Haus Davids in der assche gelegen. ... müsste Davids Haus nicht ewig, sondern **ein vergenglich Haus** sein ... Aber, **wie gesagt**, Unser Glaube ist damit frölich **gesterckt, sicher und gewis gemacht**, das wir den rechten Messia haben, zur zeit, da Herodes den Scepter Juda und Saphra weg nam" [298, c. 472];

"Sol nu Davids Haus ewig, und Gott warhaftig sein, So mus der rechte König Juda, der Messia, zur selbigen zeit komen sein, **Hie wider hilfft kein belvern** (= bellen), **deuten, glosiern, Der Text ist zu mechtig und zu hell**. Wir haben daran **gnug**: Erstlich, Das unser Christlicher Glaub hie mit **auff das aller sterckest beweiset ist**, Und mir solche Sprüche seer grosse freude und trost geben, weil wir auch im alten Testament **solche starcke Zeugnis haben** ... " [298, c. 468];

– **полеміку** на тему бажання іудеїв бути **єдиним** улюбленим обраним Богом народом:

"Und wenn ich wolt einem Jüden hohen, grossen verdries (= Verdruss, Ärger) thun und recht erzürnen, so wolt ich sprechen: Hörestus, Jehudi, weistu auch, das ich ein rechter Bruder bin aller heiligen Kinder Israel, und ein Miterbe im Rech der rechten Messia? **Das hat keinen zweivel**, Da solt ich rham fahen (= zuschanden werden), Kündt er mich mit Basilisten aqugen ansehen, so thet ers **gewis**, Und was er mir da wündschen würde, das kündten alle Teufel nicht ausrichten, **das weis ich fur war**, wens inen Gott gleich erleubete" [298, c. 481];

– **полеміку** на тему доказу пророцтва приходу Месії – Ісуса Христа та кінець правління Іудеїв:

"Aus dem allen sehen wir nu, das Daniel mit seinen 70. wochen fur uns, wider der Jüden Lügen und Narrheit, **ganz gewis und fest sehet**

als eine eiserne Maur und unbeweglicher Fels, Das der rechte Messias komet sein für dem ende der 70. wochen, und getödtet, und wider lebendig worden, den Bund Gottes die letzte wochen geleistet hat, ..., das sie bald her nach durch die Römer zerissen, das Volck mit Regiment und allem zerstöret ist, wie der Engel spricht: „Es sind 70. wochen über dein Volck und deine Stad abgerechent, damit ein ende“ [298, с. 510].

Твердження автора набуває додаткового впливу, якщо він спирається на думки та ідеї авторитетних осіб: *"wie Mose sagt (...)" [298, с. 426]; "David (...) spricht" [298, с. 426]; "Wie S. Paulus sagt" [298, с. 437]; "Lyra sagt recht: ... " [298, с. 460]; "Und wie die Historien zeugen..." [298, с. 468]; "Moses und alle Propheten sagen, das ... wie droben die eingefürte Sprüche Mosi und Jeremie zeugen" [298, с. 436]; "Wie Psal. (...) sagt: ..." [298, с. 441]; "(wie sie Esaias nennet) ..." [298, с. 446]; "So gehets denn nach dem Spruch Mosi: ..." [298, с. 447]; "Lyra sagt recht: ..." [298, с. 460]; "wie Isaia ... von inen (den Juden) geweißagt hat" [298, с. 462]; ... , Spricht Jeremia" [298, с. 472]; "... , wie das Lyra, Burgensis und andere zeugen, ..." [298, с. 480].*

Наприклад, у полеміці на тему **вихваляння** іудеїв перед усім світом, що вони є обранцями Господніми (*"Sie haben einen Grund, darauf sie aus der Massen hoch pochen und trotzen, das ist: sie sind von den höchsten Leuten auf Erden geboren, von Abraham, Sara, Isaak, Rebekka, Jakob und von den zwölf Patriarchen und so fortan von dem heiligen Volk Israel... Wir (Goijim) Heiden sind gegen sie in ihren Augen nicht Menschen, sondern kaum wert, dass wir von ihnen (als) arme Würmer eingeschätzt werden..."*), автор спростовує такі твердження, посиляючись на слова Мойсея та Давида з Біблії: *"Item so rhüme ich mich, Das Japheth, das erst geborn Son Noha, sey auch mein rechter natürlicher gros Vater, Und seine Ehe fraw (wer sie auch gewesen ist)sey meine rechte natürliche gros Mutter. Denn wir Heiden sind alle von im her komet, wie Mose sagt. So hat Japheth mit seinen nachkomet, als der Erstgeborner son und rechter Erbe, zu pochen wider Sem, seinen jüngern Bruder, sampt seinen nach komet, sie heissen Jüden, oder Ismaeliten oder Edomiten" [298, с. 426].*

Надалі М. Лютер наголошує на **рівності** всіх перед Богом, посилаючись на слова Давида:

*"Aber das wir hie von komen (= den Gegenstand verlassen) David der wirfft uns alle **fein und gewaltiglich** (= überzeugend) in einen hauffen, Psal.Lj., da er spricht: 'Sihe, Ich bin in sunden empfangen, Und meine Mutter trug mich in Sunden etc.' Sehe nu hin, du seiest Jüde oder Heide, Von Adam oder Abraham, von Henoch oder David geborn, Und rhüme dich fur Gott deines schönen Adels, deines hohen stammes, deines alten Herkommens, Hie findestu es ... das wir von natur oder Geburt wegen nicht können gottes Volck oder Kinder sein ... , denn das wir schlechts verdampte Sünder ... sind" [298, с. 426].*

У полеміці щодо невизнання євреями Ісуса Христа як Месії М. Лютер протиставляє сучасним "невірним" євреям їхніх праотців, справжніх "правильних" Іудеїв, що розумілися на Святому Письмі та Божих Заповітах:

*"Die verzweivelte Schelcke wissen wol, das ire alten Vorfaren diesen **Spruch Haggai von Messia** verstanden haben ('Noch uber ein kleines, so will ich bewegen Himel und Erden, das Meer und das Trocken Und sol komen Hembdath aller Heiden', das ist Messia, ...), wie das **Lyra, Burgensis und andere Zeugen**, (...) sie (...) machen aus irem eigen tollen Kopff ein eigen Biblia ... Und sie drüber Gott und seine Schrifft verlieren. .. **Solchs stimmt mit dem Spruch Jacob**: 'Und dem Silo oder Messia werden die Völcker gehorchen', das ist: sie werden in mit freuden annemen, Sein Wort hören, und on schwert, ungezwungen, sein Volck werden, ... **Hie zu stimmt auch Isaia ij.**, : 'Es wird zur letzten zeit der Berg, da des HERR Haus ist, zugericht werden, Und werden da selbs alle Heiden zu lauffen..., Denn von Zion wird ein Gesetz ausgehen, und des HERRn Wort von Jerusalem etc.' Und durch aus reden die **Propheten von Messia Reich** unter den Heiden" [298, с. 480 – 481].*

Наведені приклади ілюструють позицію М. Лютера щодо розуміння

важливих етапів в історії християнства та ролі особистостей в цій історії. На його думку, він має вдосталь безперечних підтверджень власних (контр-) аргументів щодо головних ліній конфлікту з євреями.

2.5.3.2. Повтор як окрема тактика стратегії впливу

Застосовуючи цю стилістичну фігуру, автор акцентує увагу адресата на певному фрагменті подій (тексту) з метою смислового та емоційного посилення, що впливає на сприйняття адресатом інформації, визначає її значущість (ефективність), ініціює реакцію адресата.

Повтор у тексті цього трактату виявляє себе у різних видах. Наведемо приклади:

Дослівний повтор використовується М. Лютером для підкреслення важливої частини тексту. Тим самим автор акцентує увагу адресата на смислове ядро вислову. Наприклад, у полеміці на тему вихваляння іудеїв своєю "обраністю" та їх зухвалого ставлення до решти світу М. Лютер нагадує читачу, що не той має хвалитися, хто має або знає Божі Заповіді, а той, хто їх дотримується:

"Nicht sol sich der rhühmen, der sie (zehn Gebot) hat (wie gesagt ist von Teufeln und bösen Leuten), sondern der sol sich rhümen, der sie helt. Wer sie aber hat und nicht helt, sol sich schemen und erschrecken, als der gewislich dadurch verdampft wird" [298, с. 444].

В іншому фрагменті *повтором* словосполучення ***alle Menschen verfluchen*** автор хоче привернути увагу читача: показати, за що, власне, він негативно ставиться до іудеїв. Смислове ядро вислову утворює дієслово ***verfluchen*** (*проклинати*):

*"Darumb hütt dich fur den Jüden und wisse, Wo sie ir Schulen haben, das daselbs nichts anders ist, denn ein Teufels nest, darin eitel eigen Rhum, Hochmut, liegen und lestern, **Gott und Menschen schenden**, getrieben wird, auffs aller giftigst und bitterst, wie die Teufel*

selbs thun. ... sie meinen, ir Rhum, Bossart, Gott anliegen, alle Menschen verfluchen ... ir Rhum, Bossart, Gott anliegen, alle Menschen verfluchen sey eitel rechter, grosser Gottesdienst" [298, с. 446].

У фрагменті трактату про прихід Месії Ісуса Христа та з його приходом надання Божої Благодаті всьому світові М. Лютер наголошує на тому, що це є така ж правда, як і те, що є небо і земля, які також створив Бог. Фокусуючи увагу на непохитності правдивості цих тверджень, М. Лютер використовує *шестиразовий повтор* порівняння "правди" з існуванням неба і землі, в якому просто неможливо засумніватися:

*"Was ists nu, das du mit einem verstockten Jüden hie von wolltest viel disputiern? Es ist eben, als wenn du mit einem unsinnigen Menschen wolltest reden und beweisen, das Gott **Himmel und Erden** geschaffen hette. Und du im mit fingern zeigest **Himmel und Erden**, Er aber gleichwol plauderte, das dis nicht **der Himmel noch die Erden** were, Oder nicht **Himmel und Erden**, sondern etwa ein anders hiesse etc. Denn dieser Spruch: `Es sol der Scepter von Juda nicht weg komen etc', ist ia so hell und klar, als iener: `Gott schuff **Himmel und Erden**'. Und das werck, nemlich, das nu bey 1500. jar der Scepter von Juda weg ist, das ist ia so greifflich und offenbar, als **der Himmel und die Erden sind**, ... " [298, с. 456].*

Варійований повтор і дослівний повтор (перший вид повтору дає можливість адресату відчутти виразність і силу вислову, а поєднання першого з другим – збільшує впливову силу слова, з яким звертається автор) зазначають такі думки автора, як навмисне прокляття Богом єврейського народу та його землі, як захід примусити іудеїв скоритися волі Божій та покаятися в своїх гріхах та злочинах проти Бога. Полемізуючи на цю тему, М. Лютер посилається на слова ("відкриття") пророка Аггея з Ветхого Заповіту про те, що народ Ізраїлю справді був обраний Богом, але їх гріхи осквернили та знецінили його молитви. Там же Господь обіцяє прихід

Месії, помазаника Божого. Акцент робиться на тому, що Господь вступає у війну із ворогами своїми, потрясе всі царства земні, скине всі народи та встановить над ними Свого правителя (Месію):

Метафоричне ототожнення Диявола з *Schlangen Samen* та Месії з *weibes Samen*:

*"So ists hie gewaltiglich beweiset, das **Messia**, der Heiden Hembdath, komen sez yur yeit, da dieser Tempel stund ... So pricht nu Haggai: 'Noch uber ein kleines, so will ich Himmel und Erden, Meer und Trocken bewegen, ..., Und sollen komen die begird aller Heiden'. Dis verstehe ich also: Es ist von anfang der Welt feindschaft gewest zwisschen der Schlangen Samen und des weibes Samen ... "* [298, с. 484–485]

Синонімічний перелік (**Rumoren, Krieg und Unruhe**):

*"Und haben fur und fur mit einander **rumor** (= **Kampf, Lärm, Unruhe**) **angericht** ... Denn wo des Weibes Samen ist oder hin kömpt, da bringet er ein gerümpel und **rumorn** mit sich. ... Der kans denn nicht leiden, da hebt sichs, das Engel mit den Teufeln in Lüfften, und Menschen mit Menschen auf Erden **rumorn**, alles umb des Weibs Samens willen. Und ob wol on das auch sonst viel und gros **Rumoren, Krieg und Unruhe** in der Welt ist, weil sichs aber nicht umb dieses Samens willen hebt, asts geringe ding fur Gott, da alle Engel zu thun haben mit diesem **Rumor**. (...) Ein unruge, unlust, **Krieg, Rumor** nach dem andern **angericht**. Wolan, es ist noch umb ein kleines zuthun, so will ich im **rumorens** gnug **geben**. Ich will einen solchen **Rumor anrichten**, (...). Dis ist der **Rumor**. Ich will diesen **Rumor** ansahen an dem zarten früchtlin Antiocho den Edlen" [298, с. 484–485].*

У полеміці на тему небажання іудеїв "змінити свою поведінку" М. Лютер скаржиться на **впертість** та **сліпоту** "непіддатливих іудеїв з залізним серцем і упертих як диявол", які зберігають вірність своєму традиційно "хибному" розумінню Святого Письма. Сміслові ядро фрагменту

складає варійований повтор слів *nacke / Nacke* ; *eiserne Ader /eisern Nacke / als ein eisern Berg; blind / blindheit und bossart / blindheit, hertigkeit, bosheit... / ein Blinder / blind hertz der Jüden / starr blind und verhertet / die verblenten Leute / die blinden Jüden / (die) verblendten ... Jüden / verblendten Rabi / die verblendeten Jüden:*

"Und Esaie: `Ich weis, das du (Volck Israel) hart bist, Und dein **nacke** ist ein **eiserne Ader**, Und deine **stirn ist ehrne**.` So fort an, wer da will, mags selbst lesen, und die Jüden wol wissen, Wie in allen Propheten durch und durch die kinder Israel ein ungehorsam böse Volck ... gescholten wird" [298, с. 441];

"... Noch ist ir **eisern Nacke** nicht gebeuget, noch ire **ehrne stirn** schamrot worden, bleiben immer fort stock starr **blind** und verhertet, unbeweglich" [298, с. 446];

"Denn da (in den Juden) ist **blindheit und bossart**, so fest als ein eisern Berg" [298, с. 445];

"Aber nu verwunder ich mich nicht, ... der Jüden **blindheit, hertigkeit, bosheit** ..." [298, с. 446];

"Die **blinden Jüden** ...viel unsinniger sind, weder die Heiden, das sie ire leibliche Geburt so hoch rhümen fur Gott" [298, с. 426];

"Die **elenden, Blinden, unsinnigen Leute**" [298, с. 428];

"... die **verblenten Leute**" [298, с. 450]; " die **blinden Jüden**" [298, с. 470];

" (die) **verblendten** ... Jüden" [298, с. 471]; "**verblendten Rabi**" [298, с. 474];

Синонімічний повтор: **verfluchen-, verdammen-, verachten-**

контекстуальні синоніми + синонімічний повтор однакових за змістом лексем: "*stolzlich*", "*hochmütig*" (семантика дієслів з *негативним* оцінним смислом у поєднанні із семантикою слів з *позитивним* оцінним смислом вжито як засіб *іронії* на основі протиставлення різних оцінних полюсів).

М. Лютер *іронізує* над непомірним бажанням євреїв бути єдиним, обраним та улюбленим народом Бога, зневажливо протиставляючи себе решті світу:

"Allein wollen gottes Volck heissen, Die andern alle verfluchen, wie sie (die Juden) thun ... " [298, с. 432]; *" ... und wollen Gottes Volck allein und eigen sein, alle Welt verdammen ... "* [298, с. 439]; *"... alle Menschen auff Erden stöltzig und hohmütiglich verachten ... "* [298, с. 439].

Вважаємо, що *іронія* автора відбита також у висловах з повтором експресивно забарвлених парних слів-сполучень: (*Fluchen und Lestern / Lesterung und Lügen /deuten und drehen / Scham und Sinn / pochen und trotzen / verachten und verfluchen / morden und würgen / Freude und Trost / Freude und wonne ...*). Вони вжиті автором для характеристики тих, хто є об'єктом авторської критики. У межах окремої пари іменники, вжиті без артикля, дієслова у формі інфінітива, сполучник *und* – на комунікативному рівні є одиницями, які в сукупності утворюють смисловий центр, що відбиває важливу думку автора. Варто зазначити те, що повтор як такий надає вислову *експресію*, що викликає підвищену увагу адресата. Приклади:

*" ... (jüdischer Ruhm) das sie Menschen **und nicht** Thier (...) Israel und nicht Goijm (Heiden) (...) Menner **und nicht** weiber sind. / Schevet **oder** Sultan ... Saphra **oder** Mehokek... Schultan **oder** Scepter ... Schultan und Saphra **oder** Sahedrin /rachgyrig, blutdurstig, teufels Kinder, schlangen Gesichte, auff dem Lande **oder** Insulen, am Meer **oder** an Wasser"* [298, с. 484].

Повтор граматичної форми (дієслова, прикметника, прислівника в однаковій формі і в одній лінії) також надає фрагменту експресивність. У дальших прикладах за рахунок лексики з негативною експресивною конотацією, повтора форми Partizip II автор має намір викликати увагу адресата і висловити своє негативне ставлення до іудеїв:

"... sie (die Juden) Gott ... zergeischelt, gecreutzigt, verspeiet, gelestert und verflucht haben" [298, с. 439];

"Wir Heiden (...) leiden in iren Schulen, gebeten, gesungen und leren" [298, с. 427];

"... (die Heiden von den Juden werden) on unterlas verspeiet, vermaledeiet, verflucht, gelestert, geschendet ... " [298, с. 481].

2.5.3.3. Стратегія впливу на адресата

Однією з тактик цієї стратегії є **звертання**. Цей крок М. Лютера є простий за формою організації, разом з тим – частотним засобом встановлення контакту з адресатом.

Як показує практика, вміння автора обрати потрібний формат **звертання** (форма + зміст + конотація) сприяє ефективності вислову в цілому. У М. Лютера передумовою цього є мовний аспект звертання – синтаксична форма, семантика лексичних одиниць, застосування стилістичних фігур, перевірені часом і досвідом ораторського мистецтва.

У трактаті М. Лютер звертається переважно до широкого прошарку простих людей. Він надає **звертанняю привабливу форму** (стилістику), розраховуючи на увагу адресата, його довіру до себе та проблеми, яку він порушує та розвиває і на які концентрує увагу. Цьому сприяють: форма звертання на *du*, дієслова типу *hören, sagen, denken, meinen*; модальні дієслова *können, sollen*; іменники *Herr, Freund, Bruder, Sohn (Söhne)* у сполученні із прикметниками: *lieb, gut, treu* (*Lieber Herr / Guter Freund / Treuer Sohn*). Підібрана лексика – проста за змістом і повсякденна у спілкуванні, переважно з позитивною конотацією – наближує автора до співрозмовника та сприяє взаєморозумінню. Прокоментуємо приклади:

М. Лютер звертається до широкого кола читачів зі словами *Lieber Herr und Guter Freund*:

"**Lieber Herr und Guter Freund**, Ich habe eine Schrift empfangen, darinnen ein Jude mit einem Christen gesprech hat, der sich unetrstehet, die sprüche der Schrift (So wir füren für unsern Glauben,

von unserm Herrn Christo und Maria, seiner mütter) zuverkeren und weit anders zudeuten, Damit er meinet, unsers glaubens Grund umbzustossen" [298, с. 417].

Вживанню дієслів *hören* і *sagen* передуює мисленнєва операція: обмірковування ситуації, вибір потрібної лексики, розгортання ланцюга речення-висловлення. У семантичному аспекті дієслово *hören* належить до групи *verba sentiendi*, а дієслово *sagen* – до групи *verba dicendi*. У прагматичному аспекті вони відтворюють складний акт звертання з пропозицією. Когнітивний аспект вживання дієслів такого типу полягає в тому, що, по-перше, автор апелює до почуттів адресата і сподівається на їхнє розуміння і підтримку. По-друге, сам акт апеляції побудований на почутті автора, основу якого складає його життєвий досвід: М. Лютер звертається до людини, яку він не знає і не бачить, однак, впевнений, що буде почутий і правильно зрозумілий.

Текст трактату дозволяє зазначити **три** види звертання: 1) з вказівкою на те, до кого звертається автор (до християнина, церковнослужителя, представників вищої влади / *Christ, Pfarrherr und Prediger, Fürsten und Herrn, Ober Herr*); 2) без зазначення конкретного адресата (*du*); 3) звертання до опонента (*Jüde, Rabinen, Jehudi, hellischer Teufel*):

*"Darum **hüte dich, lieber christ**, für den Jüden, die u hieraus sihest, wie sie durch Gottes zorn dem Teufel übergeben sind, Der sie nicht allein des rechten verstands in der Schrift, ... " [298, с. 479];*

*"Und euch, **meine lieben Herrn und Freunde**, so **Pfarrherr und Prediger** sind, will ich gantz trewlich ewers Ampts hie mit erinnert haben, das auch ir ewr Pfarrleute warnet für irem ewigen schaden, ... " [298, с. 527];*

*"**Da sihe nu**, Wie feine kinder Abrahe die Jüden sind, Wie wol sie nach irem Vater geraten sind, Ja wie ein fein Volck Gottes sie sind, für welchem sie sich rhümen irer fleischlichen Geburt und adelichem Geblüt der Veter, Und verachten alle ander Menschen, So er (Gott) sie*

doch in dem allen eben so wol Kot und Asschen und verdampfter geburt helt, als alle ander Heiden, Noch sol Gott ir Lügener sein (Dennoch soll Gott von ihnen Lügen gestraft werden)" [298, с. 423];

*"... **Hie sage mir**, was hat die leibliche geburt oder adel des Geblüts von Abraham her geholffen?" [298, с. 424].*

Звертання до своїх опонентів М. Лютер оформляє лексикою, яка вміщує негативне значення. Наприклад, дієслова: *spotten, tödten, martern, beschneitten, zergeischeln, gecreutzigen, (alle Menschen) vervluchten, verachten*; іменники: *Jehudi, Teufel*); сполучення прикметників з іменниками: *verlorne und ewig verdampfte Leute* (про іудеїв). Така лексика надає вислову образливий відтінок:

*"Darum sey ein Christ nur zufrieden und zancke mit den Jüden nicht, Sondern mustu oder wiltu mit inen reden, so sprich nicht mehr, denn also: **Hörestu, Jüde, Weissestu auch**, das Jerusalem und ewer Herrschaft sampt dem Tempel und Priesterthum verstoret ist, nu uber 1460. jar? ... Bepasianus und Titus Jerusalem zustoret haben und die Jüden draus vertrieben" [298, с. 418];*

*"Aber das wir hie von komen, ... Das wir alle in sünden getragen und geborn sind, von Vater und von Mutter, Niemand's ausgeschlossen, der ein Mensch heisst. ... Was heisst aber in sünden geborn anders, denn in Gottes zorn und Verdamnis geborn ... das wir schlechts verdampfte Sünder, Gottes feinde und in allen Ungnaden sind? **Da hastu, Jüde**, deinen Rhum, Und wir Heiden so wol mit Dir, als du mit uns, Bete nu mehr, das Gott wolle deinen Adel, Stam, Fleisch und Blut ansehen" [298, с. 426–427];*

*"... **Pfu euch hie, pfu euch dort, und wo ir seid, ir verdampften Jüden**, das ir diese ernste, herrliche, tröstliche wort Gottes (das Messia gekommen sei) so schendlich auff ewern sterblichen, madichten (= der Verwesung verfallenen) Geitzwanst zihen thüret, und schemet euch nicht, ewern Geitz so gröblich an den tag zu geben. Seid ir doch nicht*

werd, das ir die Biblia von aussen sollet ansehen, schweige, das ir drinnen lesen sollet... der Göttlichen Maiestet wort ... so sewisch zu wülen und so schweinisch zu reissen" [298, с. 478];

"... Pfu euch schendlichen Rabinen, das ir dem Engel Gottes solche ewr Narren rede thüret zu messen, damit ir euch selbs schendet und uberzeuget, das ir mutwillige Lügenger und Lesterer seid in Gottes worten" [298, с. 504].

Висновки до Розділу 2

1. **Мовленнєвий жанр** відображує процес пізнання людиною світу, що обґрунтовує комунікативно-когнітивний підхід до його розгляду.

Інтерпретація мовленнєвого жанру надала можливість визначити: – комунікативну мету; – концепцію (бачення світу) адресанта та адресата; – чинники комунікативного минулого та майбутнього; – формат мовного втілення; – комунікативні стратегії та тактики спілкування.

Мовленнєвий жанр у полемічних трактатах М. Лютера визначено нами як **захист інтересів** церковних і державних інститутів в Німеччині. Встановлення жанру ґрунтувалося на визначенні змісту лексики, її стилістики, прагматичній та когнітивній інтерпретації мовленнєвих актів, тактичних кроках автора, комунікативних стратегій. Зазначені компоненти утворюють єдине мовне, змістовне та смислове ціле, відбивають картину **боротьби** М. Лютера з опонентами.

2. На основі оцінки соціальної значущості трактату, лінгвостилістичній та комунікативно-когнітивній інтерпретації текстового матеріалу, нами визначено головні **стратегії** автора, типові **тактики** їхньої реалізації, відповідні **інтенції**. Реалізація стратегії відбувається шляхом впровадження автором тактичних кроків. Тактичний крок, у свою чергу, реалізує себе у межах мовленнєвої дії (мовленнєвого акту або декількох мовленнєвих актів). М. Лютер у межах стратегій застосовує переважно однакові тактики.

Одиницею, яка є результатом взаємодії конкретної розумової операції та відповідних мовленнєвих кроків автора полемічного тексту, слугує **комунікативно-когнітивна модель**. Одночасно вона як операційна одиниця слугує методологічним інструментом, який ми застосовуємо для розуміння дії людини – того, хто створює висловлення, і того, хто це висловлення сприймає.

Інтерпретація лінгвістичних та екстралінгвістичних даних дозволила зазначити такі **комунікативно-когнітивні моделі**, які впроваджує М. Лютер.

Для трактату "*Wider das Papstum zu Rom vom Teuffel gestiftt*" – це комунікативно-когнітивна модель **Лютер і папісти** зі стратегіями: формування автором компетенції адресата, дискредитація опонента, переконання автором адресата у правоті своєї думки.

Для трактату "*Vom Krieg wider die Türken*" – комунікативно-когнітивна модель **Лютер і турки** зі стратегіями: формування емоційного настрою адресата, характеристика опонента, переконання автором адресата у правоті своєї думки.

Для трактатів "*Daß Jesus Christus ein geborener Jude sei*" і "*Von den Juden und ihren Lügen*" – це комунікативно-когнітивна модель **Лютер і євреї** зі стратегіями: лояльність і розуміння опонента, звинувачення автором опонента, рекомендації / заклики до дій проти євреїв.

3. Полемічні твори є найбільш сприятливими для вираження авторської **індивідуальності** (ідеостилю). Стиль М. Лютера виявляє себе у межах організації мовленнєвого жанру, комунікативно-когнітивних стратегій та комунікативних тактик. Стилїстичні засоби у межах мовленнєвого жанру є механізмом досягнення єдності задумів автора і формою їхнього вираження (мовних і позамовних).

Стилїстика полемічного трактату М. Лютера характеризується колоритною, часто брутальною номінативною лексикою. Номінація як складова оцінної семантики народжується на основі вільного творчого

пошуку автора і є засобом створення прийомів *ідентифікації, атрибуції, стереотипізації, асоціації, навішуванні ярликів*.

Художня виразність лексичних одиниць слугує автору засобом обґрунтування постановки питання, вираження свого ставлення до об'єкта / предмета критики, визначення шляхів розв'язання поставлених питань. У межах синтаксичних структур і контексту лексичні одиниці отримують конотативні значення, що у кінцевому рахунку надає вислову такі смисли, що розкривають думки автора. Конотативні значення дозволяють автору зазначити те, що формує його інтенцію, тактику, стратегію. Лексика трактату стає засобом *спонукання* читача до *уваги, сприйняття* інформації, слугує *аргументацією* ідеї, *впливом* на поведінку адресата.

В арсеналі **художніх прийомів** М. Лютера – невеликий, однак, частотний ланцюг стилістичних фігур. Це – різні види *повтору, риторичне питання, синтаксичний та лексико-граматичний паралелізм*, поєднаний з *повтором, антитеза, порівняння, застосування цитат*, що належать відомим особам, *клімакс, перелічення, коментар*. У комплексі зазначені стилістичні прийоми створюють чітку, логічну і прозору (зрозумілу) авторську картину дійсності часів Реформації, бачення М. Лютером шляхів подолання залежності протестантизму від РимоКатолицької церкви та Папи, побудови державних інститутів країни.

Зміст Розділу 2 відображений у публікаціях: [92], [97], [98], [99], [100].

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПТ КАМРФ (БОРОТЬБА) ЯК БАЗОВИЙ КОНЦЕПТ У ПОЛЕМІЧНИХ ТРАКТАТАХ МАРТИНА ЛЮТЕРА

Мета розділу полягає у дослідженні концепту КАМРФ у полемічних творах М. Лютера. На основі лексико-семантичного аналізу мови творів ми встановлюємо причини та напрями боротьби М. Лютера з опонентами; у межах визначення головної ідеї творів – обґрунтовуємо введення нами базового концепту КАМРФ, а на основі встановлення та інтерпретації лінгвістичних і комунікативно-когнітивних характеристик концепту КАМРФ – визначаємо його структуру та зміст. Розв’язання завдань сприятиме поглибленню знань щодо індивідуальних рис мови М. Лютера у полемічних трактатах та усвідомленню образу самого автора як особистості часів Реформації в Німеччині.

3. 1. Основні вектори боротьби М. Лютера як відображення процесу пізнавальної діяльності людини

Визначення основних напрямів боротьби М. Лютера проти опонентів ґрунтується на інтерпретації семантики лексичних одиниць, їхньої стилістики (виразності) та прагматики.

Одночасно дослідження лексики у заданому форматі слугує матеріалом, що дозволяє уявити концептуалізацію поняттєвої сфери "Kampf", а також концептуалізацію таких понять, як "Freiheit", "christlich", "Deutschland". Як процес пізнавальної діяльності концептуалізація явищ дійсності веде до утворення у свідомості людини структурованого досвіду знань – т.з. концептуальних структур – **концептів** [188, с. 41]. Щодо нашої роботи, то висвітлення поставленого у підрозділі питання ілюструє не стільки розширення та роз’яснення лексичного значення слова "боротьба", скільки набуття нових знань про оточуючий світ. Ми акцентуємо увагу на інформацію

у тлумачних словниках, яка розкриває розвиток значення слова, а також на результати його інтерпретації у полемічних трактатах з урахуванням історичних і соціально-політичних змін, у межах яких спостерігається набуття словом "боротьба" концептуальних значень (смислів), які й утворюють семантичну структуру однойменного концепту. Відбувається це за рахунок мови "під контролем" свідомої діяльності людини: мова кодує і передає інформацію, закріплює результати її діяльності. Одночасно мова здійснює певний вплив на поведінку індивідуума, визначає особливості бачення ним навколишнього світу. Мова полемічних трактатів М. Лютера може слугувати прикладом того, як автор сприймає, осмислює та інтерпретує навколишній світ, як його досвід пізнання реалізує себе у значеннях лексичних одиниць, окремі з яких отримують статус концептів.

М. Лютер вважається лідером Реформації в Німеччині. З його іменем пов'язано Лютеранство, що виникло як наслідок руху Реформації в Німеччині у XVI ст. і стало однією із значимих протестантських течій у Християнстві.

Принципи віровчення лютеранської церкви були сформульовані в ході **боротьби** М. Лютера та його прибічників проти зловживань Римо-Католицької церкви та радикальних протестантських рухів у самій Німеччині. М. Лютер був першим, хто виступив з критикою рішення Тридентського собору, який був скликаний Папою для опору протестантам. На надгробному пам'ятнику М. Лютеру увічнено слова Реформатора: "*Pestis eram vivus, moriens tua mors ero papa.*" ("*Lebend war ich dir eine Pest, o Papst, sterbend werde ich dein Tod sein.*" [244] – Укр.: "О Папа! Поки я жив, я був тобі чумою, а після смерті стану твоїм кінцем!" – Переклад наш – Н.З.)

Час **боротьби** М. Лютера з опонентами співпав із розвитком нового капіталістичного устрою та формуванням класу буржуазії. Остання шукала підтримку в колі світських правителів, тому що вони прагнули визволити свої землі від поборів на користь католицької церкви [173, с. 21-22].

М. Лютер був обурений тим, що наближені до італійської церковної влади порушували церковні постанови. У Римі він побачив жадібність більшості духовенства. Він характеризує їх такими словами: *unsettige, grundlose geitzwanst, umb gelt und guts und fleischlicher lust willen* [296, с. 222, 281]. Своє судження з приводу побаченого у Римі М. Лютер оформлює мовленнєвим актом *Репрезентатив*: "*Niemand glaube, was zu Rom fuer Bueberei und greulich Suende und Schande gehen ... er sehe, hoere und erfahre es denn.*" [296, с. 281]. Оцінка ситуації веде його далі до висновку в *Експресиві*, який відбиває психологічний стан мовця й вкрай негативне ставлення до поведінки опонента (ілокутивне значення *осудження*): "*Daher sagt man: "Ist irgendeine Hoelle, so muss Rom drau f gebaut sein; denn da gehen alle Suenden im Schwang"* [там само]. Інтерпретація сполучення *Репрезентативу* та *Експресиву* веде до пояснення також іншої мети автора: зміст і смисл вислову мають *розкрити* реальний стан речей щодо дій Папи та його німецьких прихильників і *привернути* тим самим *увагу* християн, *викликати* у них *негативне* (таке як у автора) ставлення до ситуації та *схилити* їх до *непокори*.

На початку XV століття Німеччина стала головною жертвою римської експлуатації. Єдиним засобом для боротьби із Римом могла бути сильна центральна влада, якої в Німеччині не було. М. Лютер вважав, що слід відкрито протестувати. Він доводив народові, що Папа не має жодного права та повноважень відпускати гріхи за гроші (продаж індульгенцій). Люди, які розкаялися, заслуговують на повне відпущення гріхів безпосередньо від Бога, без всяких індульгенцій. У відомих Тезах він пише: "*Daher irren die Ablassprediger, die da sagen, daß durch des Papstes Ablass der Mensch von aller Strafe los und selig werde (die 21. These) i Ein jeder Christ, der wahre Reue und Leid hat über seine Sünden, der hat völlige Vergebung von Strafe und Schuld, die ihm auch ohne Ablassbrief gehört (die 36. These)" [303].*

Проти М. Лютера лунають голоси із Рима за відлучення його від церкви. Він не звертає на це увагу і вирішує **боротися** за справу, яку вважав

правильною. До М. Лютера приєднуються вчені й богослови. Численні друкарські верстати друкують твори М. Лютера. Їх швидко розкуповують, і ідеї М. Лютера поширюються серед народу. Значимими стають його слова: "*Die Zeit des Schweigens ist vorgangen, und die Zeit zu reden ist kommen!*" [224, с. 157–171] – Укр.: "Час мовчання минув, настав час говорити!" (переклад наш – Н.З.). Вище наведена фраза, зокрема, її друга частина (*die Zeit zu reden ist kommen!*) є важливою – вона визначає **тактику** боротьби М. Лютера: він боротиметься за допомогою **слова** (... *die Zeit zu **reden** ist kommen!*).

Г. Фаусель, відомий дослідник життя М. Лютера, зазначає, що боротьба М. Лютера була не боротьбою з "плоттю й кров'ю", а боротьбою із князями і тими, хто панує у тьмі світу цього, і з їхнім главою – старим, злим ворогом – дияволом [205, с. 296–312]. М. Лютер вів **боротьбу** за створення єдиної, централізованої влади, за свідомість народу, який буде розуміти і підтримувати його ідеї. Він *закликав* чинити опір зловживанням Римо-Католицької церкви. Боротьба М. Лютера перестала бути його особистою справою: вона перетворилася у надбання всього народу, що за короткий час висунув зі свого середовища нових діячів [там само]. Ці люди продовжили боротьбу з Римом. Думки М. Лютера щодо католицизму підтримали і розвили: пресвітеріанин Джон Кальвін (1509–1564), шотландець, пресвітеріанин Джон Нокс (1505–1572), англіканець Фома Кранмер (1489–1556), засновник методистської церкви Джон Уеслі. М. Лютера підтримала "велика хмара свідків" – Уильям Тіндаль, Джон (Жан) Кальвін, Фома Кранмер. У XVII столітті це – Джон Буньян, Ісаак Ньютон, Джордж Вітфілд, Джонатан Едвардс; більш недавні – Ч. Сперджен, єпископ Д. С. Райл, д-р. Мартін Ллойд-Джоунс. Вони сприймали посаду папи як "антихриста" [181, с. 20].

Автори творів про життя та діяльність М. Лютера (напр.: Г. Фаусель, О. Брудер, Х. фон Арнім, К. Баст, Г. Бауер) зазначають, що Реформатор спрямовував свою боротьбу проти трьох головних опонентів – **католиків, турків: і євреїв** [224; 226; 227; 230; 232; 248]. Але тільки проти тих, хто інакше ніж він, трактував Слово Боже [228, с. 143]. Дитц Беринг у 1989 році

писав, що М. Лютер полемізує не з євреями або турками, а саме з антихристами [там само]. Як приклад наведемо іронічний вислів самого М. Лютера: "*Aber nu verwunder ich mich nicht, weder der Türcken noch der Jüden blindheit, hertigkeit, bosheit, Weil ich solchs mus sehen in den aller heiligsten Vetern der Kirchen, Bapst, cardinal, Bisschoven*" [298, с. 449].

Численні дослідники життєвого шляху М. Лютера оцінюють діяльність Реформатора як **боротьбу**. Про це свідчать, насамперед, назви творів, які вміщують слова **mpfer** (борець) і **Kampf** (боротьба). Наприклад: праця Г. Фаузеля називається "D. Martin Luther: der Reformator im **Kampf** (жирним шрифтом тут і далі виділено **нами** – **Н.З.**) um Evangelium und Kirche; sein Werden und Wirkern im Spiegel eigener Zeugnisse" [232], О. Лерха – "Martin Luther, deutscher **mpfer**: Bilder aus seiner Zeit und seiner Welt" [248], О. Брудера – "Luther, **mpfer**: ein chorisches Feierspiel" [230], К. Баста – " **mpfer** des Wormser Lutherdenkmals" [226], Г. Бауера – "Geburt des Ostens. Drei **mpfer** um eine Idee. (Hermann von Salza, Luther von Braunschweig und Heinrich von Plauen)" [227], Г. фон Арніма – " **mpfer**: großes Menschentum aller Zeiten 2: Luther u.a." [224], К. Куберціга – " **mpfer** r Frieden und Freiheit" [246], О. Клоріуса – "Dr. Martin Luther, der deutsche **mpfer** ..." [231], Х. В. Фогеля – "Luther, ein guter **mpfer**" [269].

Спостереження над творами про життя М. Лютера дозволяє зазначити, що вживання авторами праць слів **Kämpfer** і **Kampf** пов'язано не тільки з оцінкою діяльності М. Лютера. Одночасно – це і відбиття соціально-політичної реальності періоду Реформації в Німеччині: боротьба прихильників М. Лютера з тими представниками влади і церкви, які загрожували основам державності та духовності народу:

*"In einen **Kampf** mit jenen **Gewalten** und **Autoritäten** gerieth er erst, als er das Heiligste und die Grundlagen des Heiles durch sie bedroht sah"* [245, с. 665];

"Durch **die ganze deutsche Nation** verbreitete sich jetzt die Bewegung und der **Kampf**" [245, с. 667];

"Jeder neuen Ausgabe und neuem **Kampf** gegenüber raffte er sich aber mit der alten Energie auf" [245, с. 670];

"Wir finden jedoch damals so wenig als früher, daß in L. solche Hoffnungen sich geregt hätten; es waren vielmehr gesteigerte **Kämpfe** und schwere Heimsuchungen Deutschlands, denen er entgegen sah"
[там само].

Важливо підкреслити таке: поширюючи свої ідеї, М. Лютер зазначає, що боротися і перемогати слід тільки **словом**: "L. (Лютер – Н. З.) erklärte jetzt dem gegenüber nur um so entschiedener, daß nur das Wort kämpfen und siegen solle" [245, с. 671].

Назви творів про життя М. Лютера та зміст фрагментів з текстів визначають три головні вектори (напрями) **боротьби** М. Лютера. Це: боротьба за свободу (*Kampf für Freiheit*), боротьба за віру (*Kampf für Glauben*), боротьба за Німеччину (*Kampf für Deutschland*).

Словосполучення *Kampf i Freiheit*, *Kampf i Glauben*, *Kampf i Deutschland* виявляють спільний компонент *Kampf*. Для М. Лютера вживання цього слова є стратегічно осмисленою дією: це – засіб роз'яснити аудиторії сутність ідеї боротьби з опонентами, вплинути на свідомість німців, закликати їх до боротьби за свободу своєї церкви та країни. Як буде показано у розділі, поняття *Kampf*, завдяки смислам та відповідним конотаціям, отримує статус концепту (КАМРФ). Такий статус явища підкреслюють розумові операції автора з існуючими в його свідомості предметами, іншими концептуальними утвореннями, пов'язаними з ідеєю боротьби. На практиці (у тексті) ці операції, як правило, відбивають функціонування декількох концептів, при цьому концепт КАМРФ бере на себе функцію "базового" лінгво-соціально-політичного концепту.

Подальший матеріал показує, що важливими для впровадження ідеї автора є слова *Freiheit*, *Glauben*, *Deutschland*. У трактаті вони фігурують на

позначення соціально-політичних явищ, які у сполученні з концептом KAMPF у межах розгортання (кон)тексту набувають власних концептуальних ознак: їх семантика, крім денотативного значення, наповнюється смислами, відповідними конотаціями, що надає цим поняттям також статусу соціально-політичних концептів – FREIHEIT, GLAUBEN, DEUTSCHLAND (СВОБОДА, ВІРА, НІМЕЧЧИНА).

3.1.1. Боротьба за свободу (лексичний знаменник *Freiheit / frei*)

М. Лютер розтлумачує значення поняття "свобода" / "вільний" у проєкції на політичну структуру і сутність Собору. Це значення, пояснює він, є близьким для свідомості та сумління справжніх християн та німців; саме такого Собору, вільного від самовладдя папістів, потребує Німеччина, щоб як найшвидше покласти край всім бідам, які зазнавало християнство в ті часи:

*"Nemlich **frey** heisst in deudscher sprache, und **liberum** in der Latinischer sprache, das im Concilio die Zungen und Ohren **frey** sein sollen ... Das heisst **frey**, da das Concilium **frey**, und **die Schrift**, das ist, der heilige **Geist frey** sind ... "* [296, с. 211].

Слова, які ми виділили жирним шрифтом, у межах мовленнєвого акту *Репрезентатив* і мовленнєвого акту *Експресив* підкреслюють переконання М. Лютера у майбутній **свободі слова і духа**. Він хоче, щоб його переконання стало основою свідомості тих, заради яких він веде боротьбу проти Римо-Католицької церкви.

На противагу прямому значенню слова *frei / Frey* ("вільний", "свобода"), М. Лютер роз'яснює (акт *Репрезентатив*) читачу, що прибічники Римо-Католицької церкви вкладають в це слово зовсім інший зміст, чужий для праведних християн, а саме той, що лише вони мають бути "вільними" у своїх діях і "вільними" від будь-яких засуджень та критики. Синтаксис висловлення (а це переважно прості речення) разом зі словами,

денотативне значення яких відбиває зрозумілі, повсяденні речі, підкреслюють прагнення М. Лютера *роз'яснити* читачу свою думку; при цьому вона має бути не тільки зрозумілою, а і вплинути на нього:

"Dem nach sihe mir nu an die Schrift dieses Leckerlins, Pauli Tertij, da er zum Keiser schreibt:... Das "Frey" sol so viel heissen, das er und seine Bubenschule frey seien, ... der Bapst wider das Concilium frey sey... Er sol Herr und richter sein uber das Concilium, und nicht das Concilium uber den Bapst.. Das heisst der Bapst ein frey Concilium" [296, с. 210].

М. Лютер *пропонує* читачеві зробити висновок про чужорідне мислення папістів. Він наводить кілька прикладів тлумачення висловів та окремих слів папістів (акти: *Репрезентатив, Декларатив, Експресив*):

*"Das ist die sprache des Stuels zu Rom... wenn sie "**frey**" sagen, das es gefangen heisse bey uns Deutschen... sie "weis" sagen, das du schwartz verstehen... "Christliche Kirche" sagen, das du die grundsuppe aller Buben zu Rom verstehest... den Keiser einen Son der Kirchen nennen, das es also viel sey, als der verfluchtest Man auff Erden... Wenn sie Deutschland die löbliche Nation nennen, das es heisse: die bestien und Barbari, die nicht werd sind des Bapsts myst zu fressen" [296, с. 212].*

З наведених фрагментів можна виокремити лексику, яка:

а) формує і виражає думку автора про свободу: **frey** – *liberum*; **frey** – *die Zungen und Ohren* (у Соборі / Concilium); **frey** – *die Schrift*; **frey** – *der heilige Geist*; **frey** – *Bubenschule*;

б) представляє розуміння свободи владою (кайзером і Папою): **der Bapst** – *Er sol Herr und richter*; **Bapst** – *uber das Concilium*; **der Bapst** – *heisst ... ein frey Concilium*; **nach Rom**: **frey** – *gefangen heisse*; **Rom**: *Keiser ... Son der Kirchen*; **Rom**: *Deutschland ... die löbliche Nation ... es heisse: die bestien und Barbari*;

в) засвідчує оцінне ставлення М. Лютера до того, як розуміють свободу Папа і кайзер: ***Bapst** – Er sol Herr und richter sein uber das Concilium, und nicht das Concilium uber den Bapst ...; **Keiser** – der verfluchtest Man auff Erden.*

Застосування автором експресивної лексики зумовлено метою відбити реальну на той час картину прав і свобод в Німеччині: як її розуміють Римо-Католицька церква та кайзер, а також – яка вона має бути на думку М. Лютера. Лексика з оцінною і контрастною конотацією має не тільки зазначити ставлення автора до проблеми, а й викликати відповідну реакцію з боку читача. Для широкого кола німців це має зазначити сигнал до дій: боротьбу проти свавілля влади у Німеччині та Римо-Католицької церкви.

Концептуалізація понять *Kampf* і *Freiheit* відбулася на тлі розвитку соціально-політичних відносин у Німеччині і змін у свідомості справжніх християн та німців – головним чином їхньої спроможністю до критичної оцінки ситуації та готовністю до активної боротьби за свої права. М. Лютер розтлумачує явище свободи – як її розуміють папісти і якою вона має бути на думку автора. Смислами і конотаціями явища свободи і, відповідно, концепту FREIHEIT є: – "вільний Собор" (вільний від самовладдя папістів); – "вільна мова і письмо" у церкві та школі; – така ціннісна ознака у свідомості німців, як "незалежність особистості" у суспільстві; – розуміння "спільності" при повному визнанні законів життєдіяльності суспільства. Концепт FREIHEIT символізує кінцеву мету діяльності М. Лютера – **боротьбу за свободу слова і духа**.

3.1.2. Боротьба за віру (лексичний знаменник *christlich*)

М. Лютер надає роз'яснення того, **що** треба розуміти під поняттям "християнський" по відношенню до Собору. За його тлумаченням, справжній "християнський" Собор, якого так потребує Німеччина, має складатися з християн, які приймають рішення виключно за буквою Святого Письма (акти: *Декларатив, Експресив*):

"... *von Christlichen sachen und durch Christliche Leute nach der Schrift handeln ... Christlich nach der heiligen Schrift, nicht Bepstlich... Ja, das heisst auff Deudsch, Latinisch, Griechisch, und in allen sprachen "Christlich Concilium"*" [296, с. 213].

Наступним кроком автора у фрагменті тексту є **заперечення** спільних рис між папством та істинним християнством. М. Лютер актами *Директив, Декларатив, Експресив* обирає тактику **дискредитації** опонента. Завдяки когнітивній функції мови (накопичення і зберігання знань, що призводить до концептуалізації окремих понять, наприклад: папський, римський – християнський, німецький) відбувається протиставлення концептів "СВІЙ" і "ЧУЖИЙ": те, що є народним і має належати народові, і те, що присвоїли собі папісти, вважаючи, що вони діють в інтересах народу. М. Лютер розтлумачує читачу (з метою *вплинути* на нього), що поняття "християнський" в устах папістів означає не більш, ніж *папський, пекельний, нехристиянський, проклятий та єретичний*: "... *verkeret dis Wort "Christlich" also:... "Christlich" heisse nichts mehr denn Bepstlich... hellischeit... unchristlich und Ketzerisch ... verdampft ...*" [296, с. 213]. Усі дії папства, за словами М. Лютера (акти: *Директив, Декларатив, Експресив*), спрямовано на знищення християнства. У такий спосіб М. Лютер **підштовхує** читача дійти висновку, що папство є зло. Лексика з негативною конотацією (*schendlich* – мерзотний, ганебний, *verdampft* – клятий, *der Hellische Vater Bapst, seine Hermaphroditen, sollen Unchristen heissen*) посилює негативне ставлення автора до опонентів і, відповідно, сприяє досягненню мети – збільшити силу впливу на читача і тим самим підготувати його до усвідомлення ситуації та активних дій:

"*Allein der Bapst und seine Römische Bubenschule sind Christen. Nu ists ja viel besser, das Gott der Vater, Son und heiliger Geist sampt seiner heiligen Kirchen im Concilio als die schendlichsten Ketzer verdampft werden, denn das der Hellische Vater Bapst und seine Hermaphroditen sollen Unchristen heissen*" [296, с. 214].

Досягненню зазначеної мети сприяє прийом **стереотипізації** за моделлю протиставлення понять *Добра* та *Зла*:

"Hieraus folget, das ... Gott der Vater, Son, heiliger Geist sampt seiner heiligen Kirchen sind Ketzer und unchristen, Allein der Bapst und seine Römische Bubenschule sind Christen ... Gott der heilige Geist ein gewlicher Ertzketzer sey, mit Gott dem Vater und Son, darumb das er zu wider der Bepstlichen und Römischen heiligkei ... (Papst) uber die heilige Schrift und uber Gottes wort ein gewaltiger Herr und richter worden, der da endern mag, was Gott ordent und gebeut.... Bapst, dem verfluchten Antichrist gehalten habe, Und wer ein Christ sein wil, sich für solchem gewel lasse vermanen" [296, с. 214–216].

Автор впроваджує "супротивні доводи", тому що *Gott der Vater, Son, heiliger Geist* не можуть бути *Ketzer und unchristen*. Отже, адресат має зрозуміти зворотнє: *Bapst und seine Römische Bubenschule* – це *Ketzer und unchristen, verfluchten Antichrist, ein gewlicher Ertzketzer*. У такий спосіб відбувається поляризація *Добра* – *Gott der Vater, Son, heiliger Geist sampt seiner heiligen Kirchen, die heilige Schrift, Gottes wort* (стереотип **Christen**) і *Зла* – *Bapst, Römische Bubenschule, Bepstlichen und Römischen heiligkei ... (Papst) uber die heilige Schrift, ... dem verfluchten Antichrist, ... gewlicher Ertzketzer* (стереотип **Unchristen**).

М. Лютер розмежовує "своїх" і "чужих" і створює образ "Ми". Він здійснює це через **дискредитацію** противника. Завдяки поляризації двох ключових понять – *Добра* та *Зла* М. Лютер має намір сформувати у читача почуття ідентифікації об'єкта: *Bapst* як "чужий"; тут же підкреслюється розрив асоціативних залежностей з об'єктом "Добра" (*Christ, Christliche Kirche*) та заперечення спільних рис з групою "ми" / "свій" ("*Und wer ein Christ sein wil, sich für solchem gewel (Bapst) lasse vermanen./ Die sind gottlose, und zihen die gnade unsers Gottes auff mutwillens, und verleugnen Gott, und unsern Herrn Ihesum Christum*").

Отже, у лексико-семантичному аспекті обрана автором лексика свідчить про:

1) критичне ставлення М. Лютера до існуючого порядку формування християнських правил у німецькій церкві та негативну характеристику тих, хто порушує ці правила (напр.: ... *Gott der Vater, Son, heiliger Geist sampt seiner heiligen Kirchen sind **Ketzer und unchristen**; Allein der **Bapst** und ein grewlicher **Ertzketzer** sey; **Bapst**, dem verfluchten **Antichrist** gehalten habe; ... und wer ein **Christ** sein wil, sich für solchem **grewel** lasse vermanen);*

2) бачення автором справедливої ситуації (напр.: *von **Christlichen** sachen und **durch Christliche** Leute; **Christlich** nach der heiligen Schrift; "**Christlich Concilium**"*).

Інтерпретація змісту поняття "*christlich*" виявляє нові, значимі для того часу концептуальні смисли. У звертанні до християн М. Лютер акцентує увагу німців на важливі для німців цінності: "*Christlich Concilium*" (християнський Собор), на переконання автора, має складатися виключно з істиних християн; смисл фрази ... *von Christlichen sachen und durch Christliche Leute* ... має означати, що християни повинні самі вирішувати християнські справи; відоме для кожного *die heilige Schrift* (Святе письмо), зазначає М. Лютер, має стати *провідною книгою* для християн.

Статусну роль концепту CHRISTLICH (CHRISTLICHE KIRCHE) підкреслює фактор протиставлення його концепту BABST (RÖMISCHE KIRCHE). Аналогічне протиставлення спостерігається у відповідних конотаційних ознаках: CHRISTLICH, CHRISTLICHE KIRCHE супроводжують позитивні характеристики *Gott der Vater, Son, heiliger Geist sampt seiner heiligen Kirchen, die heilige Schrift, Gottes wort*, а BABST і RÖMISCHE KIRCHE – негативні: *schendlich verdampt, der Hellische Vater Bapst, Unchristen*.

Наявними є такі асоціативні зв'язки: Концепт CHRISTLICH: *Christlich Concilium – Christliche Leute – Christliche sachen – die heilige Schrift – Christlich; Vater, Son, heiliger Geist sampt seiner heiligen Kirchen, die heilige*

Schrift, Gottes wort; Концепт BABST: *der Hellische Vater, schendlich verdampft*.

У взаємодії з концептом KAMPF концепт CHRISTLICH не змінює зміст своєї семантичної структури. Разом з тим, логіко-прагматичні зв'язки між ними у межах розвитку композиції тексту дозволяють зазначити основополагаючу роль концепту KAMPF. Саме **боротьба** людей за свої права веде до **свободи віросповідання**.

3.1.3. Боротьба за Німеччину (лексичний знаменник *Deutschland / deutsch*)

М. Лютер виступає ідейним захисником Німеччини та німецьких князів, які дбають про інтереси земель, незважаючи на постійний тиск Риму, що намагається впровадити свої правила та закони на територію Німеччини. М. Лютер аргументує причину своєї боротьби (акти: *Penpresentativ*, *Директив*, *Експресив*): якщо німецький народ на чолі зі своїми князями прагне створити вільний християнський консиліум (*Frey Christlich Concilium in deudschen landen*), то це бажання ніяким чином не відповідає інтересам Риму, який створює постійні перешкоди для цього ("*dem Keiser und Stenden des reichs auff dem maul **getrumpelt** und **gespottet** wie der Narren, des die Spitzbuben in die faust lachen, Schenden dazu und lestern, eben mit den selben worten, den Keiser*") [296, с. 217]. Наприклад, – пише М. Лютер, – у промовах до німецьких князів Рим зазначає: "*Und du solt wissen, das dirs nicht gebürt, zu welen, welche im Concilio sein sollen, Sondern es gebürt unser Jurisdiction*" [296, с. 220]. Такі слова обурюють М. Лютера. Його відповідь вміщує образливу лайку на адресу такого свавілля папістів (акти *Penpresentativ* і *Експресив*). Така роль відводиться словосполученням *Ah liebs Bapst Eselchen ...*, *Aller liebstes Eselin ...*, *Ey pfu Teufel ...* у ролі звертання, а також метафоричному вживанню слів *das Eiss* (seer glat gefroren), *der wind* (still ist gewest), *alle welt* (lachen und sagen):

"Far schon, liebs Paulichen, **lieber Esel**, lecke nicht, Ah **liebs Bapst Eselchen**, lecke nicht, Aller liebstes Eselin, thus nicht! Denn das Eiss ist dis jar seer glat gefroren, weil **der wind still ist gewest**, du möchtest fallen und **ein bein brechen**. Wo dir denn im fallen ein fortz entfüre, so würde doch **alle welt dein lachen und sagen: Ey pfu Teufel** ... " [296, с. 221].

Через фіктивний діалог, риторичні питання та напускну здивованість М. Лютер *доводить* (до читача) абсурдність та неправомірність вигаданих повноважень папства (акти: *Декларатив, Експресив, Репрезентатив*):

"Lieber, **warumb solt der Keiser nicht macht haben**, zu nennen, doch zum wenigsten etliche, die im Concilio sein solten, ... **allein der Bapst** solle Concilia beruffen und personen nennen. Lieber, ists aber war? Wer hats euch befolhen, also zu setzen?" [296, с. 221].

М. Лютер *передбачає* та *озвучує* можливі репліки-відповіді папства (акти: *Експресив, Декларатив*): "Schweig, du Ketzler, was zu unserm mund aus gehet, das sol man halten! ... Ey du schendlicher Luther, soltu mit dem Bapst so reden?" [296, с. 221]. Автор одразу ж сам і *відповідає*:

"Ey pfui wider, **jr lesterliche verzweivelten buben und groben Esel**, solt jr denn auch mit einem Keiser und Reich also reden? Ja solt jr solche hohe ... **Christlichen, grössesten Keisern so lestern und schenden** umb ewer fortze und drecketal willen? **Wes lasst jr euch denn düncken, das jr besser seid, denn grosse, grobe, ungelerte Esel und Narren, die nicht wissen noch wissen wollen, was Concilia, Bisschoff, Kirchen, Keiser, ja was Gott und sein Wort sey? Du bist doch ein grober Esel, du Bapst Esel, und bleibst ein Esel!**" [296, с. 221].

Далі М. Лютер продовжує *міркувати*, чому це Рим засуджує німецьких священиків. Думки Реформатора знову спрямовані на дискредитацію Папи (акти: *Репрезентатив* і *Експресив*). Вставки на кшталт *was kan er sonst mehr?* мають *заперечувати* інше бачення ситуації окрім авторського:

"Lieber, solten solche seine Bisschove und Keiser darumb haben unrecht gethan und verdampft sein, das der fartz Esel zu Rom (was kan er sonst mehr?) aus seinem eigen tollen kopff setzt und aus seinem garstigen bauch fartzet, Es gebüyr dem Keiser nicht, an zu setzen ein Concilium, noch personen dazu zu ordenen, oder nennen. O wie ist dem groben esel so wol! Er ringet nach einem, der jm einen stecken auff den sack leget, das jm die lenden sich beugen müsten!" [296, с. 222].

М. Лютер приходить до **висновку**, що всі біди суспільного та політичного життя Німеччини відбуваються саме через інвазію (загарбницькі дії) Риму: "... daher aller unfriede in Deudschland komen war ... Ist eine Helle, so stehet Rom drauff. Das ist: nach den Teufeln selbs ist kein erger Volck denn der Vapst mit den seinen" [296, с. 219].

Щоб у читача не виникало сумнівів про те, що такий висновок є правильним, М. Лютер перелічує біди, що лихоманили Німеччину у ті часи: зневажливе та осудливе ставлення до німців з боку Риму за спроби чинити опір грабіжницькій та руйнівній політиці католицької церкви (акти: *Репрезентатив, Експресив, Директив*):

"... uns nu die Protestirenden Stende nennen... Uns in Deudschenlanden schilt man Ketzler, das wir die Kirchen, Klöster, Messen, und die Römischen und lesterlichen abgötterey verwüsten. Aber sihe mir da zu, wie sie selbs, die solch abgötterey für rechten Gottesdienst leren, zu Rom damit umbgehen" [296, с. 223].

М. Лютер підкреслює навмисну заплановану інвазію Риму на територію Німеччини (акти: *Репрезентатив, Директив*):

"... auswendig Rom, ..., Komen nu zu uns heraus, greiffen unser Stiff und Klöster auch an, und viel ander reuberey und schinderey. In diesen allen und vielen grewelen, umb welcher willen Gott **Sodom und Gomorren**, auch sonst in allen Landen viel Stedte mit fewr versenckt, mit wasser erseufft, mit Erdbeben umbkeret, ... und sie fast alle viel

erger denn Sodoma sind, und leben, das schendlicher nicht sein kan"

[там само].

М. Лютер **пропонує** свій варіант звільнення рідної країни. Для цього він вважає за потрібне, щоб князі всіх німецьких земель об'єдналися та дали рішучу відсіч римській політиці та вигнали всіх їхніх представників назад до Риму (акти: *Репрезентатив, Директив, Комісіє*):

"Darumb were das beste, Keiser und Stende des Reichs liessen die lesterlichen, **schendlichsten** Spitzbuben und die **verfluchte** grundsuppe des Teufels zu Rom jmer faren **zum Teufel** zu" [296, с. 220].

М. Лютер **роз'яснює** читачам, який саме зміст вкладають папісти в слова *Deusch* та *Deuschland* (акти: *Репрезентатив* і *Директив*); при цьому автор дає негативну оцінку словам опонентів (акти: *Експресив, Репрезентатив*):

"Das dritte Wort "Deusch" oder "in Deuschen landen" drehet und martert er (Papst) also: Deuschen sewen ... **Narren... unfrey, unchristlich, unsicher ...genötigt, gefangen, gezwungen, unchristlich, ketzerisch, fehrlih** (Land). Wenn sie Deuschland die **löbliche Nation** nennen, das es heisse: **die bestien und Barbari**, die nicht werd sind des Bapsts **myst** zu **fressen**, wie der Wal Campanus (als man sagt) thet, (...) ... er (...) ... sprach: ›**Aspice nudatas, Barbara terra, nates!**‹ *Sihe da, du Bestia, kicke mir in den Sra*" [296, с. 212].

Далі М. Лютер **пояснює**, в яких гріхах звинувачує Рим німецьких курфюрстів (акти: *Репрезентатив, Директив, Експресив*):

"Er gibt für, Keiser Karol sey ein grosser Sünder, das er das Wormisch Edict suspendirt um friedens willen, und wolle ein National Concilium ansetzen, Macht Sünde und verdamniss aus solchen löblichen, hohen, fürstlichen, Keiserlichen tügenden. ... (dass der Keiser) eintrechtlich dem Türcken widerstand (...), thun künd, wie ein fromer Christlicher Keiser thun sol, sein Vaterland zu versehen mit

gutem friede und schutz. Solchs heisst der Spitzbube zu Rom ubel gethan. O grosse sünde! ... Das ist die sünde: Keiser Karl hette gern friede und einigkeit in der Religion, gleich wie er im Reich gern frieden sehe, (...) So er doch wol weis, das sein Spitzbübische Zunge hierin schendlich leuget, Und solche verdampfte Bösewichter wollen alle Welt bereden, das sie der Kirchen Heupt, Mutter aller Kirchen, und Meister des Glaubens seien ... " [296, c. 224].

Імпліцитно подається протиставлення *Bapst* та *frieden, Vaterland friede und schutz, friede und einigkeit in der Religion, Christlich*. М. Лютер робить **висновок**: *Bapst* виступає ворогом держави та церкви, *Sodomiten Bapst, aller Sünden Stifter und Meister, verdampfte Bösewichter, schendlich leuget*.

М. Лютер **спростовує** всі заяви Риму про те, що їх імперія обдарувала Німеччину додатковими територіями. Він **наголошує** і **хоче**, щоб всі запам'ятали: все, що має Німеччина, вона здобула лише сама, завдяки своїм правителям, бо що може подарувати той, хто сам нічого немає? Все, що міг Рим подарути німецькому королю Карлу, так це титул "римського" короля, якій він навіть сам не хотів приймати (акти: *Репрезентатив, Декларатив, Комісіє*):

"Zum andern hat der Bapst viel weniger vom Römischen Reich des teils gegen abend auff die Deudschen gewand oder gegeben. Was solt er geben, der selbs nichts hatte? Carolus hatte zu der zeit Deuschland und Franckreich Erblich von seinem Vater Pipino, und krieget mit den Sachsen 30 jar. Denn diese lender, Deuschland, Franckreich, Hispanien (wie gesagt), waren lengest vom Römischen reich gefallen, und Carolus muste Welschland mit dem schwert gewinnen von den Longobarden und den Bapst retten. (...) Die Deudschen haben das Römische reich nicht von deinen gnaden, Sondern von Carolo Magno und von den Keisern zu Constantinopel, du hast ein harbreit davon gegeben, aber ummesslich viel hastu davon

gestolen, mit liegen, triegen, Gottlesterung und abgöttereien, ... " [296, с. 298].

М. Лютер підсумовує (акти: *Репрезентатив, Експресив*): від стосунків з Римом Німеччина не отримує жодної користі, самі тільки біди:

*"Denn der Bapst macht mit seiner schmir (schmier) zu viel unlufts und unglücks im Reich / Bapst ... **des Teufels frucht ist**, ein **verflucht, verdampt frembd Regiment**, das nichts denn der Christenheit **verderb und verwüstung ist**"* [296, с. 299].

Риторичні питання автора *Що приніс німцям новий титул їхнього короля? Якою є подяка Риму німцям за допомогу та захист?* переходять у спрогнозовані відповіді: *Подяка така – поневолення королів, зайві розтрати власних коштів німецьких королів, зрадництво, вбивства, страти, отруєння, обезглавлення німецьких королів:*

"Aber solcher lediger name hat die Deudschen viel gestanden, Denn die Bepste hernach unser Keiser zu knechten gemacht haben. Wenn jnen etwas gemangelt, haben unser Keiser auff jr eigen kost den Bepsten und Welschemland müssen zu hülffe komen, Dafür sie jnen hernach gelonet und gedancket mit aller schalckheit und büberey, etliche Keiser vergiftt, etliche geköpfft, oder sonst verraten und umbbracht, wie denn Bepstliche heiligkeit und Teufels gespenst hat sollen und müssen thun" [296, с. 298].

У автора знову виникає риторичне питання: *Чого ж насправді прагне Рим, коли намагається підкупити країну титулами та коронами?* Відповідь автора така (акти *Репрезентатив і Експресив*): *забрати в німців все нажите непосильним трудом, Рим сам хоче стати королем у чужому королівстві:*

*"Aber **mit dem ledigen namen und titelen** haben sie gleich wol die klawen je lenger und mehr eingeschlagen, darnach mit der krönung und salbung solchs gesterckt, **jmer weiter und weiter nach dem Reich getrachtet**, auff das sie nemen möchten als die Stifftreuber und Keisermörder, was die Deudschen ererbet oder mit dem Schwert*

*gewonnen haben, nach dem Sprichwort unsers Herrn Joh. iij: »Ein ander erbeitet, ein ander nimpts.« Ja, sage ich, **Sie weren gern Keiser durch unser Deutschen gut und blut**, die faulen schendlichen wenste! Aber alles darumb, das sie wollen selbs Keiser sein in frembden gut" [296, с. 299].*

М. Лютер роз'яснює (акти – *Репрезентатив і Експресив*), що всі біди та лиха в Німеччині створюються з боку Риму штучно та є навмисними, щоб послабити державу. Адже тоді на неї легше буде впливати, її легше буде поневолити:

"Hie sihestu ja, das der Bapst lieber wolt gantzt Deuschland in seinem eigen Blut ersoffen sehen, denn das friede drinnen were, Und lieber wolt, das alle welt mit jm ins ewige hellische feur füre, denn das eine Seele solt zum rechten glauben bracht werden. Das nu solch grewlicher, erschrecklicher wille des Bapsts durch Keiser Karol nicht volbracht, sondern gehindert ist, das kan jm der Bapst nicht vergeben. Denn so hab ichs zu Rom selbs gehört sagen: Es ist unmmöglich, das so solt lenger stehen (Deutschland) ... Es mus brechen" [296, с. 225].

Далі автор вдається до тактики **дискредитації** опонента через формування категорії "свій" / "наш", створення образу "Ми". Протиставлення двох понять (концептів) "СВІЙ" – "ЧУЖИЙ" відбувається через часте використання автором особових займенників "ми", "наш": **Wir Deuschen, uns, unser meinung, uns in Deuschenlanden, unser Deuschen gut und blut, unser Deuscher Keiser, fromer Christlicher Keiser**. Протиставлення типу: *unser Vaterland – frembd Regiment / ein fromer andechtiger Christ – der Christenheit verderb und verwüstung / löblichen, hohen, fürstlichen, Keiserlichen tügenden – unluft und unglück im Reich, lesterliche verzweivelten buben und groben Esel, Lästerey, Schänder, Bapst Esel mit tollen kopff und garstigen bauch, Stifftreuber und Keisermörder / friede und einigkeit in der Religion – Teufel, abgötterey, reuberey und schinderey* – сприяють утворенню стереотипних залежностей *Papst = gewel, Sodom und Gomorren, Sodomiten Bapst,*

sattanissime Papa, verfluchte grundsuppe des Teufels zu Rom, aller Sünden Stifter und Meister, verdampte Bösewichter, des Teufels frucht, Teufels gespenst [296, с. 230].

Наприкінці, для підтвердження сказаного М. Лютер *аргументує* думку про те, що папство бажає панувати у світі за кошт інших держав (акти *Репрезентатив, Експресив*):

"... **mit dem ledigen namen und titelen haben sie ... jmer weiter und weiter nach dem Reich getrachtet, auff das sie nemen möchten als die Stifftreuber und Keisermörder, ... Sie weren gern Keiser durch unser Deutschen gut und blut, die faulen schendlichen wenste! Aber alles darumb, das sie wollen selbs Keiser sein in frembden gut ... sie wollen selbs Keiser sein in frembden gut"** [296, с. 217].

Інтерпретація лексики (у прикладах вона зазначена жирним шрифтом) дає підставу стверджувати, що М. Лютер чітко визначає суб'єкт та об'єкт своєї критики, вміло здійснює підбір слів для досягнення мети. Денотативні значення лексичних одиниць, що вжиті М. Лютером, ілюструють ясність думки автора та прямоту характеру. Конотативне наповнення цієї лексики у межах таких мовленнєвих актів, як *Репрезентатив, Комісив, Експресив*, свідчить про прагнення автора вплинути на читатча, залучити своїх однодумців і всіх, хто може підтримати ідею визволення країни, до оцінки ситуації, схилити їх до активних дій проти чітко окресленого ним ворога. Ці акти є підтвердженням психологічного стану М. Лютера – його оцінки ситуації, відповідальності та переживання за кінцевий хід боротьби.

Отже, концептуальний зміст поняття *Deutschland* складається у взаємодії таких смислів: 1) **Німеччина** в інтерпретації М. Лютера – це **німецький народ** (*deudsches volk*); 2) Читач бачить автора у нерозривній єдності з народом: **Wir Deutschen / unser Vaterland** (ми німці / наша батьківщина); 3) **Німеччина** має бути **вільною** від Папи і Риму (*frei vom Bapst und frei von Rom*). Смисли концепту *DEUTSCHLAND* підсилюють конотативні значення: unser Vaterland, treues Vaterland, treues deudsches volk,

liebes Land, armes volk in gutem Land. У ці значення вкладено не тільки переживання М. Лютера за країну, а і його життєвий досвід.

Концепт DEUTSCHLAND взаємодіє з концептом KAMPF, однак за копозицією тексту він утілює прагнення автора, кінцевий результат дії. Сама жє втілена у концепт KAMPF: діяльність Реформатора спрямована на **боротьбу**, одним із векторів якої є Німеччина: М. Лютер прагне бачити її вільною у віросповіданні, незалежною у політиці та соціальному житті.

3. 2. Комунікативно-когнітивна характеристика концепту KAMPF

У полемічних трактатах М. Лютера боротьба за інтереси Німеччини знаходить вираження за допомогою лексики. Семантико-стилістичні, лінгвопрагматичні та когнітивні характеристики цієї лексики створюють фундамент для розгляду **боротьби** у форматі *лінгво-соціально-політичного концепту* – як матеріалізованої ідеї автора.

Концепт у сучасній лінгвоконцептології розуміється як "одиниця свідомості" [165, с. 178], яка позначається словом, словосполученням, фразеологізмом. О. С. Кубрякова називає концепт "квантом знання" і визначає його як "оперативну одиницю пам'яті", ментального лексикону, концептуальної системи й мови, усієї картини світу [279, с. 90]. Зміст концепту значно ширший змісту слова, яке позначає цей концепт, оскільки зміст концепту утворюють не тільки поняттєві, а й історичні, національно-культурні, емоційні, ціннісні, образні та інші компоненти. Сукупність концептів утворюють соціально-політичну концептосферу, у межах якої концентрується соціально-політична культура нації [279, с. 90–92].

Сполучення "*лінгво-соціально-політичний*" відбиває спосіб об'єктивації, сферу функціонування концепту, його зміст та спрямування. Сфера застосування та зміст концепту передбачає вибір автором відповідної лексики, яка за денотативним значенням і конотацією надає йому можливість формувати свою (і чужу) думку у конкретному прагматичному спрямуванні.

"Соціально-політичний" чинник вказує також на складову, яка відображає відповідні чинники певного періоду розвитку країни. Мовна картина соціально-політичного світу створюється ментальними одиницями, переважна більшість яких зафіксована в мові у формі слів і словосполучень. Вони формують у людині певне бачення світу, у тому числі оцінку та категоризацію картин дійсності.

Комунікативно-когнітивна характеристика концепту КАМРФ у полемічних трактатах М. Лютера спирається на шлях дослідження "від мови до концепту". Вона включає: 1) врахування семантики лексичних одиниць, використання автором спеціально обраної лексики у конкретній ситуації (конкретному фрагменті тексту), 2) інтерпретацію мовленнєвих актів (їхніх функції), стратегій автора, його думок, дій, 3) встановлення ознак концепту, 4) інтерпретацію зв'язків між його комунікативно-когнітивними характеристиками та потенційним набором мовленнєвих актів, у які він може входити. У цілому названі напрями дослідження лексичних одиниць є засобом дослідження змісту концепту КАМРФ, подальшого вивчення питання взаємозв'язку лексики (семантики) національної мови та її національної концептосфери, співвідношення семантичних процесів з когнітивними. Відповідно – це крок у напрямку набуття нових знань щодо відношень між мовою, людиною, мисленням і культурою.

3.2.1. Семантична структура концепту КАМРФ

Одним із шляхів концептуального аналізу є вивчення концепту через лексико-семантичний апарат, на який він спирається (див., наприклад: Антологія концептів 2007 – статті: З. Д. Попової і Й. А. Стерніна, С. Г. Воркачова, В. І. Карасика і Г. Г. Слишкіна, М. В. Піменової) [6]. Структура концепту складається з **ядра** та інтерпретаційного **поля**, у якому виокремлюють ближню та дальню периферію. Ядро концепту є його базовим шаром та сукупністю когнітивних шарів і когнітивних сегментів з ознаками,

що їх формують. На периферії виявляють себе ситуативно-текстові ознаки концепту, які доповнюють його змістовну характеристику, відображаючи *процес* та *результат* пізнання світу (*когніцію*). Й. А. Стернін зазначає, що саме з цього арсеналу виокремлюється інтерпретаційне поле концепту. У межах такого поля можна знайти різнорідні ознаки, приховані від прямого споглядання [191, с. 58 – 60]. Периферійний статус тієї чи іншої концептуальної ознаки не свідчить про її менший рівень значущості у полі концепту [там само].

Процес визначення змісту концепту передбачає: 1) врахування складових ситуації, до якої належить концепт, 2) встановлення місця концепту в мовній картині світу й мовній свідомості нації через звернення до енциклопедичних та лінгвістичних словників (ядро), 3) з'ясування етимології слова однойменного концепту, врахування її особливостей; 4) залучення до аналізу різних контекстів – історичних, наукових, філософських, поетичних; 5) поєднання контекстуальної інформації, змісту асоціативних зв'язків і даних ключової лексики [138, с. 45].

Встановлення лексичного змісту концепту КАМРФ передбачає, насамперед, врахування інформації щодо лексикографічної дефініції однойменного слова (поняття). Деякі слова безпосередньо пов'язані із поняттям *Kampf*, зв'язок інших з досліджуваним явищем – встановлюється шляхом інтерпретації їхньої лексичної семантики у відповідних тлумачних словниках (напр.: 223; 226; 228; 288; 289). Обов'язковим компонентом визначення сутності концепту (центру та периферії) є врахування конкретної ситуації, в якій він діє, та даних загального контексту, з яким він співвідноситься.

3.2.1.1. Ядро концепту КАМРФ

Ядро концепту КАМРФ формують такі лексичні одиниці, під час тлумачення (інтерпретації) яких можна спостерігати чіткий зв'язок із

вихідним поняттям *Kampf*. У Словнику *Gerhard Wahrig Deutsches Wörterbuch* слово ***Kampf*** співвідноситься, насамперед, зі словом ***Streit*** / ***Auseinandersetzung*** – укр.: *суперечка, сніп* (1). Подальшим словом є *біт*, *сутичка* (2). Синонімом *Kampf* у цьому значенні є слово ***Schlacht*** – укр.: *битва, біт* (3). ***Kampf*** має також значення *справа, процес* у суді (4) [291, с. 2019].

Слово *Kampf* подано у Словнику також у сполученні із дієсловами, прикметниками, а також у складі виразів, у тому числі усталених: *blutiger, erbetterter, harter, heißer, wilder Kampf*; *Kampf auf Leben und Tod*; *Kampf bis aufs Messer*; *Kampf mit dem Tode*; *der Kampf um die Macht*; *der Kampf ums Dasein* [291, с. 2019]. Зміст слова *Kampf* поглиблений за рахунок можливих конотацій (емоційно-оцінних, стилістичних) у виразах: *einen Kampf führen*; *den Kampf aufnehmen*, *den Kampf aufgeben*, *der Kampf tobte*, а також дієсловах *sich schlagen*, *sich verteidigen*. У контексті такі стилістично значимі одиниці надають вислову підвищений ступінь виразності, що, у свою чергу, впливає на його ефективність.

Етимологія слова ***Kampf*** (IX-е ст.) бере початок від латинського слова *campus*, що означало – "*flaches Feld, Schlachtfeld*" (*Feld* – поле битви; *Schlacht* – битва, біт; *schlachten* – 1) колоти, різати худобу / птицю; 2) вбивати, знищувати людей). Відповідно, дієслово ***kämpfen*** означало у IX -му столітті "*sich schlagen, verteidigen*" – (ahd. *kemphen*, IX. Jh.; mhd. *kempfen*), а слово ***Kämpfer*** – mhd. *Kempfer* = той, хто веде біт ("*wer in einem Kampf steht*"). Прикметник ***kämpferisch*** зберігає своє первісне значення "*wie ein Kämpfer, draufgängerisch*" (XVI. Jh.) – 1) бойовий, войовничий; 2) побойовому, войовничо [288; 287].

Спостереження над полемічними трактатами М. Лютера, показало, що автор уникає прямого вживання таких слів, як *Kampf*, *kämpfen*, *Kämpfer*, *kämpferisch*. Імовірно, це пов'язано з тим, що ці слова у тексті набувають негативних конотацій і смислів. У свідомості людини поняття *Kampf* (*Kämpfer*, *kämpfen*, *kämpferisch*) більшою мірою пов'язано із насильством,

війною. М. Лютер це розумів. Священик не повинен вживати слова, які можуть викликати у парафіян негативні почуття. Зовсім іншою є ситуація, на думку М. Лютера, коли лексика з негативною конотацією та смислами спеціально вживається автором для характеристики ворога. Як показують приклади, тут М. Лютер діє послідовно: зміст і смисл його слів засвідчують безкомпромісну боротьбу з опонентами, тактика якої включає формування у свідомості простих німців негативного ставлення до тих, кого М. Лютер бачить своїми "ворогами".

З огляду на полемічні трактати М. Лютера, ситуативний та / або загальний контексти, **ядро** концепту KAMPF утворюють слова *Streit* / *Auseinandersetzung* ("*суперечка*" / "*сип*"). Приклади:

М. Лютер, наприклад, о **боротьбі** з папістами і тими, хто їх підтримує:

"Aber jetzt, wo man mich herausgefordert hat und mir keine Ruhe läßt, ja mich vielmehr mit Gewalt in diesen Streit zerrt, will ich frei heraus sagen, was ich davon halte, mögen nun die Papisten alle zusammen lachen oder weinen" [299].

Найефективнішим засобом боротьби з турками М. Лютер вважав **покуту** та **молитву**. Він звертається до священників зі словами: *"Es muss wahrlich dieser **Streit** an der Busse angefangen sein ... wenns zum **Streit** käme, ... Denn wider solche böse Leute ist gut streiten ... lass deinen weltlichen Oeberherrn kriegen,"* Якщо ж, продовжує він думку, брати в руки зброю, то робити це слід з чистою совістю: *"wider den Türken zu **streiten**, ... mit rechten Gewissen **kriegen**. Denn da stehet Gottes Urtheil: Wer das Schwert nimpt, soll **durchs Schwert umbkommen**"* [297, с. 26-27].

М. Лютер наголошує на важливості **боротьби** за істинну свободу віросповідання:

*"Erstens will ich die nicht hören, auch nicht im geringsten achten, die da schreien werden, das sei wiklifitisch, hussitisch, ketzerisch und gegen den Beschluss der Kirche. Denn das tun ja nur die, die ich im **Ablastsstreit**, in der **Auseinandersetzung über den freien Willen** und die Gnade Gottes, die guten*

Werke und die Sünde usw. auf mancherlei Weise als Ketzer überführt habe" [Там само].

Коли представники Папи начепили на М. Лютера ярлик "злісного ворога" – "*nicht als ein Mensch, sondern als **der boese Feind** in Gestalt eines Menschen mit angenommener Moenchskutte*" [232, с. 232], він дав таку відповідь:

*"Mit dem Worte muessen wir **streiten**, mit dem Worte **stuerzen**, was die Gewalt eingefuehrt hat. Ich will **keinen Zwang** gegen Aber- und Unglaeubige... **Keiner soll zum Glauben und zu dem, was des Glaubens ist, gezwungen werden**"* [314, с. 56].

Для М. Лютера *суперечка / спір* є справжньою **бумвою**. Денотативне значення слів *Streit / Auseinandersetzung*, лексика, яка супроводжує ці слова ("*Aber jetzt ... , ... frei heraus sagen, was ich davon halte ... , mögen ... lachen oder weinen ... ; Erstens ... , nicht hören ... , auch nicht ... achten ... , Denn ...*"), синтаксис (додаткове речення, означальне речення, речення причини) – разом сприяють актуалізації конотацій. Це експлікує акт *прагнення* автора до боротьби, підсилює його *впевненість* у правоті своєї думки, *силу, відкритість (ясність)* позиції ("*... keine Ruhe läßt, ... im Ablassstreit ... , mit Gewalt in diesen Streit zerren, über den freien Willen ...*").

Важливим для характеристики полемічних трактатів М. Лютера є те, що поняття *Streit* і *Auseinandersetzung* асоціюються головним чином із боротьбою за впровадження та відстоювання ідей автора. Прикладом цього може слугувати відповідь М. Лютера на дії Римо-Католицької церкви, коли папська булла дійшла до нього. У присутності багатьох студентів, докторів, мешканців міста М. Лютер спалив буллу з її канонічними законами, постановами та спеціальними правилами, що підтримували авторитет папської влади. З приводу ситуації, яка склалася, М. Лютер констатує: вороги спалюють його книги, перекручують істину, нищать душі простих людей:

*"Dieweil durch ihr solch **Buecherverbrennen der Wahrheit** ein grosser **Nachteil** und bei dem schlechten, gemeinen Volk **ein Wahn** dadurch erfolgen*

moechte zu vieler Seelen Verderben, habe ich ... der Widersacher Buecher wiederum verbannt" [304, с. 286].

На такі вчинки римської церкви М. Лютер реагує так: "*Es sollen diese ein Anfang des Ernstes sein; denn ich bisher doch nur gescherzt und gespielt habe mit des Papstes Sache. Ich habe es in Gottes Namen angefangen; hoffe, es sei an der Zeit, dass es auch in demselben ohne mich sich selbst ausfuehre*" [Там само]. Під сполученням *ein Anfang des Ernstes* розуміється *початок (Anfang) рішучих* (семантика слова *ernst*) дій автора – боротьби проти Папи. Лексичне значення слів *scherzen* (жартувати, загравати) і *spielen* (грати), які вжиті у формі *Partizip II (gescherzt, gespielt)*, супроводжується конотацією (певною мірою завдяки контрасту значень форм слів *des Ernstes* і *gescherzt, gespielt*), яка надає вислову виразність і значимість. Символічними стали слова: "... *Ich habe es in Gottes Namen angefangen; hoffe, es sei an der Zeit, dass es auch in demselben ohne mich sich selbst ausfuehre.*" – **Укр.:** "... Я почав цю справу в ім'я Бога; сподіваюся, що прийде час, і вона буде закінчена без мене Його могутністю ... " (переклад наш – **Н.З.**).

М. Лютер відкрито обирає шлях, який має визначити стратегії й тактики його дій проти Папи. Він *відкидає* ідеї, які проповідує Римо-Католицька церква, *засуджує* вчинки Папи, *називає* його антихристом [318, с. 9]. Мовленнєвий акт *Експресив* демонструє психологічний стан автора: зовнішній вияв *борця* створюється асоціативним сполученням *ein Anfang des Ernstes sein*, а його внутрішній стан – фразою *bisher doch nur gescherzt und gespielt habe mit des Papstes Sache*.

3.2.1.2. Периферія концепту КАМРФ

Подальша змістовна характеристика концепту КАМРФ передбачає виявлення його ситуативно-текстових ознак у межах периферії. Насамперед, йдеться про встановлення лексичних одиниць, їх семантико-когнітивно-прагматичної інтерпретації. Це збільшує інтерпретаційне поле концепту і

надає можливість встановити його ознаки, що у цілому веде до відносно повної картини досліджуваного явища.

Процес виокремлення, систематизації та прочитання лексики, що вживає М. Лютер для здійснення своїх цілей, дозволив визначити *тематичні ситуації* (широкі контексти) – власне те, про що пише автор і з чого складається зміст тексту. Наприклад: висвітлення *агресії / насильства* з боку "ворога", *захист* інтересів Німеччини, *інформування* читача з метою його виховання та збільшення прихильників авторської думки, *заклики* до опору дій "ворога".

Встановлення тематичних ситуацій сприяє розкриттю тактики та змісту ідеї боротьби М. Лютера проти опонентів. Функція тематичних ситуацій полягає у провадженні автором твору цілеспрямованої, значимої, цілісної інформації, визначення власної позиції у ситуації (події), яку він представляє. Реалізація цього здійснюється мовою – лексикою та способами її застосування. Систематизація лексичного матеріалу передбачає пошук спільного семантичного чинника, на основі якого відбувається визначення конкретної групи слів, яка, у свою чергу, формує задуману автором тематичну ситуацію. Процес *сприйняття* інформації у межах тематичної ситуації відбувається на основі того, що подібна ситуація вже *мала місце* у практиці людини (з того часу вона фіксується в її пам'яті). Із розгортанням тексту початкова тематична ситуація актуалізує і приєднує до себе подальшу тематичну *ситуацію* – і так до останнього *ситуативного* фрагмента тексту. Сприйняття ситуації у межах висловлювання / фрагмента тексту відбувається на основі інтерпретаційного аналізу мовного матеріалу – семантико-прагматичного, стилістико-прагматичного, семантико-когнітивного).

Семантико-прагматичний аналіз лексики, яка перебуває у межах лексико-семантичного поля концепту КАМРФ, дає підстави зазначити, що боротьба М. Лютера здійснюється на тлі *викриття* ним дій опонентів, які мають *насильницький / агресивний* характер.

Політику Римо-Католицької церкви і Папи щодо Німеччини подано М. Лютером у межах таких **тематичних ситуацій**: – *аргументації* причин боротьби М. Лютера з опонентом; – *критичне висвітлення та осудження* насильницької політики Риму; – *звинувачення* церкви в обдурюванні німецького народу з метою встановлення власного порядку віросповідання; – *визначенні тактики* боротьби. У процесі інтерпретації лексики у межах відповідної ситуації ми звернули увагу на: 1) щільність (високий ступінь застосування) лексичних одиниць зі спільним логіко-семантичним знаменником (насильство / агресія / негативне ставлення автора / заклик) і 2) високий ступінь стилістики (виразності) та прагматики цих одиниць. Названі чинники звертають на себе увагу через зовнішню виразність речення / фрагмента тексту. У той же час вони зазначають майстерність М. Лютера як оратора, вміння знаходити і використовувати мовні одиниці з високим ступенем стилістичної значимості. Наведемо приклад, який ілюструє зазначені особливості (ми фіксуємо слова і словосполучення, які у взаємодії та у межах тексту вказують на *насильницькі / агресивні* дії Папи та Римо-Католицької церкви). Пряма семантика підкреслених нами лексем (дієслів, іменників, прикметників, словосполучень) підтверджує намір М. Лютера оперувати експліцитною лексикою, яка не тільки називає, а й характеризує суб'єктів його уваги. У прикладі, що наводиться, увага автора спрямована на Папу і Римо-Католицьку церкву та їхніх помічників у Німеччині; автор звинувачує їх у здирницьких діях, розкраданні цінностей, у диявольському одуренні німців:

"... *sie* (Папа і Римо-Католицька церква – **Н.З.**) *können nichts, denn Stifft, Klöster und der Welt güter fressen, Königen die Kronen rauben und stelen, und eitel unnatürlich, verkeret, Teuflich werck und wesen füren, darüber alle Creatur erschrickt, zittert, bebet und schreiet uber den Eselstall zu dem, der sie solchem verderblichen dienst unterworffen hat" [296, с. 286–287].*

Підкреслена лексика є експліцитною, значимою за змістом, емоційною за оцінною конотацією. Характеристика опонентів здійснюється дієсловами / дієслівними формами (*rauben und stelen, verkeret, erschrickt, zittert; bebet und schreiet*), сполученням дієслівної форми з іменником (*Königen die Kronen rauben und stelen, verderblichen dienst*). Вживання М. Лютером такої лексики зумовлено його прагненням розкрити німецькому народу протиправні, несправедливі, злочинські дії Риму, викликати у парафіян розуміння ситуації і негативну реакцію до "ворога". У цьому виявляє себе одна із тактик його боротьби з Папою і Римо-католицькою церквою.

У прикладі, що слідує далі, М. Лютер ілюструє неприховану ненависть до Папства і його ненаситної жадоби заволодіти чужим майном. Характеристику опонента і його дій визначають такі лексеми, як *verzweivelt, bösewicht, hellisch, teuflisch, unsettig*:

"... *Da redet abermal der verzweivelte Spitzbube und bösewicht Paulus mit seinen Hermaphroditen sein rotwelsch, gerade, als wüste kein Mensch, was jr hellisch, teuflisch wesen zu Rom sey, und wie er selbs, der unsettige, grundlose geitzwanst Paulus, sampt seinem Son, mit der Kirchen güter umbgehet*" [296, с. 222];

"... *ummesslich viel hastu (Папа – Н.З.) davon gestolen, mit liegen, triegen, Gottlesterung und abgöttereien hat*" [296, с. 229].

Систематизація підкресленої лексики у наведених прикладах та інших з метою визначення їхньої семантики та прагматики дозволяє виокремити **д в і** лексико-семантичні групи: одна група слів (**а**) вказує – у межах контексту – на конкретні *насилницькі / агресивні* дії Римо-Католицької церкви і Папи по відношенню до Німеччини, інша група (**б**) – відбиває негативне ставлення М. Лютера до таких дій (у список ми **додали** також лексику з **інших** фрагментів трактату):

– **дієслова / дієслівні форми**: група **а** – *rauben, stelen, angreifen, gezwungen, nerren, betrügen, verschlingen, toben, rasen, reissen, nichtigen, unterwerffen, martern, straffen, verbrennen, tödten, veriagen, spotten, verderben,*

zerstören, verwirren, vernützt, verprasset, verbranget; парні дієслова: verhuret und verbubet, ermorden und umbringen; verckeren und verfalschen; steinigen und tödten; vergiffen, geköpffen, umbbringen; **група б** – fressen, verdammen, murren, verkeren und felschen, schenden, verraten;

– **іменники**: **група а** – schinderey, reuberey, seuche, schaden, lestern gebrechen, grewel, Gefangenschaft, Sünden, Gewalt, Frevler, Mörder, Räuber, verstörer (der Kirchen Christi), mord, not, tod, laster, thorheit; **група б** – bescheisserey, Tyrannei, Rottengeister, Spöttere, lesterung, Gottslesterung, Elend, Gottlosigkeit, Irrtum, Verräter, Lügner, Bösewicht, Feind, Abgöttere, Teufel, Widerchrist, widersacher (Christi), Ertzkirchendieb, Kirchenreuber, Schlüsseldieb, Beerwolff, Teuflisch werck, dreck und stanck, Spitzbube, bösewicht, Buben, Antichrist, Unchrist, Hereticos, Epicurer, Sophistrey, Abgöttere, Pedasterey, Thier, Ketzer, der Bapstesel, Geuckler, bestien, Hermaphroditen, Bösewichter, Mörder, Verrheter, Lügner, Keisermörder, Stiffreuber, Ertzkirchendieb, Klösterfresser, Seelmörderm, Esel, Narren, Satanissimus, Satanitati, der Babst und der Teufel, monstrum;

– **прикметники, прислівники**: **група а** – feindselige, todes würdig; blutdürstiger, mördischer ; **група б** – rotwelsch, unsettig, grundlose geitzwanst, zornig, unleidlich, ergest, grewlichst, unheilig, schrecklich, schwerlich, halstarrig, heimlich, unchristlich, ketzerisch, spöttisch, verdrieslich, stachlich, schendlich, scheuslich, hefftiglich, fehrlich, unfrey, unchristlich, unsicher, genötigt, fehrlich, verzweivelt, boshafftiger, grewlich, lesterlich, verflucht, hellisch, teuflisch, unverschampt, verdrieslich, verfluchte, erlogen, scheuslich, heiser und schier, hefftiglich, schendlich, frembden, verzweivelte, grob, ungelert, tol, thöricht, bitter, giftig, gottlos, tyrannisch, blind, gefährlich, falsch, schädlich, unsinig;

– **словосполучення**: **група а** – umbs gelt betrügen, generret und umbs gelt betrogen hat, gegürtet und geführt zum fewr; **група б** – Teuflisch werck und wesen führen; der verzweivelte Spitzbube.

У межах **контексту** наведена лексика, завдяки денотативному значенню та конотації, вказує на агресивні, підступні, брехливі дії Римо-

Католицької церкви. Одночасно ця лексика відбиває бачення ситуації автором: М. Лютер даючи власну оцінку реальним подіям, сподівається на адекватне розуміння цієї реальності тими, до кого він звертається. Підкреслимо ще раз, що експліцитна лексика текстів відбиває окремі картини певної тематичної ситуації. По мірі її розвитку складається відповідна картина дійсності. У такому форматі тематичні ситуації формують зону *периферії*, що примикає до ядра концепту.

Є ще причини, які зумовлюють наведення нами низки такої лексики. Перша: М. Лютер вживає таку категорію іменників, дієслів, прикметників, семантика яких надає тексту незвичайну для того часового періоду виразність і у такий спосіб формує його прагматику. Друга причина: значна група слів уперше ввійшла в лексикон німецької мови. Третя причина: така лексика у межах полемічного трактату відкрила перспективу її комунікативно-когнітивна інтерпретації. Кожна тематична ситуація сприяє визначенню мети М. Лютера – його прагнення розкрити істинне обличчя Римо-Католицької церкви та Папи, довести широкому колу людей необхідність змін у країні шляхом активної боротьби з ворогом. Для дослідника цей матеріал є основою розкриття тактики боротьби М. Лютера та її змісту.

Викладене дозволяє нам зазначити, що **семантичну структуру** концепту *KAMPF* по відношенню до боротьби М. Лютера проти Риму характеризують певні когнітивні моделі (розумові структури / смисли), сформовані на основі життєвого досвіду автора. уявлення. Реформатор уявляє свою боротьбу з Римо-Католицькою церквою та Папою як:

1) початок серйозної справи; раніше були лише жарт і гра з Папою ("*Es sollen diese ein Anfang des Ernstes sein; bisher doch nur gescherzt und gespielt habe mit des Papstes Sache*");

2) боротьбу словом ("*mit dem Worte muessen wir streiten, mit dem Worte stuerzen*");

3) захист від примусового віросповідання ("*Keiner soll zum Glauben gezwungen werden*");

4) крок до свободи християнської церкви ("*Freiheit der christlichen Kirche*");

5) об'єднання всіх німецьких земель і рішучий опір політиці Риму ("*Vereinigung aller deutschen Länder und entschiedener Widerstand der römischen Politik*").

Ідея **боротьби** проймає полемічні тексти, які спрямовані проти **турків**. Систематизація лексики, врахування її семантико-стилістичного значення та комунікативно-когнітивного потенціалу також дозволили виявити тематичні ситуації (фрейми), які формують **зону**, що примикає до **ядра** концепту КАМРФ. Це – *відображення* реальної політики турків по відношенню до Німеччини, *оцінка* цієї політики, *заклики / рекомендації* М. Лютера щодо тактики боротьби проти турків.

М. Лютер вважав, що турків на німецький народ за його гріхи наслав сам Бог. Цей гріх, однак, помножувався через невірне віровчення папства. М. Лютер називає Магомета первістком сатани, а тому закликає піддати перевірці вчення самого Магомета. М. Лютер сподівався на те, що турки одного дня почують Євангелія, тому він *радив* застосовувати у боротьбі з ними не насилля, а духовні засоби. Найефективнішим засобом він *вважав* покуту та молитву. Якщо ж справа дійде безпосередньо до військових дій, то М. Лютер *закликає* не брати в руки зброю і залишити це професійним солдатам: "*Es muss wahrlich dieser **Streit** an der Busse angefangen sein ... wenns zum **Streit** käme, ... Denn wider solche böse Leute ist gut streiten ... lass deinen weltlichen Oeberherrn kriegen, wider den Türken zu **streiten**, ... mit rechten Gewissen **kriegen**. Denn da stehet Gottes Urtheil: Wer das Schwert nimpt, soll **durchs Schwert umbkommen***" [297, с. 97].

Слова М. Лютера про те, що боротися з турками слід молитвами та іншими мирними способами, лунають на тлі критичної характеристики ним

насильницьких дій самих турків щодо Німеччини. Наведемо деякі фрагменти з трактату:

"... dass der Türke gar kein Recht noch Befehl hat, **Streit** anzufahren, und die Länder anzugreifen, die nicht sein sind, ist freilich sein **Kriegen ein lauter Frevel und Räuberei**, dadurch Gott die Welt **strafft** ..." [297, с. 46];

"... Denn ... er (der Türke) sucht ander Land zu **rauben und zu beschädigen**, ... wie ein **Meerräuber oder Strassenräuber**" [297, с. 49];

"... Denn der **Turke** (wie gesagt,) ist ein **Diener des Teufels**, der nicht allein Land und Leute **verderbet** mit dem **Schwert**, welchs wir hernach hören werden, ..." [297, с. 73];

"... Daraus kann nu ein iglicher wohl merken, dass der **Mahomed ein Verstörer** ist unsers Herrn Christi und seines Reichs. Andere Königreich nennet St. Augustinus auch **grosse Räuberei**, ... dass gar selten ein Kaiserthum ist aufkommen ohne **Raub, Gewalt und Unrecht**, oder wird je zum wenigsten durch **böse Leute** oft mit eitel **Unrecht** eingenommen und besessen, ..." [297, с. 76];

"... Und dasselbige Werk, zu **morden und rauben**, ... das Türkisch Reich zu mehren, und immer weiter umb sich **rauben und morden**... der Teufel sei ein **Lügner und Mörder**. Mit der **Lügen tödtet** er die Seelen, mit dem **Mord** den Leib. Wo er nu gewinnet mit der **Lügen**, ... er folget mit dem **Mord** hinnach. Also, da den Mahomed der **Lügengeist besessen**, und der **Teufel** durch seinen **Alkoran** die Seelen **ermordet**, den **Christenglauben verstöret** hatte, musste er wohl fort, und auch das **Schwert** nehmen, und die Leibe zu **morden** angreifen." [297, с. 79];

"... Und also ist der **Türkische Glaube** nicht mit Predigen und Wunderwerk, sondern mit dem **Schwert und Morden** so weit kommen, und ist ihm wahrlich durch **Gottes Zorn gelungen**, auf dass, weil alle

Welt zum Schwert, Rauben und Mord Lust hat, einmal einer käme, der ihr Mordens und Raubens gnug gebe" [297, с. 81].

Лексика, яку вживає автор для оцінної характеристики дій турків, за своїм прямим значенням вміщує негативні семи, що привносить у текст відповідні конотації. Це, наприклад: – іменники: *Streit, Krieg, Räuberei, Meerräuber, Strassenräuber, Mörder, Wölfe, Gewalt und Unrecht*; – дієслова: *rauben und morden, rauben und zu beschädigen, morden und blutvergiessen*; – прикметники: *böse (Leute), eitel (Unrecht)*. Обрані автором слова, крім того, що відбивають окремі важливі картини соціально-політичної ситуації в країні, одночасно є оцінними маркерами: вони вказують на ставлення М. Лютера до цієї ситуації. Слова і словосполучення (завдяки денотативному значенню): *Feinde, Rottengeister, Lügengeist, Verstörer, Teufels Diener; Lügenlehre und Verführer, Teufels Knecht; vom Lügengeist besessen, Lügengeist unterthan* – є також ефективними лексико-семантичними одиницями, що характеризують об'єкта і суб'єкта критики. У межах контексту вони сприяють поясненню причин, які викликали обурення М. Лютера і визначили вектор його боротьби. Вибір і застосування автором експресивно забарвленої лексики – від спостереження над конкретними картинами дійсності до їхньої оцінки – пов'язано із наміром автора здійснити вплив на адресата. До низки такої лексики можуть бути приєднані також лексичні одиниці (словосполучення) ... *mit dem Schwert ... (die Länder angreifen); rauben und beschädigen; Land und Leute verderben; den christlichen Glauben vernichten; mit Gewalt und List Christum verstören*.

Фраза М. Лютера "... *Mit Gewalt der Predigt und dem Wort wehren*" (захиститися слід силою проповіді і слова) вказує на головну **тактику** Реформатора. Він **звертається** до пасторів і **закликає** їх правильно розтлумачувати народу загрозу, **наводити** приклади "жахливої політики" турків щодо віросповідання в Німеччині, **пропонувати** методи боротьби з такою політикою:

"... Die Pfarrherr und Prediger sollen, ein iglicher sein Volk, aufs Allerfleissigst vermahnen zur Busse und zum Gebet ... " [297, с. 51];

"Die Busse sollen sie treiben mit Anzeigen unser grossen, unzähligen Sunde und Undankbarkeit, dadurch wir Gottes Zorn und Ungnade verdienet, dass er uns dem Teufel und Turken billig in die Hände gibt. Und auf dass solche Predigt deste stärker eingehe, muss man die Exempel und Sprüche der Schrift einführen, als von der Sundfluth, von Sodom und Gomorren, von den Kindern Israel ... " [297, с. 52, 53].

Тактика **боротьби** у форматі *заклику* представлена на мовно-мовленнєвому рівні модальними дієсловами *müssen* і *sollen* у наказовому способі, а також дієсловом *beten* у наказовій формі тощо. М. Лютер *закликає*: обов'язково *слід* знайти щирих християн (чим більше – тим краще) (*muss man finden*); проповідникам він *радить* закликати народ до молитви та покаяння (*Prediger sollen vermahnen zur Busse*); під час молитви та покаяння вони *повинні* показувати наші гріхи (*Die Busse sollen sie treiben mit Anzeigen*); *необхідно наводити* приклади та уривки з Біблії (*muss man die Exempel und Sprüche der Schrift einführen*).

Зазначена лексика первісно (поза контексту) вже є експресивною та образною. У контексті ці ознаки збільшують ступінь образності та експресії усього фрагмента тексту, що, відповідно, призводить до ефективності висловленого.

Семантичну структуру концепту *KAMPF* по відношенню до боротьби М. Лютера проти турків можна представити такими когнітивними моделями (розумовими структурами / смислами):

1) боротьба – це не насильство; захищатися слід духовними засобами, силою проповіді та словом (*Mit Gewalt der Predigt und dem Wort wehren*);

2) боротьба – це покаяння і щоденна молитва; слід молити небо відвести турецьку загрозу та благати божого захисту християнства (*Prediger sollen vermahnen zur Busse; Die Busse sollen sie treiben mit Anzeigen*);

3) застосування зброї у боротьбі – це присуд Бога: хто прийде з мечом, від меча має загинути (*Gottes Urtheil: Wer das Schwert nimpt, soll durchs Schwert umbkommen*); робити це слід з чистою совістю (*mit rechten Gewissen kriegten*).

Звертає на себе увагу зміна у поглядах М. Лютера: боротьба Словом може перейти до боротьби Зброєю. М. Лютер виправдовує це "присудом Бога".

Боротьба М. Лютера проти **євреїв** представлена тематичними ситуаціями: – *характеристика євреїв*; – *звинувачення євреїв у насильницьких діях по відношенню до німців*; – *заклики до активних дій проти євреїв*.

У мовному вираженні тематичну ситуацію *характеристика євреїв* наповнюють:

– дієслова (дієслівні форми) з іншими частинами мови: *sich allein loben und alle andere verachten; (zu) reissen, (zu) würgen, (zu) placken; sich allein loben, und alle welt verachten und verfluchen in iren Schulen; sie (die Juden) Gott ... zergeischelt, gecreutzigt, verspeiet, gelestert und verflucht haben* [298, с. 432]; *verachten und verfluchen ... verckeret und verfelscht* [298, с. 433]; *alle Menschen verfluchen; eine beschmissene Braut, ... eine verzweivelte Hure ... böser Balck* [298, с. 441];

– пари іменників: *Meuchelmörder und Teufelskinder; Lesterer und Lügener*;

– прикметники: *fauler, loser, nichtiger behelff ...; vol geitzes, neides, hasses unternander, hohmuts, wuchers, stoltzes, fluchens (wider uns Heiden)*;

– іменники з прикметниками / дієслівними формами: *giftige, bittere, rachgierige hämische Schlangen; grausame jüdis che Weltherrschaft, junge Teufel, zur Hölle verdammt, böse Jüden*,

– фрази, наприклад: "*Pfui euch hier, pfui euch dort, ihr verdammten Juden!*" [298, с. 217]; "*Sondern auch der Jüden Bosheit, Lügen, Fluchen muss feind werden und greifen; Die Juden sind junge Teufel, zur Hölle verdammt*" [298, с. 218]; "*Es ist wahr, die Juden gönnen uns nichts Gutes, und wir sind ihnen wie der Tod oder ein gebranntes Leid*" [298, с. 218]; "... *Gott solle allein für aller welt ansehen (...) und alle andern Menschen verdammen, gleich wie sie thun und begeren*" [298, с. 427].

На тематичну ситуацію звинувачення євреїв у насильницьких діях вказують:

– дієслова (дієслівні форми): *kriegen, angreifen, knechten gefangen, gezwungen, fallen, vergift, geköpft, verraten, umbracht; verspeiet* [298, с. 481]; *vergift (Brunnen), gestolen (Kinder) ...* [298, с. 482]; *töten, totschiagen, ermorden (Menschen), verbrennen (Rirchen, Häuser)*;

– парні дієслова: *ermorden und umbringen; verckeren und verfalschen; steinigen und tödten*;

Тематична ситуація заклик / повчання є реакцією М. Лютера на дії опонента. Вона виявляє себе у застосуванні лексики, яка у межах тексту викликає **негативні** почуття до слів **самого** автора, навіть попри те, що він намагається інколи це "затушувати", наприклад, за рахунок заперечення (*Rächen: nein, ...*). Подальше розгортання думки все ставить на свої місця: це відбувається через сполучення двох слів, які одне з одним семантично не корелюють: *Rächen → nein → scharfe Barmherzigkeit*:

*"Wir müssen mit Gebet und Gottesfurcht eine scharfe Barmherzigkeit üben, ob wir doch etliche aus der Flamme der Glut erretten könnten. **Rächen dürfen wir uns nicht.** Sie haben die Rache am Halse, tausendmal ärger, denn wir ihnen wünschen mögen"* [298, с. 92].

В аспекті прагматики подібне сполучення привносить у текст відтінок *підступності*, що з часом викличе у істориків і політиків різні думки щодо оцінки ролі М. Лютера в його боротьбі проти євреїв. Для нашої роботи така

поведінка М. Лютера є лише фактом, який ми визначаємо як тактику в його боротьбі з опонентами, яких М. Лютер називає "ворогами".

Для вираження своєї позиції по відношенню до "ворогів" М. Лютер використовує колоритну лексику, яка у межах контексту свідчить про емоційний стан автора, а також вміння оперувати ефективною лексикою (лексикою впливу). Такими лексичними одиницями можуть бути дієслова *anstecken*, *niederreißen*, *zerstören*, *überhäufen*, *beschütten* та інші. Вжиті у (кон)тексті, вони свідчать, що М. Лютер переходить за межі правил своєї поведінки, які були сформульовані ним на початку боротьби з опонентами. Наведемо приклад, який демонструє **заклики** М. Лютера щодо його **боротьби** з євреями:

"*Synagoga oder Schule mit Feuer **anstecken**, ... (ihre) Häuser **niederreißen** ... **zerstören**" [298, с. 534].*

У лексико-семантичному полі, що наближено до ядра концепту *KAMPF*, перебувають також дієслова *überhäufen*, *beschütten*, *nehmen*, *verbieten*, *aufheben*, *lassen*. Пряме лексичне значення цих дієслів не вміщує негативних сем, проте у сполученні з іменниками у межах контексту вони надають тексту такі семантико-прагматичні ознаки, що свідчать про **негативний** характер **заклику** самого автора:

"(ihre) *Gebetbüchlein* und *Talmudisten **nehmen***; – (ihren) *Rabbinern bei Leib und Leben **verbieten***, weiterhin zu lehren; – (den Juden) *das freie Geleit* und *das Recht auf die Straßen ganz **aufheben***; – (ihnen) *den Wucher **verbieten*** und ihnen alle *Barschaft* und *Kostbarkeiten in Gold und Silber **nehmen***; – (den jungen, starken Juden und Jüdinnen) *Flegel, Axt, Hacke, Spaten, Rocken, Spindel in die **Hand geben** ... und lassen sie ihr Brot verdienen im Schweiß der Nasen ...* " [298, с. 520].

Наведений фрагмент тексту може слугувати прикладом, що войовничий дух заклику М. Лютера збільшується. Денотативне значення окремих дієслів та іменників (наприклад: *Synagoga und Schule*; *Feuer*,

anstecken), якщо їх розглядати окремо (поза контекстом), є нейтральним. Однак, поєднання іменників і дієслів в одній фразі у межах (кон)тексту призводить до яскраво вираженої *агресивної* думки з боку автора.

Аналогічний (стилістико-прагматичний) характер спрямування виявляють вирази "*einen Stein an den Hals hängen, hinab stoßen, taufe dich im Namen Abrahams*", застосовані М. Лютером у межах його *припущення* і одночасно *заклика* з приводу того, що він зробив би з євреями:

"Wenn ich einen Juden taufe, will ich ihn an die Elbbrücke führen, einen Stein an den Hals hängen und ihn hinab stoßen und sagen: Ich taufe dich im Namen Abrahams" [298, с. 219].

Семантична структура концепту *KAMPF* по відношенню до боротьби М. Лютера проти євреїв виявляє такі когнітивні моделі (розумові структури / смисли):

- 1) боротьба за душі євреїв: вони, як і ми, діти нашого Бога (*sie sind Blutfreund, Vettern und Brüder unsers Herrn*);
- 2) у боротьбі – ніякої довіри євреям (*Kein Vertrauen den Juden; ...*).
- 3) у боротьбі слід керуватися правилом: від "рішучого милосердя" до "позбавлення від єврейського тягаря" (*Luthers Sieben-Punkte-Programm der "scharfen Barmherzigkeit" zur "Entladung von der Judenlast"*).

Висновки до Розділу 3

Семантико-стилістичний аналіз лексики полемічних текстів М. Лютера, лінгвопрагматична та комунікативно-когнітивна інтерпретація мовленнєвих актів дозволяють зазначити:

1. **Три** головні напрями боротьби М. Лютера: за свободу (*Kampf für Freiheit*), за віру (*Kampf für Glauben*), за Німеччину (*Kampf für Deutschland*).
2. Семантико-стилістичні, лінгвопрагматичні та когнітивні характеристики лексики створюють фундамент для розгляду **боротьби** у форматі *лінгво-соціально-політичного* концепту – як матеріалізованої ідеї

автора. Сполучення "лінгво-соціально-політичний" відбиває сферу функціонування концепту та його спрямування.

Ядро концепту КАМРФ утворюють слова *Streit / Auseinandersetzung* (*суперечка/ снір*). Поняття *Streit* і *Auseinandersetzung* асоціюються із боротьбою М. Лютера за впровадження своїх ідей.

Окреслення лексико-семантичного поля *Kampf* спрямовано на виявлення лексики, яка визначає периферію концепту. Систематизація лексики з метою визначення спільного загального лексичного знаменника (наприклад: *агресія / насильство / захист / виховання / заклик / подія*) сприяло встановленню **тематичних ситуацій**, функція яких полягає у проведенні автором твору концептуальної інформації про реальні події, своє місце в оцінці цих подій. Боротьбу М. Лютера проти політики Римської церкви і Папи, турків, іудейських проповідників висвітлено у межах таких тематичних ситуацій: *аргументації* причин боротьби М. Лютера, *критичного висвітлення* політики опонентів, *звинувачення* їх в агресії та насильницьких діях проти німецького народу, *визначенні тактики* боротьби. Кожну тематичну ситуацію визначає відповідна лексика, яка визначає периферію концепту КАМРФ.

3. Семантико-прагматичний аналіз лексики, яка перебуває у межах зони оточення концепту КАМРФ дає підстави зазначити: боротьба М. Лютера здійснюється на тлі *викриття* ним дій його головних опонентів. Процедура систематизації та інтерпретації лексики зазначає *насильницький / агресивний* характер цих дій.

Боротьбу М. Лютера проти опонентів визначають такі тематичні ситуації: *відображення* реального стану віросповідання в Німеччині; *характеристика* опонентів; – *аргументація* (причин боротьби); – критичне висвітлення дій опонентів; – їх *звинувачення* у насильницьких, агресивних діях проти Німеччини; – *заклики / рекомендації* щодо визначення тактики боротьби.

Кожну тематичну ситуацію визначає відповідна лексика, прагматика та когнітивні чинники мовленнєвих актів. Вони надають текстам полемічних трактатів М. Лютера помітну зовнішню виразність, внутрішній зміст і смисл.

Семантична структура концепту КАМРФ по відношенню до боротьби М. Лютера проти опонентів виявила когнітивні моделі (розумові структури / смисли), які визначають зміст ідеї боротьби автора. КАМРФ (БОРОТЬБА) для М. Лютера означає:

- 1) початок серйозної справи (... *ein Anfang des Ernstes sein*);
- 2) боротьбу словом / молитвою (*mit dem Worte ... / Mit Gewalt der Predigt ... wehren / streiten*);
- 3) свободу віросповідання (*Keiner soll zum Glauben gezwungen werden / Freiheit der christlichen Kirche*);
- 4) об'єднання всіх німецьких земель і рішучий опір Римській політиці (*Vereinigung aller deutschen Länder und entschiedener Widerstand der römischen Politik*);
- 5) боротьбу за душі євреїв: вони, я і ми, діти нашого Бога (*sie sind Blutfreund, Vettern und Brüder unsers Herrn*).

Після поразки такої політики – нові смисли:

- 6) ніякої довіри євреям (*Kein Vertrauen den Juden*);
- 7) керуватися правилом: від "рішучого милосердя" до "позбавлення від єврейського тягаря" (*Luthers Sieben-Punkte-Programm der "scharfen Barmherzigkeit" zur "Entladung von der Judenlast"*).

Основні положення Розділу 3 розкриті у публікаціях автора: [96], [101].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації досліджено комунікативно-когнітивні особливості полемічних трактатів видатного німецького реформатора Мартіна Лютера.

Ґрунтуючись на теорії функціонального підходу до мови, ми спрямували роботу на дослідження стилістики *мовних одиниць* в реалізації, зокрема, на інтерпретацію їхньої семантики, прагматики; на визначення комунікативно-когнітивних характеристик полемічних трактатів.

1. У межах узагальнення та уточнення існуючих теоретико-методологічних параметрів дослідження полемічного тексту як такого та полемічного трактату М. Лютера, зокрема, ми дійшли таких висновків:

1.1. Полемічний трактат М. Лютера – це літературний твір соціально-політичного характеру, спрямований на широку аудиторію; насичений експресивно-емоційною лексикою, багатий на риторику, історичні факти та паралелі. Для М. Лютера такий твір слугує засобом оперативного впливу на аудиторію з ціллю її ідеологічної та соціальної орієнтації.

1.2. До **ознак** полемічних трактатів М. Лютера належать: – нова проблематика; – відстоювання автором національної ідеї; – контрастне протиставлення власної думки і опонента; – зіставний та оцінний аналіз предмета дискусії / спору; – зіткнення думок і конфлікт; – ініціативна позиція автора; – індивідуальні стильові ознаки, стратегії та головні інтенції. Полемічні тексти М. Лютер писав **німецькою мовою**.

1.3. Головною рисою **мови** полемічних трактатів М. Лютера є її простота, виразність, емоційність. Функціональний характер мови полягає в тому, що вона одночасно виступає головним інструментом інтерпретацій і слугує практичним матеріалом, на якому проводиться дослідження манери письма автора.

1.4. Дослідження мовних особливостей полемічних трактатів М. Лютера ґрунтується на лексико-семантичному, лінгвопрагматичному,

комунікативно-когнітивному підходах. Комплексний характер вивчення об'єкта надає можливість отримати об'єктивні дані щодо його сутності та функціонування.

2. Виходячи з оцінки соціальної значущості трактату, дослідження стилістики та прагматики мовних одиниць, комунікативно-когнітивної інтерпретації текстового матеріалу було визначено:

2.1. Значимим способом побудови мови полемічних трактатів виступає мовленнєвий жанр *захист інтересів* церковних і державних інститутів у Німеччині.

2.2. Реалізація головних **стратегій** відбувається шляхом впровадження певних тактичних кроків (**тактик**). Тактичний крок, у свою чергу, реалізує себе у межах **мовленнєвої дії** (конкретного мовленнєвого акту або декількох мовленнєвих актів). Встановлення та прочитання тактик відбувається на тлі ситуативного контексту у поєднанні зі змістом і смислом одиниць, що формують мовний контекст.

2.3. Полемічні твори є найбільш сприятливими для вираження авторської індивідуальності. **Стилiстика** полемічних трактатів М. Лютера характеризується колоритною, нищівно-зневажуваною (часто грубою, образливою) номінативною лексикою. Номінація як складова оцінної семантики є суб'єктивним відображенням автором дійсності і одночасно засобом створення прийомів: – *ідентифікації* (ідентифікація об'єкту як "свій" або "чужий"); – *атрибуції* (напр., атрибуція ознак "свій" / "чужий"); – *стереотипізації* (напр., формування стереотипної залежності: *Vapst und Römischem hofe = Gifft, Tod, Teufel, Hölle, Gefangenschaft der christlichen Kirche.*); – *асоціації* (напр., порівняння *Vapst ... Römische Kirche ... christlich* викликає асоціацію оцінки дій Римо-Католицької церкви як поневолення вірних Християн); – *навішуванні ярликів* (особиста приватна ознака об'єкта).

В арсеналі художніх прийомів М. Лютера – невеликий, однак, частотний ланцюг стилістичних фігур: різні види *повтору*, *риторичне питання*, *синтаксичний* та *лексико-граматичний паралелізм*, поєднаний з

повтором, антитеза, порівняння, застосування цитат, що належать відомим особам, клімакс, перелічення, коментар автором слів опонента або співника. У комплексі зазначені стилістичні фігури створюють логічну і зрозумілу авторську картину дійсності часів Реформації.

3. Визначено т р и головні напрями **боротьби** М. Лютера. Це: боротьба за свободу (**Kampf für Freiheit**), боротьба за віру (**Kampf für Glauben**), боротьба за Німеччину (**Kampf für Deutschland**).

Поняття *Kampf, Freiheit, Glauben, Deutschland* відбивають соціально-політичні явища, які у межах розгортання (кон)тексту набувають власних концептуальних ознак: семантика слів, крім денотативного значення, наповнюється смислами, відповідними конотаціями, що надає підставу класифікувати ці поняття у статусі лінгво-соціально-політичних концептів – KAMPF, FREIHEIT, GLAUBEN, DEUTSCHLAND. Такий формат концептів зумовлений засобом об'єктивації, сферою функціонування, змістом та спрямуванням.

Логіко-прагматичні зв'язки між концептами у межах композиції тексту дозволяють зазначити концепт KAMPF як основний – базовий концепт. Саме боротьба людей за свої права веде до свободи віросповідання, політико-соціальних свобод у країні.

3.1. **Ядро** концепту KAMPF утворюють слова *Streit / Auseinandersetzung*, які означають – "суперечка" / "сип". Прямого вживання слів *Kampf, kämpfen, Kämpfer, kämpferisch* автор уникає. Важливо зазначити те, що поняття *Streit* і *Auseinandersetzung* асоціюються головним чином із боротьбою за впровадження та відстоювання **ідеї** автора.

3.2. У межах окреслення нами лексико-семантичного поля *Kampf* встановлено інвентар лексичних одиниць зони оточення ядра концепту – **периферії**, визначено *тематичні ситуації*, функція яких полягає у проведенні автором концептуальної інформації про реальну картину світу та місце автора у відбитті цієї картини.

3.2.1. Семантико-стилістичний та прагматичний аналіз лексики, яка перебуває у межах лексико-семантичного поля *Kampf*, дає підстави зазначити: боротьба М. Лютера здійснюється на тлі викриття ним *насильницьких / агресивних* дій опонентів.

Політику Римської церкви і Папи, турків, іудейських проповідників щодо Німеччини подано М. Лютером у межах таких тематичних ситуацій: *аргументації* причин боротьби М. Лютера, *критичного висвітлення* політики опонентів, *звинувачення* їх в агресії та насильницьких діях проти німецького народу, *визначенні тактики* боротьби. Кожна тематична ситуація наповнена відповідною лексикою. При цьому звертають на себе увагу: 1) висока ступінь частоти застосування лексичних одиниць зі спільним логіко-семантичним знаменником (насильство / агресія / негативне ставлення автора / заклик), 2) потенційно високий ступінь стилістики та прагматики цих одиниць. Названі ознаки важливі у плані характеристики зовнішньої виразності речення / фрагмента тексту. Вони зазначають майстерність М. Лютера як оратора, вміння знаходити і використовувати мовні одиниці з високим ступенем стилістичної виразності.

Семантико-стилістична та стилістико-прагматична інтерпретація лексики дозволяє виокремити дві лексико-семантичні групи такої лексики: одна вказує на конкретні *насильницькі / агресивні* дії опонентів по відношенню до Німеччини, інша – відбиває *негативне ставлення* М. Лютера до таких дій.

3.2.2. Семантична структура концепту KAMPF виявляє такі когнітивні моделі (розумові структури / смисли):

Боротьбу слід розглядати як серйозну та відповідальну справу (*Es sollen diese ein Anfang des Ernstes sein*);

Боротьба – це не насильство, а духовний засіб: захищатися слід силою проповіді і слова (*Mit Gewalt der Predigt und dem Wort wehren*);

Результатом боротьби має стати свобода віросповідання (*Keiner soll zum Glauben gezwungen werden*);

Боротьба проголошує об'єднання всіх німецьких земель та свободу християнської церкви (*Vereinigung aller deutschen Länder ... Freiheit der christlichen Kirche*);

Застосування зброї у боротьбі – це присуд Бога (*Gottes Urtheil*);

У боротьбі – ніякої довіри євреям (*Kein Vertrauen den Juden*).

Зазначимо: М. Лютер був продуктом свого часу, і всі положення його боротьби слід розглядати з позиції традицій та існуючих тоді складних історично-соціальних і релігійних відносин між людьми різних національностей.

Вчені по-різному ставляться до ідейних поглядів М. Лютера, його конкретної праці – від підтримки до різкої критики. У той же час, навіть переважна більшість критиків вважають його великою людиною, особистістю, яка багато зробила для об'єднання країни, вільного віросповідання, організації державних інститутів у Німеччині, зокрема, німецької мови як єдиної національної мови.

Перспективними вважаємо дослідження питань, які розкриватимуть лінгвокультурологічні, лінгвосоціальні та лінгвопсихологічні особливості мови творів М. Лютера. Такий напрям досліджень має поглибити знання щодо взаємодії мови німецького народу, його історії та культури, зокрема, мовної спадщини Реформатора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азнаурова Э. С. Очерки по стилистике слова / Э. С. Азнаурова. – Ташкент : Фан, 1973. – 405 с.
2. Азнаурова Э. С. Прагматика художественного слова / Э. С. Азнаурова. – Ташкент : Фан, 1988. – 121 с.
3. Александрова В. Г. Участники вербального диалога с точки зрения коммуникативного лидерства / В. Г. Александрова // Функциональная лингвистика. Итоги и перспективы : [тезисы докл.] XI Междунар. конф. по функц. лингв. [30.09 – 4.10.2002 г.]. – Симферополь : CLC, 2002. – С. 3–4.
4. Александрова О. В. Проблемы экспрессивного синтаксиса (на материале английского языка) : [учебн. пособие]. – М. : Высшая школа, 1984. – 211 с.
5. Алпатов В. М. Проблема речевых жанров в работах М. М. Бахтина / В. М. Алпатов // Жанры речи. – Саратов, 2002. – Вып. 3. – С. 38–44.
6. Антология концептов / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – М. : Гнозис, 2007. – 512 с.
7. Арват Н. М. Семантическая структура простого предложения в современном русском языке. – К. : Вища школа, 1984. – 159 с.
8. Аристотель. Риторика. Поэтика / Аристотель ; [пер. с древнегреч. ; под ред. О. А. Сычева и др.]. – М. : Лабиринт, 2000. – 224 с.
9. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – Л. : Просвещение, 1981. – 287 с.
10. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой ; Ин-т языкознания АН СССР, – М. : Сов. энцикл., 1990. – С. 136.
11. Арутюнова Н. Д. Истоки, проблемы и категории прагматики / Н. Д. Арутюнова, Е. В. Падучева // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – С. 3–43.

12. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. – М. : Наука, 1976. – 384 с.
13. Арутюнова Н. Д. Речевой акт // Лингвистический энциклопедический словарь / [сост. и отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. – М : Индрик, 1990. — 200 с.
14. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
15. Афанасенко Е. В. Семантический повтор в политическом дискурсе на материале русского и английского языков : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Евгения Викторовна Афанасенко; Саратовс. гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского. – Саратов, 2006. – 265 с.
16. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та. – 1996. – 103 с.
17. Байоль О. В. Драматургічний дискурс Теннессі Вільямса: комунікативно-когнітивний аспект : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Оксана Володимирівна Байоль ; Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2008. – 231 с.
18. Баксанский О. Е. Современный когнитивный подход к категории "образ мира" / О. Е. Баксанский, Е. Н. Кучер // Вопросы философии. – 2002. – № 8. – С. 52–69.
19. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Иностранная литература, 1955. – 416 с.
20. Баранов А. Н. Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход) : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки"/ Анатолий Николаевич Баранов. – Ин-т русск. яз. АН СССР. – М., 1990. – 48 с.
21. Баранов А. Н. Постулаты когнитивной лингвистики / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский // Известия РАН. Серия : Литература и язык. – 1997. – Т. 56. – № 1. – С. 39–45.

22. Баранов А. Н. Словарь русских политических метафор / А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов. – М. : Помовский и партнёры, 1994. – 330 с.
23. Барт Р. Основы семиологии / Р. Барт // Структурализм: "за" и "против". – М. : Прогресс, 1975. – С. 114–163.
24. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров: эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – [2-е изд.]. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
25. Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа / М. М. Бахтин // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология / [под общ. ред. В. П. Нерознака]. – М. : Academia, 1997. – С. 227–244.
26. Бацевич Ф. С. Дискурсивна природа мовленнєвого жанру / Ф. С. Бацевич // Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту : зб. наук. пр. [присвяч. ювілею А. П. Загнітка]. – Донецьк : ДонГУ, 2004. – С.45–49.
27. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ "Академія", 2004. – 344 с.
28. Бацевич Ф. С. Смысл: сутність і сфери вияву в мові / Ф. С. Бацевич // Вісник Львівськ. ун-ту. Серія : Філологія. – 2004. – Вип. 34.– Ч. 1. – С. 346–353.
29. Бацевич Ф. С. Текст, дискурс, речевой жанр: соотношение понятий / Ф. С. Бацевич // Вісник Харківського університету. – № 520. – Серія : Філологія. – Харків, 2001. – Вип. 33. – С. 3–6.
30. Бацевич Ф. С.. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
31. Безугла Л. Р. Когнітивно-прагматичні характеристики імпліцитних смислів у німецькомовному дискурсі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук :

- спец. "Германські мови" / Лілія Ростиславівна Безугла ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2009. – 36 с.
32. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации : [монография] / А. Д. Белова. – К. : Киевск. нац. ун-т им. Тараса Шевченко, ИИА "Астрея", 1997. – 310 с.
33. Белова А. Д. Категоризация и концептуализация знаний в теоретической и прикладной лингвистике / А. Д. Белова // Лінгвістика ХХ століття: нові дослідження і перспективи. – К. : Киевск. нац. ун-т им. Тараса Шевченко – 2008. – С.24–34
34. Категоризация и концептуализация знаний в теоретической и прикладной лингвистике / А. Д. Белова // Лінгвістика ХХ століття: нові дослідження і перспективи. – К. : Киевск. нац. ун-т им. Тараса Шевченко – 2008. – С.24–34
35. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации : [монография] / А. Д. Белова. – К. : Киевск. нац. ун-т им. Тараса Шевченко, ИИА "Астрея", 1997. – 310 с.
36. Белова А. Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы / А. Д. Белова // Культура народов Причерноморья. – Симферополь, 2002. – № 29. – С. 17–23.
37. Белоусова Л. С. Лингвостилистический анализ новеллистической прозы А. П. Чехова (в аспекте стилистики индивидуально-художественной речи) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Людмила Сергеевна Белоусова ; Одесск. пед. ин-т им. К. Д. Ушинского. – Одеса, 1994. – 16 с.
38. Беляевская Е. Г. Понятие когнитивная "модель" в современной лингвистике / Е. Г. Беляевская // Социальные и гуманитарные науки. – Сер. 6 : Языкознание. – 1996. – № 2. – С. 10–27.
39. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист ; [пер. с фр. / общ. ред. Ю. С. Степанова]. – М. : Прогресс, 1984. – 477 с.

40. Берн Э. Люди, которые играют в игры. Игры, в которые играют люди / Э. Берн. – М. : Современный литератор, 2002. – 320 с.
41. Бехта І. Текст в парадигматичній системі наукових лінгвістичних концепцій кінця ХХ – початку ХХІ століття: актуальні та віртуальні стратегії розвитку / І. Бехта // Дискурс іноземномовної комунікації : [кол. монографія] / [К. Кусько, М. Полюжин, Т. Кияк, О. Огуй ; ред. кол. С. Денисенко]. – Львів : Вид-во Львівськ. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2001. – С. 164–192.
42. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Лариса Іванівна Белехова ; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2002. – 37 с.
43. Белова А. Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики / А. Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу. – 2004. – Вип. 11. – С. 12–15.
44. Белова А. Д. Комунікативні стратегії та тактики : проблеми семантики / А. Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. пр. ; відп. ред. О. С. Снітко]. – К. : Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2004. – № 10. – С. 11–16.
45. Белова А. Д. Поняття "стиль", "жанр", "дискурс" у сучасній лінгвістиці / А. Д. Белова // Вісник Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2002. – № 32. – С. 11–14.
46. Блумфилд Л. Язык / Л. Блумфилд ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1968. – 607 с.
47. Богин Г. И. Речевой жанр как средство индивидуализации / Г. И. Богин // Жанры речи. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ "Колледж", 1997. – С. 12–23.
48. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: проблеми семантики і функціонування : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01

- "Українська мова" / Надія Іванівна Бойко ; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2006. – 36 с.
49. Бондаренко Я. О. Комунікативно-когнітивна характеристика мовлення персонажа (на матеріалі мовлення М. Герцога з однойменного роману С. Беллоу) / Я. О. Бондаренко // Вісник Житомирськ. держ. пед. ун-ту. – Житомир : Житомирськ. держ. педагог. ун-т. – 2001. – Вип. 8. – С. 180–184.
50. Бредемайер К. Черная риторика: Власть и магия слова / К. Бредемайер ; [пер. с нем.]. – [7-е изд.] – М. : Альпина Бизнес Букс, 2009. – 184 с.
51. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка / М. П. Брандес. – М. : Высшая школа, 1983. – 271 с.
52. Брандес М. П. Текст как социальная система / М. П. Брандес // Принципы типологизации художественных и нехудожественных текстов : [сб. науч. тр.]. – Киев : КГПИИЯ, 1987. – С. 8–13.
53. Бузаров В. В. К вопросу о термине "дискурс" / В. В. Бузаров // Горизонты гуманитарного знания : [сб. научн. тр. ПГЛУ]. – Пятигорск : Изд-во ПГЛУ, 1999. – С. 7–14.
54. Бурбело В. Б. Художній дискурс в історії французької мови та культури 9–18 ст. : автореф. дис. ... д-ра. філол. наук : спец. 10.02.05 "Романські мови" / Валентина Брониславівна Бурбело ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1999. – 36 с.
55. Бурдьє П. Социология социального пространства / П. Бурдьє. – М. : Институт экспериментальной социологии. – СПб : Алетейя, 2007. – 288 с.
56. Буренко Т. М. Когнітивно-прагматичні характеристики мовленнєвого акту вибачення в англomовному дискурсі XVI – XXI століть : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Тетяна Миколаївна Буренко ; Харківськ. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2008. – 20 с.

57. Буцикіна Н. Є. Лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти внутрішнього мовлення персонажів (на матеріалі художньої прози Ф. Моріака) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 "Романські мови" / Надія Євгенівна Буцикіна ; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2004. – 19 с.
58. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика / Л. М. Васильев // М. : Высшая школа, 1990. – 176 с.
59. Вежбицкая А. Речевые жанры / А. Вежбицкая // Жанры речи. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ "Коледж", 1997. – С. 99–111.
60. Ветров А. А. Семиотика и ее основные проблемы / А. А. Ветров. – М. : Политиздат, 1968. – 264 с.
61. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В. В. Виноградов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 255 с.
62. Виноградов В. В. Избранные труды. Поэтика русской литературы / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1976. – 512 с.
63. Винокур Г. О. О языке художественной литературы : учебн. пособие [для филол. спец. вузов] / сост. Т. Г. Винокур ; [предисл. В. П. Григорьева]. – М. : Высшая школа, 1991. – 448 с.
64. Винокур Г. О. Филологические исследования: Лингвистика и поэтика / Г. О. Винокур. – М. : Наука, 1990. – 452 с.
65. Волощук В. І. Лінгвостильові особливості ідіолекту З. Ленца в малих епічних жанрах : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Вікторія Іванівна Волощук ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка, Львів, 2004. – 212 с.
66. Гайда Ст. Проблема жанра / Ст. Гайда // Функциональная стилистика: теория стилей и их языковая организация. – Пермь : Маматов, 1986. – С. 94–108.

67. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
68. Гладь С. В. Семантико-когнітивний аспект показників емотивності англомовного художнього тексту / С. В. Гладь // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. : Філологія. – 1999. – Т. 2. – № 1. – С. 104–115.
69. Гранько Н. К. Емоції у психології та лінгвістиці / Н. К. Гранько // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2002. – № 567. – С. 243–250.
70. Гридин В. Н. Семантика эмоционально-экспрессивных средств языка / В. Н. Гридин // Психолінгвістическіе проблемы семантики. – М. : Наука, 1983. – С. 113–119.
71. Грищенко Я.С. Когнітивно-прагматичний напрям досліджень віршованого твору / Я. С. Грищенко // Нова філологія : [зб. наук. праць]. – Запоріжжя : ЗНУ. – 2010. – № 39. – С. 61–66.
72. Гухман М. М. История немецкого литературного языка 16-18 вв. / М. М. Гухман, Н. Н. Семенюк, Н. С. Бабенко. – М. : Наука, 1984. – 246 с.
73. Данилова Н. К. "Знаки субъекта" в дискурсе / Н. К. Данилова. – Самара : Изд-во "Самарский университет", 2001. – 225 с.
74. Дейк Т. А., ван Язык. Познание. Коммуникация / ван Дейк Т. А. ; [пер. с англ.] ; сост. В. В. Петрова ; вступ. ст. Ю. Н. Караулова, В. В. Петрова]. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
75. Дейк Т. А., ван. Вопросы прагматики текста / Т. А. ван Дейк // Новое в зарубежной лингвистике. – Лингвистика текста. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. 8. – С. 319–336.
76. Дементьев В.В. Фатические и информативные коммуникативные замыслы и коммуникативные интенции: проблемы коммуникативной компетенции и типология речевых жанров / В. В. Дементьев // Жанры речи. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ "Колледж", 1997. – Вып. 1. – С. 34–44.

77. Демьянков В. З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века / В. З. Демьянков // Язык и наука конца XX века. – М. : Ин-т языкозн. РАН, 1995. – С. 239–320.
78. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 17–33.
79. Демьянков В. З. Когниция и понимание текста / В. З. Демьянков // Вопросы когнитивной лингвистики. – М. : Институт языкознания. – Тамбов : Тамбовс. гос. ун-т им. Г. Р. Державина, 2005. – № 3. – С. 5–10.
80. Демьянков В. З. Прагматические основы интерпретации высказывания / В. З. Демьянков // Известия АН ССР. Серия : Литература и язык. – 1981. – Т. 40, № 4. – С. 268–377.
81. Диденко М. А. Политическое выступление как тип текста (на материале выступлений немецких политических деятелей конца 20 века) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. "Германские языки" 10.02.04 / Максим Александрович Диденко ; Одесск. нац. ун-т. – Одесса, 2001. – 214 с.
82. Додонов Б. И. В мире эмоций / Б. И. Додонов. – К. : Политиздат Украины, 1987. – 139 с.
83. Дроздовский В. П. Стилистика индивидуально-художественной речи (на материале произведений М.М. Коцюбинского и других украинских писателей конца XIX – первой половины XX века) : дисс. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.02 "Русский язык" / Владимир Петрович Дроздовский. – Одесса, 1983. – 455 с.
84. Дэннис Э. Беседы о масс-медиа / Э. Дэннис, Дж. Мэррилл. – М. : Рос.-америк. информ. пресс-центр Вагриус, 1997. – 384 с.
85. Елизарова Г. В. Культурологическая лингвистика. Опыт исследования понятий в методических целях / Г. В. Елизарова. – СПб : Бельведер, 2000. – 140 с.

86. Ерѣмина В. И. Символика. Символ. Народные знания, фольклор / В. И. Ерѣмина // Народное искусство. – М., 1991. – Вып. 4. – С. 107–115.
87. Єфімов Л. П. Стилїстика англїйської мови і дискурсивний аналіз : [учб.-метод. посїбник] / Л. П. Єфімов, О. А. Ясінецька. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 240 с.
88. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования / С. А. Жаботинская // Лїнгвістичні студії. – Черкаси : Сїяч, 1997. – Вип. II. – С. 3–11.
89. Жуковець Г. Л. Лїнгвориторичні особливості сучасного лейбористського дискурсу Великої Британії : дис.. ... канд. філол. наук : спец. "Германські мови" 10.02.04 / Галина Леонїдївна Жуковець ; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001. – 216 с.
90. Зарецкая Е. Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации / Е. Н. Зарецкая. – М. : Дело, 1999. – 480 с.
91. Засурский Я. Н. Социальная практика и журналистский текст / Я. Н. Засурский, Е. И. Пронина. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 173 с.
92. Захарченко Н. В. Базові тактики реалїзації когнїтивної моделї "Лютер і Турки" у полемїчному трактатї Мартина Лютера "Vom Krieg wider die Türken" ("Про вїйну проти турків") / Н. В. Захарченко // – К. : КНУ іменї Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 33. – С. 198–203.
93. Захарченко Н. В. Заголовок твору і вїдображення головної ідеї автора (на матерїалї полемїчного трактату Мартина Лютера) / Н. В. Захарченко // Мовні і концептуальні картини свїту : [зб. наук. праць] / [вїдп. ред. О. І. Чередниченко]. – К. : Вид-во Київськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, 2010. – Вип. 32. – С. 208–213.
94. Захарченко Н. В. Лїнгвостилїстичний аспект дослїдження полемїчного трактату Мартина Лютера / Н. В. Захарченко // Мовні і концептуальні

- картини світу : [зб. наук. праць]. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 36. – С. 342–347.
95. Захарченко Н. В. Новаторські характеристики полемічних трактатів Мартина Лютера / Н. В. Захарченко // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. праць] / [відп. ред. О. І. Чередниченко]. – К. : Вид-во Київськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, 2010. – Вип. 30. – С. 414–419.
96. Захарченко Н. В. Основні вектори боротьби Мартіна Лютера (на матеріалі мови полемічного трактату) / Н. В. Захарченко // Наукові записки. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Вип. 117. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 414–418.
97. Захарченко Н. В. Стереотипізація як прийом дискредитації опонента (на матеріалі полемічних трактатів Мартина Лютера) / Н. В. Захарченко // Нова філологія : [зб. наук. праць]. – Запоріжжя : ЗНУ, 2010. – № 39. – С. 77–84.
98. Захарченко Н. В. Стилiстичні функції риторичного питання в полемічних трактатах Мартина Лютера / Н. В. Захарченко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : [зб. наук. праць] / [відп. ред. Н. М. Корбозерова]. – К. : Логос, 2009. – Вип. 16. – С. 191–202.
99. Захарченко Н. В. Стратегія "дискредитації опонента" в полемічних трактатах Мартина Лютера / Н. В. Захарченко // Наукові записки. – Серія : Філологічні науки (мовознавство) : [у 5 ч.]. – Вип. 89 (1). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 421–423.
100. Захарченко Н. В. Функції семантичного повтору у полемічному трактаті Мартина Лютера "Відкритий лист про переклад" ("Ein Sendbrief vom Dolmetschen") / Н. В. Захарченко // Культура народів Причорномор'я :

[научный журнал]. – № 168, Т. 1. – Симферополь : Межвузовский центр "Крым", 2009. – С. 291–293.

101. Захарченко Н. В. Ядерний компонент концепту КАМРФ (БОРОТЬБА) у полемічному трактаті Мартина Лютера / Н. В. Захарченко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Логос, 2013. – Вип. 23. – С. 144–152.
102. Зернецкий П. В. Практикум по английскому языку (вопросы по коммуникативной лингвистике) : учебн. пособие [для студ. ром.-герм. ф-тов ун-тов и ин-тов ин. языков] / П. В. Зернецкий. – К. : Вища школа, 1987. – 35 с.
103. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. – СПб. : Питер, 2000. – 464 с.
104. Ионкис Г. Парадокс Мартина Лютера [Электронный ресурс] / Г. Ионкис // Иудейско-христианские отношения, христианско-иудейский диалог : проблемы и мнения. – 2007. – Режим доступа до журн. : <http://www.jcrelations.net/ru>
105. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М. : РОССПЭН, 2003. – 134 с.
106. Іщенко Н. Г. Зміна структури речення – засіб експресивності / Н. Г. Іщенко // Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк : Вид-во Волинського нац. ун-ту, 2011. – С. 56–64.
107. Карабан В. И. Сложные речевые единицы : прагматика английских асиндетических полипредикативных образований : [монография] / В. И. Карабан. – К. : Вища школа, 1989. – 131 с.
108. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Москва : Гнозис, 2004. – 390 с.
109. Кибрик А. А. Когнитивные исследования по дискурсу / А. А. Кибрик // Вопросы языкознания. – 1994. – № 5. – С. 126–139.

110. Киселева Л. А. Вопросы теории речевого воздействия / Л. А. Киселева. – Ленинград : Изд-во Ленингр.ун-та, 1978. – 160 с.
111. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : [учебн. пособие] / И. М. Кобозева. – М. : УРСС Эдиториал, 2000. – 352 с.
112. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К. : Вища школа, 1987. – 350 с.
113. Кожина М. Н. Речевой жанр и речевой акт (некоторые аспекты и проблемы) / М. Н. Кожина // Жанры речи. – Саратов : Изд-во Саратовск. ун-та, 1999. – Вып. 2. – С. 36–41.
114. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода [Электронный ресурс]. – М. : ЧеРо. – 1999. – С. 81–82). – Режим доступа : http://www.classes.ru/grammar/113.komissarov_obshaya_teoriya_perevoda/html/1_10.html
115. Конверський А. Є. Логіка : підручник [для студ. юрид. факул.] / А. Є. Конверський. – [3-тє вид., перероб. та доп.]. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.
116. Корнилова Е. Н. Риторика – искусство убеждать. Своеобразие публицистической античной эпохи : [учебн. пособие] / Е. Н. Корнилова. – М. : Изд-во УРАО, 1998. – 208 с.
117. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки : [монографія] / Т. А. Космеда. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 349 с.
118. Кострова О. А. Теория возможных миров в анализе художественных произведений жанра фэнтези / О. А. Кострова // Университетские чтения – 2011 : [матер. науч.-метод. чтен. ПГЛУ]. – Пятигорск : ПГЛУ, 2011. – Ч. II. – С. 33–38.
119. Кравченко Н. К. Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса : [монографія] / Н. К. Кравченко. – Киев : Реферат, 2006. – 320 с.
120. Кубрякова Е. С. О современном понимании термина "концепт" в лингвистике и культурологии / Е. С. Кубрякова // Реальность, язык и

- сознание : [междунар. межвуз. сб. научн. тр.] / отв. ред. Т. А. Фесенко ; редкол. Б. Стефаник. – М. : Презанс. – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2002. – Вып. 2. – С. 5–15.
121. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века : [сб. ст.]. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1995. – С. 144–238.
122. Кубрякова Е. С. Язык и знание / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры. – 2004. – 560 с.
123. Курбатов В. И. Конфликтология / В. И. Курбатов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2009. – 445 с.
124. Кусько К. Я. Дискурс іноземномовної комунікації: концептуальні питання теорії і практики / К. Я. Кусько // Дискурс іноземномовної комунікації : [кол. монографія] / [К. Кусько, М. Полюжин, Т. Кияк, О. Огуй ; ред. кол. С. Денисенко]. – Львів : Вид-во Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2001. – Част. 1. – С. 25–48.
125. Кухаренко В. А. "Язык писателя" как аспект речевой деятельности индивида / В. А. Кухаренко // Вестник Харьковского университета. – Харьков, 1989. – № 339. – С. 74–78.
126. Кухаренко В. А. Интерпретация текста : [учебн. пособие] / В. А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
127. Куц Г. Концептуалізація політичного простору: проблема визначеності // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : [зб. наук. праць] / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; Українська АН. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 43 (1). – С. 530–537.
128. Ладницька О. Л. Лексико-стилістичні параметри дискурсу романів Девіда Лоджа : дис.. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські

- мови" / Олеся Львівна Ладницька ; Львівськ. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2009. –150 с.
129. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика : Введение / Дж. Лайонз ; [пер. с англ. В. В. Морозова и И. Б. Шатуновского] ; общ. ред. И. Б. Шатуновского]. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 400 с
130. Леонтьев А. А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания / А. А. Леонтьев. – М. : Наука, 1968. – 306 с.
131. Лещак О. В. Языковая деятельность. Основы функциональной методологии в лингвистике / О. В. Лещак. – Тернопіль : Підручники і посібники, 1996. – 445 с.
132. Линнас Э. А. Критический анализ дискурса политической полемики : на материале электронных СМИ : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 "Теория языка" / Эдуард Александрович Линнас ; Твер. гос. ун-т. – Тверь, 2006. – 165 с.
133. Лосев А. Ф. Аристотель. "Риторика" и ее эстетический смысл / А. Ф. Лосев // Античные риторика / [под ред. А. А. Тахо-Годи]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 287–292.
134. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 383 с.
135. Малинович М. В. Универсальные смыслы и категории в языке : классические традиции, современность, перспективы / М. В. Малинович, Ю. В. Малинович // Вестник Иркутск. гос. лингв. ун-та. – ИГЛУ, – 2012. – № 2 (18). – С.162–170.
136. Мартемьянов Ю. С. Заметки о строении ситуации в форме ее описания / Ю. С. Мартемьянов // Машинный перевод и прикладная лингвистика. – М. : МГПИИЯ им. М Горького, 1964. – № 8. – С. 125–148.
137. Мартинюк А. П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські

- мови" / Алла Петрівна Мартинюк ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2006. – 40 с.
138. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : [учебн. пособие] / В. А. Маслова. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – Минск : ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
139. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : [учебн. пособие] / В. А. Маслова. – Минск : Тетрасистемс, 2004. – 256 с.
140. Мацько Л. І. Риторика : [навч. посібник] / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 311 с.
141. Мацько Л. І. Стилїстика української мови / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
142. Медведовська Н. В. Абстрактна лексика полемічних творів німецької Реформації (статистичний аналіз на матеріалі текстів М. Лютера і Т. Мюнцера) / Н. В. Медведовська // Наука і сучасність. — К. : Логос, 2000. Вип. 1, Ч. 2. – С. 227–233.
143. Медведовська Н. В. Розвиток абстрактної лексики в ранньонововітній німецькій мові (на матеріалі полемічних текстів XVI ст.) : дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Наталя Вікторівна Медведовська ; Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 150 с.
144. Мецлер А. А. Прагматика коммуникативных единиц / А. А. Мецлер. – Кишинев : Штиинца, 1990. – 104 с.
145. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский ; [пер. с англ. О. Н. Гринбаума] ; под ред. Ф. М. Кулакова]. – М. : Энергия, 1979. – 152 с.
146. Мінчак Г. Б. Конотативна семантика сучасних ідеологічно забарвлених номінативних одиниць (на матеріалі української преси 90-х рр. XX ст.) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Галина

- Богданівна Мінчак ; Інститут укр. мови НАН України. – К., 2003. – 150 с.
147. Москальская О. И. Проблемы системного описания синтаксиса (на материале немецкого языка) / И. И. Москальская. – М. : Высшая школа, 1974. – 156 с.
148. Наер В. Л. Прагматика научных текстов (вербальные и невербальные аспекты) / В. Л. Наер // Функциональные стили. Лингвометодические аспекты. – М. : Наука, 1984. – С. 12–23.
149. Наер В. Л. Прагматика текста и ее составляющие / В. Л. Наер // Прагматика и стилистика : [сб. науч. тр.]. – М. : МГПИИЯ им. М. Тореца, 1985. – Вып. 245. – С. 4–13.
150. Неборсіна Н. П. Інтерпретація художнього твору: риторико-герменевтичний аспект / Н. П. Неборсіна // Проблеми семантики слова, речення та тексту : [зб. наук. пр.] / [відпов. ред. Н. М. Корбозерова]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – Вип. 23. – С. 210–217.
151. Никифоров С. В. Возможные прагматические характеристики письменного текста / С. В. Никифоров // Тексты : структура и анализ : [сб. науч. тр.]. – М. : [б. и.], 1989. – С. 97–106.
152. Новиков Л. А. Художественный текст и его анализ / Л. А. Новиков. – М. : Русский язык, 1988. – 300 с.
153. Одинцов В. В. Стилистика текста / Одинцов В.В. – М. : Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2010. – 264 с.
154. Онищак Н. П. Риторична структура стилю : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.06 "Теорія літератури" / Ніна Петрівна Онищак ; Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2007. – 20 с.
155. Онопрієнко Т. М. Епітет у системі тропів сучасної англійської мови (Семантика. Структура. Прагматика) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Тетяна

- Миколаївна Онопрієнко ; Харківськ. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2002. – 21 с.
156. Пазинич О. М. Функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство" / Оксана Миколаївна Пазинич ; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Київ, 2001. – 20 с.
157. Петрова Н. В. Текст и дискурс / Н. В. Петрова // Вопросы филологии. – 2000. – № 6. – С. 123–131.
158. Підгорна А. Авторська модель світу як одна із форм реалізації індивідуальної концептуальної картини світу (на матеріалі творів сестер Бронте) / А. Підгорна // Наукові записки. Серія : Філологічні науки. – Вип. 81(3). – С. 389–391.
159. Плотникова С. Н. Неискренний дискурс (в когнитивном и структурно-функциональном аспектах) / С. Н. Плотникова. – Иркутск : Изд-во Иркутск. гос. линг. ун-та, 2000. – 244 с.
160. Полюжин М. М. Когнітивно-прагматичні механізми іллокутивних моделей мовлення / М. М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород : Патент, 2002. – С. 9–15.
161. Полюжин М. М. Напрями та одиниці прагматичного аналізу мовленнєвої комунікації / М. М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології : [зб. наук. пр.]. – Ужгород : Патент, 2003. – С. 6–20.
162. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.
163. Попова З. Д. Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Антология концептов. – М. : Гнозис, 2007. – С. 7–9.

164. Попова З. Д. Понятие "концепт" в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежск. ун-та, 2000. – 130 с.
165. Попова З. Д. Семантико-когнитивный подход как направление когнитивной лингвистики / З. Д. Попова, И. А. Стернин // *Vita in lingua* : сб. статей [к юбил. проф.проф. С. Г. Воркачева] / [отв. ред. В. И. Карасик]. – Краснодар : Атриум, 2007. – С. 178–256.
166. Порозовская Б. Д. Мартин Лютер: его жизнь и реформаторская деятельность [Электронный ресурс] / Б. Д. Порозовская. – СПб, 1898. – 198 с. – Режим доступа до книги : <http://www.rulit.net/books/martin-lyuter-ego-zhizn-i-reformatorskaya-deyatelnost-read-81043-2.html>
167. Порозовская Б. Д. Мартин Лютер: его жизнь и реформаторская деятельность / Б. Д. Порозовская. – СПб. : Фонд "Лютеранское Наследие", 2000. – 176 с.
168. Поршнева Б. Ф. О начале человеческой истории (проблемы палеопсихологии) / Б. Ф. Поршнева. – М. : Мысль, 1974. – 487 с.
169. Поспелов Г. Н. Целостно-системное понимание литературного произведения // Принципы анализа литературного произведения / Г. Н. Поспелов. – М. : Высшая школа, 1994. – 365 с.
170. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения / О. Г. Почепцов. – К. : Вища школа, 1986. – 116 с.
171. Приходько А. Н. Синтаксис естественного языка в фокусе когнитивно-дискурсивной парадигмы / А. Н. Приходько // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2003. – № 609. – С. 84–89.
172. Радзієвська Т. В. Текст як засіб комунікації / Т. В. Радзієвська ; [ред. М. М. Лещак]. – [2-ге вид., стереот.]. – К. : НАН України, Інститут української мови, 1998. – 191 с.
173. Ревуненкова Н. Протестантизм / Н. Ревуненкова. – СПб. : "Питер", 2007. – 224 с.

174. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций / Я. Рейковский. – М. : Прогресс, 1979. – 392 с.
175. Ризель Э. Г. Стилистическое значение и коннотация / Э. Г. Ризель // Лингвистические проблемы текста. – М. : Изд-во МГПИИЯ имени М. Тореца, 1980. – Вып. 158. – С. 134–143.
176. Рогозина И. В. Плюрализм картин мира [Электронный ресурс] / И. В. Рогозина. – Режим доступа: http://aomai.ab.ru:8080/Books/Files/2001-02/34/pap_34.htm
177. Рудяков А. Н. Язык или почему люди говорят (опит функционального определения естественного языка) / А. Н. Рудяков. – К. : Грамота, 2004. – 224 с.
178. Самборська О. В. Соціально-психологічні механізми переконуючого впливу : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 “Соціальна психологія” / Олена Володимирівна ; Київськ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1997. – 190 с.
179. Селіванова О. О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К. : Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с.
180. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
181. Семів М. "Всі дороги ведуть у Рим" / М. Семів. – Дорчестер Хаус, 1991. – С. 20.
182. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170–195.
183. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 128 с.
184. Слюсарева Н. А. Теория Ф. де Соссюра в свете современной лингвистики / Н. А. Слюсарева. – М. : Наука, 1975. – 112 с.

185. Смирин М. М. Народная реформации Томаса Мюнцера и Великая крестьянская война / М. М. Смирин. – М. : Изд. Академии наук СССР, 1955. – 532 с.
186. Соловьев Э. Ю. Непобежденный еретик. Мартин Лютер и его время / Э. Ю. Соловьев. – М. : Молодая гвардия, 1984. – 287 с.
187. Сотникова А. Л. Фактор реципиента и способы его экспликации в различных типах текстов / А. Л. Сотникова // Языковые единицы в языковой коммуникации : [сб. науч. тр.]. – Л. : ЛГУ, 1991. – С. 105–117.
188. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1997. – 824 с.
189. Степанов Ю. С. Концепт. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1997. – 824 с.
190. Степанов Ю. С. Семиотика / Ю. С. Степанов. – М. : Наука . – 1971. – 166 с.
191. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежск. гос. ун-та, 2001. – 252 с.
192. Стернин И. А. Когнитивная интерпретация в лингвокогнитивных исследованиях / И. А. Стернин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – №1. – С. 65–69 .
193. Сусов И. П. К предмету прагмалингвистики / И. П. Сусов // Содержательные аспекты предложения и текста. – Калинин : Изд-во КГУ, 1983. – С. 3–15.
194. Сусов И. П. Прагматическая структура высказывания / И. П. Сусов // Языковое общение и его единицы : [сб. ст.]. – Калинин : КГУ, 1986. – С. 7–11.
195. Сухих С. А. Личность в коммуникативном процессе / С. А. Сухих. – Краснодар : Изд-во инст-та менеджмента, 2004. – 155 с.

196. Сухих С. А. Прагматическое модулирование прагматического процесса / С. А. Сухих, В. В. Зеленская. – Краснодар : Изд-во Кубан. гос. ун-та, 1998. – 160 с.
197. Тарасова Е. В. Речевая системность в терминах лингвопрагматики / Е. В. Тарасова // Вісник Харківс. держ. ун-ту. – Харків : Константа, 2000. – № 471. – С. 273–279.
198. Телия В. Н. Фактор культуры и воспроизводимость фразеологизмов – знаков-микротекстов / В. Н. Телия // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура : [сб. ст. в честь Н. Д. Арутюновой]. – 2004. – С. 674–685.
199. Теория литературы: основные проблемы в историческом освещении. Стиль. Произведение. Литературное развитие. – М. : Высшая школа, 1995. – 302 с.
200. Тикунова С. Г. Взаимодействие структурных и содержательных характеристик художественного текста и его заглавия (на материале англоязычной литературы) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Светлана Григорьевна Тикунова. – Москва, 2005. – 278 с.
201. Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика : [учебн. пособие]. – М. : Аспект Пресс, 1996 (1999) . – 334 с.
202. Третьякова В. С. Конфликт глазами лингвиста [Электронный ресурс] / В. С. Третьякова // Юрислингвистика-2 : русский язык в его естественном и юридическом бытии. – Барнаул, 2000. – С. 127–140. – Режим доступа до журн. : <http://www.philology.ru/linguistics2/tretyakova-00.htm>
203. Троицкая Т. Б. Средства реализации полемической стратегии в немецкоязычном публицистическом дискурсе : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Татьяна Борисовна Троицкая ; Московс. гос. лингв. ун-т. – М., 2008. – 208 с.

204. Тураева З. Я. Лингвистика текста. Текст: структура и семантика / З. Я. Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
205. Фаусель Г. Мартин Лютер. Жизнь и дело / Г. Фаусель ; [пер. с нем. Ю. А. Голубкина] // Биографический очерк и источники к биографии Лютера. – Том. 2. 1522-1546. – Харьков : Майдан, 1996. – 400 с.
206. Федосюк М. Ю. Комплексные жанры разговорной речи: "утешение", "убеждение" и "уговоры" / М. Ю. Федосюк // Русская разговорная речь как явление городской культуры. – Екатеринбург : АРГО, 1996. – С. 218–231.
207. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор ; [пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 52–92.
208. Фирбас Я. Функции вопроса в процессе коммуникации / Я. Фирбас // Вопросы языкознания. – 1972. – № 2. – С. 55–65.
209. Фомичева Н. А. Мартин Лютер как выдающийся деятель культуры эпохи позднего средневековья : дис... канд. культурол. : спец. 24.00.01 "Теория и история культуры" / Наталья Алексеевна Фомичева ; Госуд. акад. славян. культуры. – Москва, 2004. – 188 с.
210. Хундснуршер Ф. Основы, развитие и перспективы анализа диалога / Ф. Хундснуршер // Вопросы языкознания. – 1997. – №2. – С. 38–50.
211. Цвиллинг М. Я. Мартин Лютер и его значение для переводоведения : [Электронный ресурс] / М. Я. Цвиллинг // Вопросы истории перевода : [сб. науч. тр.]. – М. : МГИИЯ им. Мориса Тореза, 1989. – Вып. 330. – С. 31–41. – Режим доступа : <http://www.thinkaloud.ru/science/zwil-luther.doc>
212. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії : [монографія]. – К. : Вища школа, 1984. – 168 с.
213. Чесноков А. С. "Идейно-ориентированные" подходы в современных исследованиях международных отношений : обзор / А. С. Чесноков //

- Политическая наука. Идеи и символы в политике : методологические проблемы и современные исследования. – 2009. – № 4. – С.115–125.
214. Чорна Н. В. Лінгвостилістичні особливості іспаномовного художнього дискурсу постмодерну (на матеріалі сучасних латиноамериканських новел) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 "Романські мови" / Наталія Валеріївна Чорна ; Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2009. – 253 с.
215. Шатуновский И. Б. Риторические вопросы как форма агрессивного речевого поведения / И. Б. Шатуновский // Агрессия в языке и речи. – М. : РГГУ, 2004. – С. 19–37.
216. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – Воронеж : Воронежский госуд. ун-т, 1987. – 188 с.
217. Шевченко И. С. Абрис когнитивного вектора прагмалингвистики / И. С. Шевченко, И. П. Сусов, Л. Р. Безуглая // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2008. – № 811. – С. 3–7.
218. Шевченко И. С. Когнитивно-коммуникативная парадигма и анализ дискурса / И. С. Шевченко // Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен : [кол. монография ; под общ. ред. И. С. Шевченко]. – Харьков : Константа, 2005. – С. 9–20.
219. Шевченко И. С. Об историческом развитии когнитивного и прагматического аспектов дискурса / И. С. Шевченко // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2000. – № 471. – С. 300–307.
220. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : [монография] / Е. И. Шейгал ; [Ин-т языкознания РАН ; Волгогр. гос. пед. ун-т.]. – Волгоград : Перемена, 2000. – 368 с.

221. Шмелева Т. В. Модель речевого жанра / Т. В. Шмелева // Жанры речи. – Саратов : Изд-во Саратовск. ун-та, 1997. – 89 с.
222. Шмелева Т. В. Речевой жанр: опыт общелингвистического осмысления / Т.В. Шмелева // Collegium. – М. : Прогресс, 1995. – №1–2. – 45 с.
223. Шпитцер Л. К. Словесное искусство и наука о языке / Л. К. Шпитцер // Проблемы литературной формы. – Л., 1928. – С. 156–177.
224. Arnim H. mpfer: großes Menschentum aller Zeiten 2: Luther u.a. / H. von Arnim. – Berlin : Schneider, 1923. – 469 S.
225. Austin J. L. How to Do Things with Words / J. L. Austin. – Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1996. – 166 p.
226. Bast K. -
 llungsfeier dieses Denkmals am 24., 25. und 26. Juni 1868 /
 K. Bast. – Worms Stern, 1869. – 88 S.
227. Bauer H. mpfer um eine Idee. (Hermann von Salza, Luther von Braunschweig und Heinrich von Plauen.) [mit 12 Kunstdrucktafeln, incl. Portr.] / H. Bauer. –Berlin, 1933. – 220 S.
228. Bering D. Gibt es bei Luther einen Antisemitischen Wortschatz? / B. Dietz // ZGL. – № 17. – 1989. – S.137–161.
229. Bradford R. Stylistics / R. Bradford. – London : Routledge, 1997. – 219 p.
230. Bruder O. mpfer: ein chorisches Feierspiel / O. Bruder. – nchen Kaiser, Verl. 1935. – 22 S.
231. Clorius O. um / O. Clorius. – Neubrandenburg, 1917. – 24 S.
232. Fausel H. Martin Luther: der Reformator im Kampf um Evangelium und Kirche; sein Werden und Wirkern im Spiegel eigener Zeugnisse /

- H. Fausel. – Stuttgart : Calwer Verlag in Zusammenarbeit mit dem Quell-Verlag, 1955. – 476 S.
233. Fieler R. Sprache und Sprechen / R. Fieler ; [H. Barthel (Hrsg.)]. – Bd. 41. – München, 2003. – S. 22–23.
234. Götze L. Deutsche Grammatik. Sprachsystem und Sprachgebrauch. Text / L. Götze, W. B. Ernest. – München : Lexikografisches Institut, 1992. – 624 S.
235. Grisar H. M. Luthers Leben und sein Werk / H. Grisar. – Freiburg, 1927. – 356 S.
236. Große R. Luthers Bedeutung für die Entwicklung der deutschen Sprache / R. Große // Das marxistische Lutherbild. Luther und die deutsche Sprache. – Berlin : Akademie-Verlag, 1984. – 56 S.
237. Habermas J. Erläuterungen zur Diskursethik / J. Habermas. – Frankfurt am Mein, 1991. – 229 S.
238. Habermas J. Theorie des kommunikativen Handelns / J. Habermas. – Frankfurt am Mein : Suhrkamp, 1981. – Bd. 1. – 429 S.
239. Halliday M. A. K. Language as Social Semiotic / M. A. K. Halliday. – London : Edward Arnold, 1978. – 324 p.
240. Hänse G. Was Dolmetschen für Kunst, Mühe und Arbeit sei, das hab ich wol erfahren / G. Hänse // Fremdsprachen. – Leipzig, 1983. – Nr. 3. – S. 147–152.
241. Helbig G. Kognitive Linguistik – Bemerkungen zu Anliegen und Ansätzen, zu Auswirkungen und Problemen / G. Helbig // DaF. – Bd. I. – Heft 4, 2002. – S. 207–211.
242. Heusinger S. Pragmalinguistik / S. Heusinger. – Frankfurt am Main : Verl. Haag+Herchen, 1995. – 162 S.
243. Hill A. A. Introduction to Linguistic Structures / A. A. Hill. – Burlingame, 1958. – 435 p.
244. Holsing H. Luther – Gottesmann und Nationalheld: Sein Image in der deutschen Historienmalerei des 19. Jahrhunderts [Электронный ресурс] / H. Holsing. – Universität zu Köln, Dekanat der Philosophischen

- Fakultät : Dissertation, 2004. – Режим доступа : kups.ub.uni-koeln.de/2132/2/diss_text_holsing.pdf
245. Köstlin J. Martin Luther [Elektronний ресурс] / J. Köstlin // Allgemeine Deutsche Biographie. – № 19. – 1884. – S. 660–692. – Режим доступа : <http://www.deutsche-biographie.de>
246. Kuberzig K. r Frieden und Freiheit / K. Kuberzig – sseldorf : Hoch, 1969. – 208 S.
247. Kurt A. Martin Luther / A. Kurt // Exempla historica. Epochen der Weltgeschichte in Biographien. – Bd. 25 : Humanismus, Renaissance und Reformation : Heilige, Ketzler, Reformatoren. – 1983. – S. 139–185.
248. Lerche O. mpfer : Bilder aus seiner Zeit und seiner Welt / O. Lerche. – Berlin : Deutscher Luthertag, 1933. – 20 S.
249. Levin S. The Analysis of Compression in Poetry / S. Levin // Foundations of Language, 1971. – Vol. 7. – P. 38–55.
250. Levinson S. Pragmatics / S. Levinson. – London : London University Press, 1983. – 420 p.
251. Lewin R. Luthers Stellung zu den Juden / R. Lewin // Neue Studien zur Geschichte der Theologie und der Kirche. – [Zehntes Stück]. – Neudruck der Ausgabe Berlin, 1911. – Scientia Verlag Aalen, 1973. – 110 S.
252. Lohse B. Martin Luther. Eine Einführung in sein Leben und sein Werk / Bernhard Lohse. – München : Verlag G. H. Beck, 1983. – 256 S.
253. Oguy O. D. Lexikologie der deutschen Sprache / O. D. Oguy. – Winnyts'a : Nowa Knyha, 2003. – 403 S.
254. Ohmann R. Generative Grammars and the Concept of Literary Style / R. Ohmann // Word. – 1964. – Vol. 20. – P. 423–439.
255. Pensel F.-J. Zur Personenabwertung / F.-J. Pensel // Zur Literatursprache im Zeitalter der frühbürgerlichen Revolution. – Berlin : Akademie-Verlag, 1978. – S. 223–340.
256. Pratt M. L. Literature as Discourse / M. L. Pratt // Stylistics : [Resource Book

- for Students]. – New York : Routledge, 2004. – P. 196–201.
257. Preyer G. Kognitive Semantik – Sprechaktsemantik / G. Preyer // Intention – Bedeutung – Kommunikation. – Opladen : Westdeutscher Verl., 1997. – S. 74–138.
258. Redder A. Zusammenhänge von Grammatik und mentalen Prozessen / A. Redder, J. Rehbein // Grammatik und mentale Prozesse. – Tübingen : Stauffenburg, 1999. – S. 1–9.
259. Reiss K. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie / K. Reiss, H. J. Vermeer. – Tübingen : Niemayer, 1984. – 245 S.
260. Riesel E. Deutsche Stilistik / E. Riesel, E. Schendels. – M. : Vysšaja škola, 1975. – 315 S.
261. Sandig B. Stilistik der deutschen Sprache / B. Sandig. – Berlin ; N. Y : Walter de Gruyter, 1986. – 153 S.
262. Simpson P. Stylistics : [Resource Book for Students] / P. Simpson. – New York : Routledge, 2004. – 248 p.
263. Sowinski B. Stilistik: Stiltheorien und Stilanalysen / B. Sowinski. – Stuttgart : Metzler, 1991. – 247 S.
264. Staffeldt S. Einführung in die Sprechakttheorie. Ein Leitfaden für den akademischen Unterricht / S. Staffeldt. – Tübingen : Stauffenburg, 2008. – 180 S.
265. Staffeldt S. Perlokutionäre Kräfte. Lexikalisierte Wirkungen sprachlicher Äußerungen im Deutschen / S. Staffeldt. – Frankfurt am Main : Peter Lang GmbH. – 2007. – 251 S.
266. Straßner E. Kommunikative Aufgaben und Leistungen der Zeitschrift / [J-F. Leonard, H-W. Ludwig, D. Schwarze et al. (Hgg) // Medienwissenschaft : [Ein Handbuch zur Entwicklung der Medien und Kommunikationsform]. – Berlin ; New York, 1999. – S. 852–864.
267. The Discourse of Negotiation : Studies of Language in the Workplace / [ed. A. Firth]. – New York : Pergamon, 1995. – 436 p.
268. Thorne J. P. Poetry, Stylistics and Imaginary Grammars / J. P. Thorne //

- Journal of Linguistics. – 1969. – Vol. 5. – P. 147–150.
269. Vogel Ch. W. mpfer. Predigt [on 2 Tim. iv. 7-9] zur Todesfeier Luther's / Ch. W. Vogel. – Neustadt a. d. Orla, 1846. – 12 S.
270. Wagner K. R. Pragmatik der deutschen Sprache / K. R. Wagner. – Frankfurt am Mein : Lang, 2001. – 495 S.
271. Widdowson H. G. Stylistics and the Teaching of Literature / H. Widdowson. – Hong Kong : Longman, 1991. – 129 p.
272. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction / A. Wierzbicka. – Berlin : Mouton de Gruyter. – 1991. – 510 p.
273. Winkler E. Grundlegung der Stilistik / E. Winkler // Neuphilologische Handbibliothek für die westeuropäischen Kulturen und Sprachen. – Bielefeld und Leipzig : Verhagen und Klasing, 1929. – 115 S.
274. Wunderlich D. Lokale Verben und Präpositionen – semantische und konzeptuelle Aspekte / D. Wunderlich, I. Kaufmann // Sprache und Wissen : Studien zur Kognitiven Linguistik. – Opladen, 1990. – S. 223–252.
275. Wunderlich D. Studien zur Sprechakttheorie / D. Wunderlich. – Frankfurt am Mein : Suhrkamp, 1976. – 416 S.
276. Zillig W. Bewerten, Sprechakttypen der bewertenden Rede / W. Zillig // Linguistische Arbeiten. – № 15. – Tübingen : Niemeyer, 1982. – 190 S.

СПИСОК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

277. Вільна енциклопедія: Вікіпедія: [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
278. Керлот Х. Словарь символов / Х. Керлот. – М. : "REFL-book", 1994. – 625 с.

279. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Моск. гос. ун-т, 1996. – 245 с.
280. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 682 с.
281. Похлёбкин В. В. Словарь международной символики и эмблематики / В. В. Похлёбкин. – [3-е изд.]. – М. : Международные отношения, 1995. – 560 с.
282. Словарь иностранных слов. – М. : Русский язык, 1988. – 502 с.
283. Словарь лингвистических терминов / Т. В. Жеребило. – [изд. 5-е, исправл. и дополн.]. – Назрань : Изд-во "Пилигрим", 2010. – 486 с.
284. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [сост. М. Н. Кожина]. – М. : Наука, 2003. – 696 с.
285. Философский словарь / [под ред. И. Г. Фролова]. – [6-е изд.]. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
286. Электронная еврейская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eleven.co.il/article/12537>
287. DUDEN 2000 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.duden.de>
288. Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache [Электронный ресурс] / F. Kluge, De Gruyter. – Berlin ; New York, 1975. – Режим доступа : <http://www.dwds.de/?qu=Kampf&view=1>
289. Grimm J. Deutsches Wörterbuch in 34 Banden / J. Grimm, W. Grimm. – Leipzig : Verlag von S. Hirzel, 1984.
290. The Concise Oxford Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://oxforddictionaries.com>
291. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch / G. Wahrig. – Bertelsmann Lexikon-Verlag, Gütersloh, Berlin – München – Wien, 1975. – 4319 S.
292. Wahrig Deutsches Wörterbuch. – Bertelsmann Lexikon Verlag. – Neuausgabe, 2000. – 1451 S.

293. Wortschatz Uni-Leipzig, 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wortschatz.uni-leipzig.de>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

294. Лютер М. Иисус Христос, рожденный евреем [Електронний ресурс] / М. Лютер ; [русск. перевод Т. Рюмина]. – М. : "Миссия: Зеница ока его", 2008. – Режим доступу : <http://www.aohe.ru>
295. Luther M. Ein Sendbrief vom Dolmetschen / M. Luther // D. Martin Luthers Werke : Kritische Gesamtausgabe. – Weimar : Hermann Böhlaus Nachfolger, 1920. – Band 54. – S. 632–646.
296. Luther M. Wider das Bapstum zu Rom vom Teuffel gestiftt / M. Luther // D. Martin Luthers Werke : Kritische Gesamtausgabe. – Weimar : Hermann Böhlaus Nachfolger, 1920. – Band 54. – S. 206–300.
297. Luther M. Vom Krieg wider die Türken [Електронний ресурс] / M. Luther. – Режим доступу : <http://www.martinluther.dk/tyrk1.html>
298. Luther M. Von den Juden und ihren Lügen / M. Luther // D. Martin Luthers Werke : Kritische Gesamtausgabe. – Weimar : Hermann Böhlaus Nachfolger, 1920. – Band 53. – S. 417–552.
299. Luther M. Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche [Електронний ресурс] / M. Luther. – Режим доступу : <http://www.glaubensstimme.de/reformatoren>
300. Luther M. Widder die stürmenden Bawren [Електронний ресурс] / M. Luther. – Режим доступу : <http://www.glaubensstimme.de/reformatoren>
301. Luther M. Artikel wider die ganze Satansschule und alle Pforten der Hölle [Електронний ресурс] / Martin Luther // Luther Deutsch: Die Werke Martin Luthers in neuer Auswahl für die Gegenwart / [Hg. von Kurt Aland]. – UTB Vandenhoeck, 1991. – Band 4: Der Kampf um die reine Lehre. –

- S. 304–308. – Режим доступа : [http:// www. glaubensstimme.de / reformatoren](http://www.glaubensstimme.de/reformatoren)
302. Luther M. Bekenntnis der Artikel des Glaubens wider die Feinde des Evangeliums und allerlei Ketzereien [Электронный ресурс] / M. Luther // Luther Deutsch : Die Werke Martin Luthers in neuer Auswahl für die Gegenwart / [Hg. von Kurt Aland]. – UTB Vandenhoeck, 1991. – Band 4: Der Kampf um die reine Lehre. – S. 308–319. – Режим доступа : [http:// www. glaubensstimme.de/reformatoren](http://www.glaubensstimme.de/reformatoren)
303. Luther M. Die Thesen zur Leipziger Disputation [Электронный ресурс] / M. Luther // Luther Deutsch : Die Werke Martin Luthers in neuer Auswahl für die Gegenwart / [Hg. von Kurt Aland]. – UTB Vandenhoeck, 1991. – Band 2: Der Reformator. – S. 92–95. – Режим доступа : <http://www.luther.de/leben/anschlag/95thesen.html>
304. Luther M. Warum des Papstes und seiner jünger Bücher von D. M. Luther verbrannt sind [Электронный ресурс] / M. Luther // Luther Deutsch : Die Werke Martin Luthers in neuer Auswahl für die Gegenwart / [Hg. von Kurt Aland]. – UTB Vandenhoeck, 1991. – Band 2: Der Reformator. – S. 275–287. – Режим доступа : <http://www.der-grosse-kampf.de/html/gk07.htm>
305. Luther M. Wider die Sabbather/ M. Luther // D. Martin Luthers Werke. – Kritische Gesamtausgabe. – Weimar : Hermann Böhlaus Nachfolger, 1920. – Band 50. – S. 312–337.
306. Luther M. Daß Jesus Christus ein geborener Jude sei / M. Luther // D. Martin Luthers Werke. – Kritische Gesamtausgabe. – Weimar : Hermann Böhlaus Nachfolger, 1920. – WA 11. – S. 312–337.
307. Luther M. Vom Schem Hamphoras und vom Geschlecht Christi / M. Luther // D. Martin Luthers Werke. – Kritische Gesamtausgabe. – Weimar : Hermann Böhlaus Nachfolger, 1920. – WA 53. – S. 573–648.
308. Luther M. Von der Freiheit eines Christenmenschen / M. Luther // Luther Deutsch : Die Werke Martin Luthers in neuer Auswahl für die Gegenwart /

- [Hg. von Kurt Aland]. – UTB Vandenhoeck, 1991. – Band 2: Der Reformator. – S. 251–272.
309. Luther M. An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung / M. Luther // Luther Deutsch : Die Werke Martin Luthers in neuer Auswahl für die Gegenwart / [Hg. von Kurt Aland]. – Göttingen: UTB Vandenhoeck, 1991. – Band 2: Der Reformator. – S. 157–171.
310. Luther M. Vom unfreien Willen / M. Luther // Luther Deutsch : Die Werke Martin Luthers in neuer Auswahl für die Gegenwart / [Hg. von Kurt Aland]. – Göttingen: UTB Vandenhoeck, 1991. – Band 3: Der Neue Glaube. – S. 151–332.
311. Luther M. Die Schmalkaldischen Artikel / M. Luther // Luther Deutsch : Die Werke Martin Luthers in neuer Auswahl für die Gegenwart / [Hg. von Kurt Aland]. – Göttingen: UTB Vandenhoeck, 1991. – Band 3: Der Neue Glaube. – S. 335–368.
312. Luther M. Von dem Papstthum zu Rom wider den hochberühmten Romanisten zu Leipzig, 1520 / M. Luther // Luthers Werke. – Weimarer Ausgabe. – Bd 6. – S. 277–324.
313. Luther M. Ausgewählte deutsche Schriften / M. Luther ; [Hrsg. von Hans Volz] . – Tübingen : Niemeyer, 1966. – 369 S.
314. Luther M. Der Große Katechismus. Die Schmalkaldischen Artikel // M. Luther / Neuhausen-Stuttgart : Hänssler, 1996. – 222 S.
315. Luther M. Weg mit ihnen! [zit. nach Landesbischof Martin Sasse, Martin Luther über die Juden: Weg mit ihnen!, a.a.O. – S. 5] . – Weimarer Ausgabe LIII. – S. 477.
316. Luther M. Weg mit ihnen! [zit. nach Landesbischof Martin Sasse, Martin Luther über die Juden: Weg mit ihnen!, a.a.O. – S. 13] . – Erlanger Ausgabe XXXII. – S. 276.
317. Luther M. Reformationsgeschichte // D'Aubigné, J. H. Merle. – Buch 7. – 8. Kap. – Stuttgart, 1848. – S. 27

318. Luther M. Reformationsgeschichte // D'Aubigné, J. H. Merle. – Buch 6. – Stuttgart, 1848. – S. 9.
319. D. Martin Luthers Werke [Электронный ресурс] // Kritische Gesamtausgabe. – Abteilung 2: Tischreden. – Weimar, 1912. – Режим доступа : <http://www.glory-international.net/hope-germany/luther- quelle - des-antisemitismus/luther-pionier-des-antisemitismus.html>

ДОДАТОК А

В додатку подано зміст окремих термінів, які вживаються у роботі.

В дисертації ми дотримуємось наступних визначень:

Експресивність – це підсилена (інтенсифікована, збільшена) виразність; соціально й психологічно мотивована властивість мовного знака; вона підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає почуттєву напругу [68; 69]. Експресивність породжується емоціями, мисленням, інтелектом, етикою, естетикою, конкретним світосприйманням мовців [174; 216]. Експресивність тексту тлумачать як систему використаних у ньому мовних засобів, що дозволяє найбільш виразно представити зміст тексту і ставлення автора до нього, унаслідок чого підсилюється вплив на емоційну, інтелектуальну та вольову сфери реципієнта [4; 70; 48].

Емоційність. Термін "емоція" означає ставлення людини до дійсності, фактів особистого й соціального життя, який виражається у вигляді безпосереднього переживання [212; 216]. У *когнітивному* аспекті емоції є однією з підсистем свідомості, частиною інтелекту людини. Тому говорять про єдність емоційного й когнітивного, емоцій, свідомості і мислення [68; 69; 70]. Емоційне мислення відповідає за усвідомлення людиною своїх емоційних хвилювань та навмисну спрямованість своїх дій. Психологічне та когнітивне розуміння емоцій покладене в основу лінгвістичного підходу до їх розгляду. На *мовному* рівні емоції розглядаються як специфічний аспект загальної мовленнєвої поведінки комунікантів, відображеної в емоційно насиченому дискурсі [219]. Свідоме емоційне регулювання в емоційно-детермінованих ситуаціях повідомляється через різноманітні мовні засоби, звернені до емоційної сфери психіки адресата і спрямовується на зміну емоційного стану співрозмовника в бажаному для мовця напрямі через маніпулювання

своїми і чужими почуттями та їх зовнішніми проявами, що застосовується в риторичі з метою впливу на слухачів [82].

Жанр (від фр. *genre* — «манера, різновид») — рід твору, що характеризується сукупністю формальних і змістовних чинників. Кожному жанру властиві власні засоби художньої виразності, з їхньою допомогою можна відрізнити один жанр від іншого. Літературний жанр - тип літературного твору, що класифікується за типом поетичної структури: епопея, казка, байка, легенда, оповідання, повість, роман, новела.

Мовленнєвий жанр – це типовий спосіб побудови мовлення в конкретній ситуації, для передачі певного змісту. Мовленнєвий жанр – це розгорнута мовленнєва структура, яка складається з мовленнєвих актів, комунікативних стратегій, тактик, які підпорядковані комунікативному наміру мовця. Мовленнєвий жанр є результатом задуму і з'являється внаслідок пізнання людиною світу [24]. Інтерпретація мовленнєвого жанру спрямована на визначення: – комунікативної мети, концепції (бачення світу), комунікативних стратегій і тактик спілкування, загального комунікативного змісту.

Інтерпретація мовленнєвого жанру спрямована на визначення: – комунікативної мети; – концепції (бачення світу) адресанта та адресата; – чинників комунікативного минулого та майбутнього; – формату мовного втілення; – комунікативної стратегії та тактики спілкування; – загального комунікативного змісту. Встановлення жанру ґрунтується на лексико-семантичній, семантико-стилістичній та комунікативно-когнітивній інтерпретації мовленнєвих актів, тактичних кроків автора, комунікативних стратегій. Зазначені компоненти утворюють єдине мовне, змістовне та смислове ціле.

Заголовок – перший суттєвий орієнтир при сприйнятті письмового й усного повідомлення, який у редукованій формі виражає основний зміст тексту. Таким чином, заголовок дає змогу реципієнту частково передбачити зміст тексту й цим сприяє його осмисленню [67; 200]. Для

виділення суттєвих смислів та базових концептів полемічних трактатів автор використовує особливу структуру їх заголовків. Під впливом заголовку трактату в свідомості читача формується певна розумова проєкція, яка надалі коректується в процесі читання тексту. Заголовок виступає першим орієнтиром в закладанні певного номінативного комплексу і є «висвітленим елементом» задуму автора.

Зміст речення. При визначенні цього поняття ми виокремлюємо два аспекти: структурний і комунікативний (функціональний). Структурний аспект належить мові, а комунікативний (функціональний) – мовленню. Зміст речення складається з суми значень компонентів, які входять до складу речення [141; 28]. У мовленні на першому плані перебуває *смысл* речення. Це – те, що пов'язано з *прагматикою* речення. Йдеться, насамперед, про мотиви і ціль мовця, вид мовленнєвої дії, ефективність / неефективність речення.

Значення слова. Лексичне значення – історично закріплена в свідомості людей співвіднесеність слова з певним явищем дійсності. Лексичне значення є продуктом розумової діяльності людини. Ядром лексичного значення є концептуальне значення (розумове відображення певного явища дійсності, поняття) [28; 141].

Інтегральна парадигма знань. Теорія "інтегральної парадигми знання" набула свій розвиток після публікації О.С. Кубряковою праці "Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века: опыт парадигмального анализа" [121] і орієнтувала дослідників на вивчення людського фактора, особистісних, соціокультурних і пізнавальних характеристик діяльності мовця. Головною "інтегруючою силою" стає когнітивний підхід до мови. Він передбачає міждисциплінарне дослідження об'єкта на основі взаємодії різних галузей лінгвістичного знання – семіотики, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, нейропсихолінгвістики, історії лінгвістичних вчень, історії мови, теоретичної та практичної граматики, лексикології, стилістики,

лінгвістики тексту, комунікативної лінгвістики, прагмалінгвістики [25; 27; 32; 149; 179]. Інтегральна парадигма знань спрямована на дослідження процесу пізнання та розуміння людиною світу; яким чином обробляється отримана інформація; яким чином знання (інформація) передається мовою.

Картина світу – складно структурована цілісність, що включає такі компоненти як світогляд, світосприйняття та світовідчуття. Це – система образів, уявлень про світ і місце людини в ньому, відомостей про взаємини людини з дійсністю (людини з природою, людину зі суспільством, людини з іншою людиною) і самою собою; життєві позиції людей, їх переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності, ціннісні орієнтації і духовні орієнтири. Суб'єктом або носієм картини світу є і окрема людина, і соціальні чи професійні групи, і етнонаціональні або релігійні спільноти [158].

Когнітивна лінгвістика – напрям у мовознавстві, який досліджує проблеми співвідношення мови і свідомості, роль мови в концептуалізації та категоризації світу, в пізнавальних процесах та узагальненні людського досвіду, зв'язок окремих когнітивних здібностей людини з мовою і форми їх взаємодії. Мова представляється як засіб доступу до розумових процесів. Саме в мові фіксується досвід людства, його мислення. Об'єктом когнітивної лінгвістики є мова як механізм пізнання. Предметом когнітивної лінгвістики є людська когніція – взаємодія систем сприйняття, уявлення та продукування інформації в слові. Основними розділами когнітивної лінгвістики є когнітивна семантика (вона займається в першу чергу лексичної семантикою) і когнітивна граматики, яка досліджує синтаксис, морфологію та інші галузі мовознавства, пов'язані з граматикою [20; 21; 78; 218; 138; 192].

Комунікативно-когнітивна лінгвістика. Мова як інструмент взаємодії, з одного боку, включається у процес комунікації (інтерації), а з іншого – у процес людської свідомості [20; 21]. Комунікативно-

когнітивний підхід до мови спрямований на вивчення її внутрішніх механізмів і комунікативних процесів, котрі забезпечують здатність мови виступати основним засобом засвоєння, накопичення і передачі інформації людиною [78, с. 17 – 33]. У центрі уваги лінгвістів перебувають питання про те, як формуються категорії мови, у який спосіб концептуалізуються знання про світ під час їх представлення у мовній формі, як здійснюється розуміння тексту, які процеси лежать в основі побудови висловлення тощо [78, с. 21 – 22; 38]. Розуміння мовних та мовленнєвих процесів є невід'ємним від розуміння когнітивних процесів, які відображаються у свідомості мовця під час трансферу повідомлень.

Так, вивчення комунікативно-когнітивної системи дає змогу пояснити, з одного боку, процес комунікативної діяльності та створення рецепції тексту з огляду на аналіз когнітивних структур, створюваних комунікантами, а з іншого – механізм активації цих структур (концептуалізації знаковосимволічної форми тексту) під впливом параметрів комунікації [78, с. 5].

Комунікативний простір визначається як процес обміну інформацією, налагодження діалогу, взаєморозуміння між учасниками комунікації. Комунікативний простір – соціально-психологічне середовище, в якому відбувається спілкування. На суб'єктів спілкування комунікативний простір впливає не тільки безпосередньо загальною інформацією, що виникає у процесі обміну нею, а й через засоби комунікації (вербальні, невербальні), що існують у конкретному соціально-психологічному середовищі; це – правила спілкування, моральні норми взаємодії, звичаї, мовленнєві ритуали тощо. Інформація у комунікативному просторі завжди сприймається суб'єктивно: кожний учасник комунікативного процесу на основі комунікативних знань і вмінь, розуміння ситуації спілкування інтерпретує повідомлення комунікатора, вступає у діалог. Комунікативна компетентність учасників взаємодії, комунікативний досвід – створюють комплекс установок, умов,

що опосередковують відмінності у суб'єктивному сприйнятті інформації. Внаслідок цього комунікативний простір міжособистісних взаємин може мати різний ефект комунікативної комфортності для учасників спілкування [81; 114].

Комунікація розуміється як процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами. Це – найвища форма існування мови. У комунікації виявляють себе всі можливі впливи на засоби мовного коду наявних складових спілкування [18]. Міжособистісне спілкування – це формування комунікативних смислів і обмін ними учасників інтеракції. Спілкування відбувається у межах комунікативних ситуацій; останні є дзеркалом політично-соціальних та культурних реалій (контекстів). Комунікація включає в себе докомунікативну і посткомунікативну стадії; це також зумовлює динаміку мовної моделі, інтерпретацію її у комунікативно-когнітивному ключі. Різноманітні види й способи комунікації можна поділити на три групи: усну, письмову й візуальну. Серед сторін комунікації розрізняють комунікативну (обмін інформацією), інтерактивну (обмін діями), перцептивну (сприйняття, встановлення взаєморозуміння).

Комунікативна стратегія - соціальна спрямованість трактування, лінгвостилістична та комунікативно-когнітивна інтерпретація текстового матеріалу, зумовлюють головні стратегії автора, тактики їхньої реалізації, відповідні інтенції. У широкому розумінні мовленнєву (комунікативну) стратегію визначають як планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов спілкування й особистісних характеристик комунікантів, а також реалізацію цього плану. Іншими словами, мовленнєва стратегія – це комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети, *намір мовця* «план дій». Важливо зазначити, що у полемічному тексті стратегія автора набуває додаткової функції: вона виступає способом досягнення перемоги або переваги в змаганні, інтелектуальному двобої. Реалізація стратегії відбувається

шляхом впровадження певних тактичних кроків. Тактичний крок, у свою чергу, реалізує себе у межах мовленнєвої дії (конкретного мовленнєвого акту або декількох мовленнєвих актів). Визначення тактик відбувається на тлі ситуативного контексту у поєднанні зі змістом одиниць, що формують мовний контекст.

Конотація – одне з основних понять стилістики, яке означає додаткові семантичні і стилістичні відтінки, різного роду спів значення, що накладаються на основне значення слова в процесі комунікації, емоційне, оцінне або стилістичне забарвлення мовної одиниці узуального (закріпленого в системі мови) або okazіонального характеру [33; 116; 117]. Складниками конотації і стилістичного значення є експресивність, емотивність, оцінка, образність. Конотативний показник безпосередньо зорієнтований на прагматичний компонент комунікації. Мовець використовує конотативні лексичні одиниці згідно з власною інтенцією, тому найбільшу зацікавленість викликає аналіз зв'язку динаміки конотативних компонентів з прагматикою тексту, психологічних особливостей мовця [146].

Концепт у когнітивній лінгвістиці – одиниця оперативної свідомості, глобальна розумова одиниця, що являє собою квант структурованого знання, відображає предмет реального чи ідеального світу та зберігається в національній пам'яті носіїв мови у вербально означеному вигляді [164; 183]. Інформаційна структура свідомості, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого [189; 72]. У когнітивній лінгвістиці оперують концептом, який зазвичай охоплює знання, думки, уявлення середньостатистичного носія мови про певний реальний чи уявний об'єкт [6].

Концепт у лінгвокультурології розуміється як "посередник" між людиною і культурою (Д. Лихачов, Ю. Степанов, Н. Арутюнова, С.

Нікітіна, С. Ляпін, М. Алефіренко, В. Карасик та ін.). Концепт – це наче "згусток" культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини [6; 120]. Концепт – умовна ментальна одиниця, спрямована на комплексне вивчення мови, свідомості і культури. Він належить колективній чи індивідуальній свідомості, детермінується культурою (є ментальною проекцією елементів культури) і знаходить вираження за допомогою мови [163; 188]. **Концепт** має певну структуру [78]. Концептуальними ознаками утворюються когнітивні шари, які в сукупності з базовим шаром складають об'єм концепту і визначають його формальну структуру та зміст. При аналізі ядра концепту визначаються ключові слова-репрезентанти даного концепту в мові та проводиться аналіз синонімів, симілярів, антонімів ключової лексики.

Інтерпретаційне поле концепту виявляється з аналізу різноманітних визначень, що дозволяє виявити різноманітні смислові ознаки, що приховані від прямого спостереження. Концепт може сприйматися і як схема, і як фрейм, і як розумова картинка. Як правило, концепт предстает у вигляді цілої сукупності скриптів і фреймів серії переживань і відчуттів.

Одним з типів концепту є *геіштальт*. Це – комплексні, цілісні функціональні структури, що упорядковують різноманіття окремих явищ у свідомості людини. Це – цілісний образ, який суміщає в собі чуттєві і раціональні компоненти в їх єдності і цілісності як результат нерозчленованого сприйняття ситуації, як недискретне, неструктуроване знання [6].

Концептуалізація - розглядається як понятійна класифікація і як один з процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні й впорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності та їхні ознаки. Результатом концептуалізації є формування концептів. Концептуалізація будується не лише на когнітивних принципах, але й на логічних, семантичних і

формальних. З іншого боку, концептуалізація - творення концептуальних систем і концептів, що є власне ментальними процесами [180; 77; 108; 192].

Мова – це знакова система, яка служить засобом вираження думок, спілкування між людьми, засобом передачі знання, інформації від людини до людини, від покоління до покоління.

Мовний знак – це одиниця мови (букви), які складаються як із звукових знаків (фонем), так і з відповідних їм друкарських, графічних знаків. З мовних знаків будуються слова, які об'єднуються в речення. Основні соціальні функції мовних знаків: позначення предметів, вираження людського духу, думок, почуттів, настрою, бажань, потреб людини; пізнавальна (людина пізнає світ за допомогою мислення, а мислення реалізується через мову); інформаційна (передача відомостей); комунікативна (функція спілкування); культурологічна (як засіб передачі культурних традицій).

Модель у формально-структурній лінгвістиці – це абстрактний, ідеалізований знаковий образ спрощеного відтворення певного об'єкта [180]. У когнітивній лінгвістиці модель підкреслює когнітивний, ментальний аспект мови [38] як системи знаків, котрі відіграють роль у репрезентації (кодуванні) і в трансформуванні інформації [160]. Мова вважається нерозривно пов'язаною з одиницями людської свідомості, а принципи організації мови – частиною когнітивного апарату людини [38]. Дж. Лакофф характеризує ідеалізовані **когнітивні моделі** (idealized cognitive models) як структури людського знання і розуміє під моделями одиниці свідомості людини. [38]. С. Жаботинська розвиває концепцію фреймових моделей як універсальних засобів людської когніції [88]. У когнітивній лінгвістиці поняття "модель" має такий спектр смислів: 1) структура свідомості людини, спосіб організації знання, 2) теоретичний конструкт для вивчення: а) структур свідомості, б) мовних структур;

Парадигма — це загально визнаний зразок, шаблон, сукупність фундаментальних знань, цінностей, переконань і технічних прийомів, що виступають як зразок наукової діяльності; це – найзагальніша картина раціональної будови природи, світогляд [36; 41; 121; 218].

Прагматика – розділ семіотики, який досліджує взаємодію мови і людини. Це – дослідження мови в дії (*in actu*) [11].

Прагматика тексту відображає ставлення адресанта до об'єкта комунікації. Своїм змістом вона спрямована на вплив, який забезпечується певним структурним членуванням тексту, характером актуального членування на фразовому та надфразовому рівнях, композиційними й іншими прийомами, насамперед, прагматичним мета змістом, який регулює кут зору та сприйняття змісту смислового. **Прагматика тексту** розкриває його здатність бути чинником поведінки адресата [75]. Вона несе самостійну інформацію про учасників комунікативного акту (передусім про адресанта й адресата). У сукупності це призводить до *прагматичного ефекту* – усвідомленні й активному сприйнятті адресатом прагматичної настанови, яка лежить у його основі. Прагматична *настанова* тексту – це матеріалізований у тексті, усвідомлений намір відправника повідомлення здійснити певний вплив на одержувача мовлення [32], це – задум, композиція, стиль тексту [149; 151].

Семантика вивчає відношення між знаком та його значенням; розділ мовознавства, що вивчає значення одиниць мови (слів і їх складових частин, словосполук і фразеологізмів); займається проблемою інтерпретації, аналізом відношень між знаками та об'єктами, що позначаються ними, між словом та відповідними поняттями. Як інструмент вивчення застосовують семантичний аналіз [58; 129].

Семіотика – наука, яка вивчає знаки і знакові процеси, досліджує способи передачі інформації, властивості знаків та знакових систем в людському суспільстві (головним чином природні та штучні мови, а

також деякі явища культури, системи міфів, ритуалів), природі (комунікація у тваринному світі) або в самій людині (зорове та слухове сприйняття тощо).

Є три розділи семіотики: **синтактика**, що вивчає закономірності побудови знакових систем безвідносно до їх інтерпретації (співвідношення знаків один з одним); **семантика** – відношення між знаком та його значенням; **прагматика** – відношення знаків з їх відправниками, одержувачами та контекстом знакової діяльності [280; 283].

Символ – багатозначний образ, умовне позначення якого-небудь предмета, поняття або явища; образ, що умовно відтворює усталену думку, ідею, почуття. Символ дає можливість сконцентрувати в образі широке коло життєвих явищ, дозволяє гранично «згущати» і перебільшувати зображуване. Символи вказують (або слугують в якості знака) на ідеї, поняття або інші абстракції [86; 183; 278; 281].

Синтаксичні стилістичні засоби – здатні виступати потужним засобом створення експресії у тексті: *звуження* моделі речення (еліпсис, називні речення, апосіопеза, асиндетон, парцеляція), *розширення* моделі речення (повтор, перелічення, тавтологія, полісиндетон, паралельні конструкції), *зміна порядку слів* (інверсія, відокремлення членів речення), транспозиція значення речення (риторичні запитання) [4; 147; 181; 106].

Слово. Це – найменша, самостійна і вільно відтворювана в мовленні значима одиниця мови, яка співвідноситься з пізнаним і вичленованим окремим елементом дійсності (предметом, явищем, ознакою, процесом, відношенням та ін.). Слово позначає предмет, дію, якість чи відношення. Уточнення значення слова чи його вибір визначається певною ситуацією чи контекстом. Функції слова: комунікативна, номінативна, формування та формулювання думки, пізнавальна (когнітивна), експресивна, естетична, культуроносна, мовотворча, ідентифікаційна, магічно- містична [280; 283; 285].

Смисл (речення). Виходячи з того, що *смисл* – це інформація (зміст), плинна в часі, варіативна і суб'єктивна [285], під смислом речення розуміємо його значення, лінгвістичне наповнення, цілісний зміст виразу. Смислом речення є судження (думка зафіксована у реченні) або інформація, яку несе в собі речення ("щось про щось стверджується або заперечується"), а значенням – оцінка відповідності речення тому, про що говориться у реченні (тобто, "істина" чи "хиба") [12; 28; 33].

У працях О.І. Москальської глибинна (смилова) структура речення витлумачується як структура його смислу, як форма, в яку утілюється думка на певному етапі її кодування засобами мовлення [147].

Соціально-політичний простір. За концепцією П. Бурдьє, соціальний простір постає як сукупність, складена з полів та підпросторів [55]. Політичний простір – одна з підсистем соціального простору. Найбільш вичерпним є підхід, що включає до переліку елементів політичного простору суспільство, різні політичні сили (політичні партії, громадські організації, рухи, групи інтересів), державу, інститути та взаємозв'язки між ними. Соціально-політична реальність складається із мережі зв'язків та взаємозалежностей, обмінів та взаємодій. Вона поєднує між собою людей, виступаючи своєрідним середовищем [279]. Втіленням такої взаємодії виступають політичні ідеї – сукупність різних форм прояву свідомості, які зароджуються у процесі рефлексії щодо певних явищ політики. Завдяки природі свого походження (у мисленні, комунікації), ідеї – це єдині показники, здатні пояснити поведінку індивідів та груп, структур та інститутів, вироблення політики та прийняття рішень у політичній сфері, вибір певних альтернатив та становлення політичних преференцій тощо [там само]. Важливою особливістю ідей є їх взаємодія з іншими ідейними факторами, опора на соціальну конструкцію колективних інтересів.

Стилістика – наука про всі види мовного спілкування та всю систему експресивних засобів, наявних у певній мові. Вона досліджує види текстів, дискурсів, функціональних стилів, вивчає комунікативні та номінативні ресурси мовної системи і принципи вибору, а також використання мовних засобів для передачі думок, почуттів, з метою досягнення певних прагматичних результатів у різних умовах спілкування [51]. Стилістика вивчає зміст висловлювання, який визначається умовами відповідного контексту чи мовленнєвої ситуації [1]. У трактуванні І. Арнольд, стилістика "порівнює загальнонаціональну норму з особливостями, характерними для різних сфер спілкування і вивчає елементи мови з точки зору їх здатності виражати та викликати емоції, додаткові значення і оцінку" [9]. І. Гальперін визначає стилістику як науку "про підсистеми літературної мови (стилі мови) і засоби мовного вираження, застосування яких забезпечує потрібний ефект (мету) висловлювання" [67].

Текст ми розглядаємо як смислову, структурно-граматичну єдність речень, груп речень, параграфів, розділів тощо, у яких ширше і повніше, ніж у реченні, актуалізується і конкретизується авторська прагматика. Це завершений словесний твір, сукупність мовленнєвих дій, здійснених для досягнення певної комунікативної мети. Комунікативний намір автора виявляє себе у різних композиційно-мовленнєвих формах (повідомлення, опис, міркування), що є формами мислення й служать для оформлення тексту [27]. Текст розглядається одночасно як процес та результат усвідомленої мовної діяльності, як висловлювання, що має смислову єдність і комунікативне значення [41]. З. Тураєва вважає, що текст – це деяка упорядкована кількість речень, які поєднані різними типами лексичного, логічного та граматичного зв'язку, що може передавати певним чином структуровану інформацію [204]. За І. Гальпериним, текст – це витвір творчого мовленнєвого процесу, який є закінченим та об'єктивованим у вигляді письмового документа,

літературно обробленим відповідно до типу цього документа, твором, що складається з назви та низки особливих одиниць [67].

Тема тексту (грец. *τέμα* – те, що покладено в основу) узагальнює основу змісту художнього твору. У творі тема існує у вигляді того вихідного смислового положення, до якого він, умовно кажучи, може бути зведений. Б. Томашевський визначав тему як те, що "є єдністю значень окремих елементів твору" [201]; Д. Чижевський – як думку, що єднає окремі частини твору [80]. *Тематичний аналіз* твору будується на виокремленні головної теми твору, яка має провідне значення для розкриття творчого задуму автора, і ряду допоміжних тем. Тема з'ясовується на основі усього змісту твору, але водночас зміст самої теми (її проблемний аспект) може бути концентрований в окремих елементах твору (наприклад, відголосок теми може бути поданий у назві твору) [67; 75].

Трактат – жанр публіцистичної прози 40 – 50-х років XVI ст., літературний твір релігійного, наукового, соціально-політичного характеру, для масової аудиторії, насичений експресивно-емоційною лексикою, риторикою, історичні факти і паралелі [282].

Полемічний трактат – літературний твір, засіб ефективного впливу на масову аудиторію з ціллю її ідеологічної, політичної та соціальної орієнтації. В основі лежить головний конфлікт твору, досягнення запланованої мети, подолання суперечностей, перешкод. Інтерпретація полемічного твору спрямована на пояснення поведінки людини; до уваги береться когнітивна інфраструктура дискурсу, зокрема, соціальний, психологічний аспекти взаємодії [142; 283; 184]. До ознак полемічного трактату належать контрастне протиставлення думок, зіставний та / або оцінний аналіз предметів дискусії / спору, зв'язок лексичної аргументації з логічною, зіткнення думок, конфлікт, ініціативна позиція оратора, нав'язування опоненту та/або слухачу власного "сценарію" обговорення теми, словесно-художня єдність твору,

стратегії та головні інтенції. Головними ознаками стилю полемічного трактату називають відкрити, "підкреслену", виразність авторського "я"; соціально-оцінний характер подання матеріалу; чергування стандартних і експресивних мовних засобів; наявність логічних і образних елементів в оповіданні. Основу полемічного трактату визначають, насамперед, соціальне середовище виникнення, розвитку та реалізації ідеї, теми трактату та інтегральна діяльність учасників взаємодії [131].

Фрейм. За М. Мінським, *фрейм* є структурою даних для репрезентації стереотипної ситуації. Фрейм – упорядковане поєднання частин у цілому та упорядковане поєднання подібного різного в цілісність [145]. *Фрейм* – це багатокомпонентний об'ємний концепт. Концепт-фрейм представлений значеннями слів, зв'язаних асоціативними зв'язками з іншими словами і лексико-семантичними групами. Фрейм – це зв'язка об'єднаних у ціле мисленневих актів, когнітивних утворень. Основу будь-якого мовленнєвого жанру складає «емоційно-когнітивний *фрейм*» [207]. За розробленою А. П. Бабушкіним типологією концептів, *фрейм* – це структура стереотипової ситуації, когнітивна модель, що передає знання і думки про певну ситуацію, яка часто повторюється. З одного боку, фрейм може бути розглянутий як організуючий принцип, відповідно до якого інформація поступає в пам'ять, зберігається в ній і використовується індивідом при інтерпретації текстів, з іншої – як кінцевий результат даного процесу, тобто як структура представлення знань, які кодуються словами [16].

Формально фрейм представляють у вигляді структури вузлів і відносин. Верхні рівні (вузли) фрейма утворюють універсальні поняття, які завжди є релевантними для певних ситуацій. Нижні рівні фрейма (слоти) призначені, з одного боку, для типових характеристик, з іншого, для відомостей про деталі, які можуть замінюватися іншими відомостями або заповнюватися конкретною інформацією, релевантною для

індивідуальної ситуації. Верхні рівні фрейма відповідають найбільш абстрактному поняттєвому рівню, а нижні – конкретному рівню.

Людина, потрапляючи в ту або іншу ситуацію, просто «витягує» з пам'яті готовий фрейм, який дозволяє їй діяти відповідним чином. Отже, *фрейм* – це пресупозіційна модель, яку можна розглядати як об'єктивацію соціального досвіду людини, це "голографічна" картинка в колективній свідомості суб'єктів [59].